



JURIDISKA FAKULTETEN  
vid Lunds universitet

Jenny Åhling

Hjälplöst tillstånd i  
våldtäktsparagrafen – en  
rättsfallstudie

Examensarbete  
30 högskolepoäng

Handledare  
Helén Örnemark Hansen

Straff- och processrätt

Vårterminen 2010

# Innehåll

<b>SUMMARY</b>	<b>1</b>
<b>SAMMANFATTNING</b>	<b>2</b>
<b>FÖRORD</b>	<b>3</b>
<b>FÖRKORTNINGAR</b>	<b>4</b>
<b>1 INLEDNING</b>	<b>5</b>
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod och material	6
1.3.1 Teori	7
1.4 Avgränsningar	8
1.5 Disposition	9
<b>2 GÄLLANDE RÄTT</b>	<b>11</b>
2.1 Våldtäktslagstiftningens syfte och historiska utveckling	11
2.2 Direktiv 2008:94	13
2.3 Våldtäkt	13
2.3.1 Hjälplost tillstånd	15
2.3.1.1 Historik	15
2.3.1.2 Begreppet hjälplost tillstånd	16
2.3.1.3 Psykisk störning	16
2.3.1.4 NJA 2008 s. 482 I och II	17
2.3.1.5 Tumba- och Södertäljedomen	17
2.3.1.5.1 Tumbafallet (NJA 2004 s.231)	17
2.3.1.5.2 Södertäljefallet (NJA 1997 s.538)	19
2.3.1.5.3 Efterföljande debatt och kommentarer till domarna	20
2.4 Sexuellt tvång	21
<b>3 BEVISNING I BROTTMÅL</b>	<b>23</b>
3.1 Viktiga rättsliga principer	23
3.1.1 Oskyldighetspresumtionen	23
3.1.2 Beviskravet i brottmål	24
3.1.3 Åklagarens bevisbörda	25
3.1.4 Den fria bevisprövningens princip	25

<b>3.2</b>	<b>Bevisvärdering</b>	<b>26</b>
3.2.1	Den fria bevisvärderingens princip	26
3.2.2	Svårigheter vid bevisvärdering	27
<b>4</b>	<b>BEVISVÄRDERING I SEXUALMÅL</b>	<b>29</b>
<b>4.1</b>	<b>Allmänt om bevisvärdering i sexualmål</b>	<b>29</b>
<b>4.2</b>	<b>Utveckling genom praxis</b>	<b>29</b>
4.2.1	NJA 1980 s. 725	30
4.2.2	NJA 1991 s. 83	30
4.2.3	NJA 1992 s. 446	30
4.2.4	NJA 1993 s. 616	30
4.2.5	NJA 2005 s. 712	31
<b>4.3</b>	<b>Två nya rättsfall</b>	<b>31</b>
4.3.1	NJA 2009 s. 447 I och II	31
4.3.1.1	NJA 2009 s. 447 I	31
4.3.1.2	NJA 2009 s. 447 II	32
4.3.2	Nya prejudikat?	33
4.3.3	Efterlängtrade domar	33
<b>4.4</b>	<b>Brister i domar i våldtäktsmål</b>	<b>34</b>
<b>4.5</b>	<b>Bevisvärdering av utsagor</b>	<b>35</b>
4.5.1	Utsageanalys	35
4.5.1.1	Konsekvenskriteriet	36
4.5.1.2	Homogenitetskriteriet	36
4.5.1.3	Detaljriteriet	36
4.5.1.4	Motiv till bejugande	36
4.5.1.5	Trovärdighet och offersymptom	37
4.5.2	Tillämpning av utsageanalysen	37
<b>4.6</b>	<b>Bevismedel i våldtäktsmål</b>	<b>38</b>
4.6.1	Rättsintyg och analysbesked	39
4.6.2	DNA-analyser	39
4.6.2.1	Säkring av bevis	40
<b>4.7</b>	<b>Objektivitet och värderingar i rättstillämpningen</b>	<b>40</b>
<b>4.8</b>	<b>Bevisvärdering och underrättspraxis</b>	<b>41</b>
<b>5</b>	<b>BEVISNING VID ALKOHOL- OCH NARKOTIKAINTAG</b>	<b>42</b>
<b>5.1</b>	<b>Alkohol och droger</b>	<b>42</b>
5.1.1	Påverkansgrad vid alkoholintag	42
5.1.2	Våldtäktsdroger	42
<b>5.2</b>	<b>Alkoholhalt hos offer som anmält sexuella övergrepp</b>	<b>43</b>
<b>6</b>	<b>STATISTIK</b>	<b>45</b>
<b>6.1</b>	<b>Lagföring</b>	<b>45</b>

6.2	Statistik från BRÅ	46
<b>7</b>	<b>RÄTTSFALLSSTUDIEN</b>	<b>48</b>
7.1	Inledning	48
7.2	Sammanställning	48
7.2.1	Representerade hovrätter	48
7.2.2	Representerade årtal	49
7.2.3	Hjälplöst tillstånd	50
7.2.3.1	Hovrätterna	50
7.2.3.2	Tingsrätterna	50
7.2.4	Bevismedel	51
7.2.4.1	Stödbevisning i samtliga fall	51
7.2.4.2	Stödbevisning uppdelad utifrån det hjälplösa tillståndet	52
7.2.5	Bevisvärdering	55
7.2.5.1	Sömn	55
7.2.5.2	Berusning	56
7.2.5.3	Sömn och berusning	57
7.2.5.4	Narkotika och berusning	58
7.2.5.5	Narkotika	58
7.2.5.6	Psykisk störning	59
7.2.5.7	Sjukdom	59
7.2.6	Skiljaktiga meningar	59
<b>8</b>	<b>ANALYS OCH AVSLUTANDE DISKUSSION</b>	<b>61</b>
8.1	Resultat från rättsfallsstudien	61
8.2	Bevisvärdering	64
8.3	Rättssäkerhet	67
8.4	Specifika problem eller brister vid fall av hjälplöst tillstånd	68
8.5	Slutord	69
<b>BILAGA A</b>		<b>71</b>
	Redovisning av alla 40 analyserade rättsfall	71
<b>KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING</b>		<b>75</b>
<b>RÄTTSFALLSFÖRTECKNING</b>		<b>78</b>

# Summary

A person who improperly exploits that someone is in a helpless state, due to unconsciousness, sleep, intoxication, drug influence, illness, physical injury or mental disturbance can be convicted of rape, according to Swedish law.

The essay discusses the question of how courts judge when it comes to rape and especially when it comes to helpless state and if there is any connection between the helpless state and the outcome of the case. To investigate the question, a legal case study has been carried out in which approximately 40 randomly selected Court of Appeal judgments from the years 2005-2010 have been analyzed. The purpose of the case study is to see which helpless state's occurs, what evidence can be found in the cases, what the outcome has been in relation to the helpless state and which factors were the most important for the courts' evaluation of the evidence.

From the case study it can be concluded that sleep, and sleep combined with intoxication, are the most common helpless states and that the courts pronounce convictions in half of all cases of helpless state. Other evidence than the victim and the defendants' testimonies are present in most cases and witness testimonies are the most common form of evidence. The case study also shows that it is not the number of evidence presented that affects the outcome of the case; rather it is the quality of the evidence. In cases of sleep, courts pronounce convictions more frequently than acquittals, however in cases of intoxication it is the opposite. Lastly, the study shows the difficulties courts have when determining and assessing the degree of influence of alcohol in a victim.

When one examines and analyses evidence in criminal cases, it is important to keep in mind that there are a number of legal principles that cannot be restricted, such as the presumption of innocence, the (prosecutor's) burden of evidence, the level of evidence required and the principle of the Court's independent evaluation of evidence. Through jurisprudence, it becomes clear that a number of difficulties and sources of error may arise during the Court's evaluation of the evidence; these may affect the judges, in a subjective way.

The essay has probably led to more questions than answers, but sexual offences are not a legal field area with razor-sharp limits and simple answers. It is possible to conclude that there are differences in the courts' judging in relation to various helpless states and that the courts give pronounce convictions and acquittals to different extents depending on the helpless state. However, it is not possible to establish any guidelines on how courts evaluate the evidence in cases of sexual offence and there is a risk that there exists a certain subjectivism among the judges.

# Sammanfattning

En person som otillbörligt utnyttjar att någon befinner sig i ett hjälplöst tillstånd, på grund av medvetlöshet, sömn, berusning, drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning, kan dömas för våldtäkt. Bestämmelsen om hjälplöst tillstånd återfinns i 6:1 2st BrB.

Arbetet behandlar frågan hur domstolar dömer när det kommer till våldtäkt och specifikt när det gäller hjälplöst tillstånd och om det finns någon koppling mellan olika hjälplösa tillstånd och domstolars utfall. För att undersöka huvudfrågan har en rättsfallsstudie genomförts där ett 40-tal slumpvis utvalda hovrättsavgöranden från åren 2005-2010 har analyserats. Syftet med rättsfallsstudien är att se vilka hjälplösa tillstånd som förekommer och vilken stödbevisning som finns samt vilken utgången blivit i förhållande till respektive hjälplöst tillstånd och vad domstolarna lagt vikt vid i sin bevisvärdering.

Mot bakgrund av studien kan det konstateras att sömn och sömn i kombination med berusning är de mest förekommande hjälplösa tillstånden och att domstolar meddelar fällande dom i hälften av alla fall av hjälplöst tillstånd. Stödbevisning förekommer i de flesta fall varav vittnesförhör är det bevismedel som läggs fram i störst grad. Det framkommer även att det inte är mängden framlagda bevis som påverkar utgången i målet utan kvalitén hos bevisen. I fall som rör sömn så fäller domstolar oftare än vad de friar men för berusningsfallen är det tvärtom. Slutligen, ett problem som tydligt framkommer genom uppsatsen är svårigheten för domstolar att fastställa och bedöma påverkansgraden av alkohol hos en målsägande.

När man undersöker och analyserar bevisning och bevisvärdering i brottmål är det viktigt att ha i åtanke att det finns ett antal rättsliga principer såsom oskyldighetspresumtionen, åklagarens bevisbörda, det högt uppställda beviskravet och den fria bevisvärderingens princip, som inte får inskränkas. Genom doktrin framkommer det att vid domstolars bevisvärdering kan det uppstå svårigheter och felkällor. Dessa kan påverka domarna i en subjektiv riktning.

Uppsatsen har möjligtvis lett till fler frågor än svar men sexualbrottsområdet är inget juridiskt område med knivskarpa gränser och enkla svar. Det går dock att konstatera att det genom uppsatsen framkommit att det förekommer skillnader i domstolars bedömning i förhållande till olika hjälplösa tillstånd och att domstolar meddelar fällande och friande domar i olika utsträckning beroende på hjälplöst tillstånd. Det går däremot inte utifrån doktrin och praxis att fastställa några klara riktlinjer för hur domstolar värderar bevisning i sexualmål och risken finns att det förekommer en viss subjektivism.

# Förord

Under hela min uppväxt hade jag tankar på att bli läkare. Men när betygen inte räckte till och känslan av obehag att behöva arbeta med döden varje dag blev för stor, blev jag realistisk och tänkte att jag nog fick söka min framtida profession på annat håll. Jag läste en kurs i handelsrätt vid Göteborgs Universitet efter studenten och har sedan dess varit fast i juridikens klor.

När jag kom in på juristlinjen i Lund visste jag inte vad som väntade mig. Med facit i hand kan jag säga att studierna har varit lärorika, tuffa, spännande och utmanande. Under grundterminerna var jag mest intresserad av förmögenhetsrätt och konkurrensrätt men av olika anledningar tog jag beslutet att fördjupa mig inom straff- och processrätt och jag har aldrig ångrat det beslutet. Min studietid i Lund har präglats av pendling, tentaångest, gemenskap och många sanslöst roliga minnen. Tack alla fantastiska vänner för att ni satte guldkant på min tillvaro under denna tid.

Jag vill även tacka min kära och underbara familj. Ett speciellt tack till mamma som ställt upp med korrekturläsning under hela studietiden och som återkommande kommenterat min icke existerande kommatering. Tack pappa för ditt outtröttliga stöd och din uppmuntran. Tack även Kristoffer som står ut med mig och som alltid finns vid min sida. Utan dig vore livet ingenting.

Jag vill även tacka min handledare Helén Örnemark Hansen för goda råd och konstruktiva kommentarer.

Slutligen, Morfar. För alltid i mitt hjärta!

Lund, maj 2010

*Jenny Åhling*

# Förkortningar

a.a.	anfört arbete
art	artikel
BrB	Brottsbalken (1962:700)
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
Dir	Direktiv
DN	Dagens Nyheter
DNA	Deoxiribonukleinsyra
d.v.s.	det vill säga
EKMR	Den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
GHB	Gamma-hydroxibutansyra
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätten
JK	Justitiekanslern
JT	Juridisk tidskrift
kap.	kapitel
M	Målsägande
m.fl.	med flera
NJA	Nytt juridiskt arkiv avd. I
nm	nämndeman
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
RMV	Rättsmedicinalverket
RB	Rättegångsbalken (1942:740)
råd	Hovrättsråd
s.	sida
SOU	Statens offentliga utredningar
s.k.	så kallat
SKL	Statens kriminaltekniska laboratorium
SvJT	Svensk juristtidning
t.ex.	till exempel
TR	Tingsrätten
TT	Tilltalad



# 1 Inledning

## 1.1 Introduktion

Alla människor har en absolut rätt att inte bli utsatta för oönskade sexuella handlingar eller allvarliga angrepp på den personliga integriteten. Varje människa har även en absolut rätt att bestämma över sin egen kropp och ha rätt till sin sexualitet. Sexuell integritet är av grundläggande betydelse för varje individ. En förutsättning för personlig integritet är ömsesidighet. I och med sexualbrottsreformen 2005 hoppades lagstiftaren att Sverige nu skulle ha fått ett straffskydd som effektivt skulle förebygga oönskade sexuella handlingar och som utifall dessa företogs, skulle leda till kännbara påföljder.

Anledningen till att jag ville skriva och undersöka hur rättstillämpningen ser ut vid hjälplöst tillstånd hade sin grund i en uppsats som jag skrev på en tidigare fördjupningskurs som rörde sexualbrott. Uppsatsen som fick namnet ”DNA-bevisning och annan stödbevisning i sexualmål” bestod till viss del av en genomgång och analys av 15 våldtäktsdomar från Hovrätten över Skåne och Blekinge. Syftet var att se på hur domstolar såg på DNA bevisning som stödbevisning i sexualmål. Ett resultat som kom fram, som inte riktigt rörde min då ställda frågeställning, var att samtliga av de våldtäktsfall som rörde hjälplöst tillstånd, och då speciellt sömn, ledde till fällande domar. Det är viktigt att komma ihåg att detta endast rörde sig om ett stickprov av våldtäktsdomar meddelade 2007 och 2008. I denna uppsats görs ett försök att på ett djupare och bredare plan undersöka rättstillämpningen när det kommer till hjälplöst tillstånd genom att analysera ett större antal domar än de som granskades i den tidigare uppsatsen.

## 1.2 Syfte och frågeställningar

Madeleine Leijonhufvud skriver i en artikel<sup>1</sup> från 2006 om en problematik som gjort det svårt att få till åtal och fällande domar när ett våldtäktsoffer varit helt utslaget på grund av berusning. En oönskad sexualhandling, som inte innefattar våld eller hot mot en berusad kvinna är inte en våldtäkt om inte offret varit så borta att hon inte uppfattat vad som gjorts mot henne. Det räcker inte med en påtaglig berusning utan det måste röra sig om en redlös berusning. För att endast en kraftig berusning, till skillnad från en redlös berusning, ska kunna klassas som ett hjälplöst tillstånd krävs det enligt Leijonhufvud att offret även befunnit sig i en särskilt utsatt situation. Problem uppstår då en gärningsman nekar till brott och hävdar att offret inte varit berusad. För att döma någon till våldtäkt i en sådan situation krävs det att offret kan berätta vad som har hänt. Men den som har ansetts ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd d.v.s. varit helt utslagen kan inte rimligtvis ha

---

<sup>1</sup> Leijonhufvud: ”Ny svenska sexualbrottsreglering - en lag i otakt med tiden” s.302-303.

några detaljerade eller starka minnen från händelsen och vad händer då? Hoppas på att det finns annan stödbevisning? Vad spelar det för roll att det finns ett brott som man i praktiken inte kan fälla någon för?

För att vidareutveckla Leijonhufvuds resonemang och problematisering har jag valt att undersöka fall av hjälplöst tillstånd och därtill hörande bevisproblematik. Syftet med min uppsats är att undersöka hur domstolarna och då främst hovrätterna dömer när det kommer till våldtäkt och specifikt när det gäller hjälplöst tillstånd. Min hypotes är att domstolarna dömer olika beroende på vilket sorts hjälplöst tillstånd det är frågan om. Jag tror att domstolarna i större utsträckning faller i fall av sömn medan det blir fler friande domar i fall av berusning. Huvudsyftet med arbetet blir att undersöka om det finns någon koppling mellan olika hjälplösa tillstånd och domstolarnas utfall d.v.s. friande eller fällande dom och om det finns någon koppling mellan olika framlagda bevis och domstolarnas utfall.

Utifrån syftet har följande frågeställningar formulerats: Hur ser bevisvärderingen ut i sexualmål, vilka brister och svårigheter förekommer? Vilka problem uppstår när alkohol och droger förekommer i våldtäktsmål? Hur ser hovrättens praxis ut på området, finns det skillnader i bedömningen utifrån olika hjälplösa tillstånd? Vilka olika bevismedel förekommer i fall med hjälplöst tillstånd?

## 1.3 Metod och material

Arbetet är baserat på ett antal källor av olika slag. Allt från rättspraxis, förarbeten och doktrin till tidningsartiklar och rapporter. Till att börja med har jag tillämpat traditionell juridisk metod och då använt mig av material i form av lagtext, praxis, doktrin och förarbeten. Då jag även använt mig av empiri, i form av underrättspraxis, och material från andra vetenskapsområden kan metoden beskrivas som rättsvetenskaplig. Rättsvetenskaplig metod är ett vidare begrepp än den traditionellt juridiska. Metoden innefattar alla metoder som kan användas för att analysera och öka kunskapen om rätten.<sup>2</sup> Anledningen till att jag valt att använda mig av andra metoder än den rent juridiska har varit för att få en bredd och ett djup i arbetet som inte annars skulle gå att få. För att svara på min frågeställning har jag behövt andra källor än de rent juridiska. Hjälplöst tillstånd såsom berusning och narkotikapåverkan är inte juridiska tillstånd utan innefattar definitioner från andra vetenskaper. Det främsta materialet har varit de rättsfall som ingår i studien.

För att vidare belysa och undersöka min frågeställning har jag valt att analysera 40 slumpvis utvalda hovrättsfall meddelande under åren 2005 - 2010. Utgångspunkten har varit att se vilka hjälplösa tillstånd som förekommer i underrättspraxis och vilken stödbevisning som finns i respektive fall. Jag har även valt att undersöka vilken utgången blivit i

---

<sup>2</sup> Sandgren: Rättsvetenskap för uppsatsförfattare s.39.

förhållande till respektive hjälplöst tillstånd och vad domstolarna lagt vikt vid i sin bevisvärdering. Samtliga rättsfall rör våldtäkt och mer specifikt hjälplöst tillstånd. Att valet föll på att endast analysera hovrättsavgöranden förklaras av att jag ville ha ett förhållandevis stort antal domar som underlag. Skulle analysen omfattat endast HD-fall hade urvalet inte blivit tillräckligt stort. Sammanställningen av studien sker genom tabeller, text och diagram. Detta för att göra resultaten så tydliga som möjligt.

En källa jag använt mig av är statistik från BRÅ. Att analysera statistik kan vara vanskligt och man ska vara försiktig med att dra alltför långtgående slutsatser utifrån detta material. Statistik kan tolkas olika och vara missvisande men kan i vissa fall ge värdefull information om tendenser och utveckling. Det empiriska underlaget för uppsatsen som endast omfattar 40 rättsfall leder inte till att studien kan anses vara generell men resultaten kan ändå vara av stort intresse och värde. Det har varit svårt att hitta källor som endast hanterar frågan om hjälplöst tillstånd. Oftast har materialet som rör sexualbrott gällt våldtäkt inbegripet tvång och jag har fått sälla bort det som inte rör min frågeställning. Därmed är det inte sagt att information om våldtäkt i allmänhet är överflödigt eller oanvändbar.

### 1.3.1 Teori

Jag har valt som teoretisk bas att anlägga ett gärningsmannaperspektiv och därtill hörande rättssäkerhetskrav. För detta har jag valt att i kapitel 3 ta upp viktiga rättsliga principer för brottmål som är av betydelse för rättssäkerheten, t.ex. oskyldighetspresumtionen och beviskravet. I den här teoridelen väljer jag endast att ta upp begreppet rättssäkerhet och vad det kan stå för.

Begreppet rättssäkerhet har ingen bestämd eller tydlig definition och innebörden tas oftast för given. Begreppet utformades för första gången under senare hälften av 1700-talet som ett skydd för den enskilde individen mot en grym och övermäktig stat. Detta traditionella rättssäkerhetsbegrepp lyfter fram lagöverträdarens rättigheter och ett gärningsmannainriktat synsätt. Man kan även förklara rättssäkerhet med att det finns en formell och en materiell rättssäkerhet. Den formella går ut på att medborgare ska vara lika inför lagen och att lagen skall tillämpas förutsebart. Med materiell menas att de garantier medborgare får genom lagstiftningen också motsvaras av den praktiska tillämpningen. Den materiella delen kan också uttryckas som rättsskydd eller rättstrygghet. Enligt Axberger m.fl.<sup>3</sup> definierar Nils Jareborg rättssäkerhet som förutsebarhet i rättsliga angelägenheter och att detta innefattar t.ex. fria och avhängiga domstolar och krav på full bevisning. Ofta ställs rättssäkerhetskrav i motsats till effektivitetsfördelar. Jareborg ifrågasätter dock vilken effektivitet som uppnås i förhållande till sänkta rättssäkerhetskrav. De effektivitetsvinster man får behöver enligt honom inte vara något annat än just sänkt rättssäkerhet. Han avslutar dock med att säga att man måste vara medveten

---

<sup>3</sup> Axberger, Mentés, Palmgren Goochde, Västberg: Felaktigt dömda s.19-33.

om att rättsväsendet inte kan kosta hur mycket som helst och att en viss eftersättning av rättssäkerheten är ett måste för att bibehålla den på andra viktigare områden.

Domstolen är en viktig kugge i rättssäkerhetsmaskineriet och den instans i rättskedjan som ytterst ansvarar för att rättssäkerheten upprätthålls. I en brottsprocess intar domstolen en oberoende ställning. Domstolen ska kontrollera om brottsanklagelsen är bevisad eller inte och kvalitetssäkra åklagarens åtal. Dessa uppgifter är tydliga rättssäkerhetsfunktioner. Domstolen har till skillnad från t.ex. åklagare eller polis ingen brottsbekämpande funktion och ska hellre fria än fälla.<sup>4</sup>

## 1.4 Avgränsningar

Jag har valt att avgränsa uppsatsen till att endast behandla frågor som rör andra stycket i våldtäktsparagrafen och hjälplöst tillstånd. Det innebär att det första stycket i paragrafen som rör våldtäkt genom tvång endast översiktligt tas upp i ett inledande kapitel. Diskussionen som råder angående samtyckets vara eller inte vara kommer inte att redogöras vidare för i det här arbetet då den debatten är knuten till våldtäkt enligt första stycket. För hjälplöst tillstånd uppställs inget krav på tvång och därför blir en redogörelse om samtyckesdiskussionen överflödigt.

Uppsatsen rör endast våldtäkt mot vuxna och utesluter all diskussion och problematisering av våldtäkter mot barn då de frågorna inte har någon koppling till syftet eller frågeställningarna för detta arbete. Gränsen mellan barn och vuxna i sexualbrottslagstiftningen går vid 15 års ålder då det är vid den åldern en person når sin sexuella självbestämmanderätt.<sup>5</sup>

De slumpvis utvalda rättsfallen är avgöranden från hovrätter och tingsrätter och dessa berör endast hjälplöst tillstånd. Även om tingsrätternas domar inte är prejudicerande kan det vara av värde att se på eventuella skillnader i dömandet mellan hovrätterna och tingsrätterna. Jag har även avgränsat uppsatsen på så sätt att endast slutskedet av rättsprocessen undersöks d.v.s. domstolsprocessen. Problem och bevisvärigheter vid förundersökning och åtal berörs ej.

Vad DNA är och vilka metoder som används vid DNA-analys behandlas ej då det inte fyller någon funktion för att svara på frågeställningen. Samma gäller för andra analysmetoder som används för att få fram eventuella spår av substanser i blod och urin. Av utrymmesskäl behandlas ej ingående vilka olika läkemedel och narkotikapreparat som finns och som kan förekomma i sexualbrottsmål.

---

<sup>4</sup> Axberger, Mentes, Palmgren Goohe, Västberg: Felaktigt dömda s.35-37, 35:1 RB.

<sup>5</sup> Prop. 2004/05:45 s.156-157.

I uppsatsen kommer för det mesta offret eller målsäganden att beskrivas som en kvinna och den tilltalade eller gärningsmannen beskrivas som en man. Detta för att det fortfarande enligt BRÅ<sup>6</sup> till övervägande del är kvinnor som utsätts för våldtäkter och män som begår eller misstänks för våldtäkter.

## 1.5 Disposition

Uppsatsen inleds med att ge läsaren en genomgång av gällande rätt med fokus på brotten våldtäkt och sexuellt tvång. Begreppet hjälplöst tillstånd definieras med därtill hörande historik och praxis. Tumba- och Södertälje domarna redovisas för separat. Kapitlet innehåller även en redogörelse av våldtäktslagstiftningens syfte och historiska utveckling. Det nya direktivet och dess utredning som ska utvärdera sexualbrottsreformen presenteras här.

Därefter följer ett kapitel om bevisning i allmänhet i brottmål. Detta är av betydelse för det teoretiska perspektiv jag anlagt. I detta sammanhang redogörs för ett antal viktiga rättsliga principer såsom oskyldighetspresumtionen, beviskravet i brottmål, den fria bevisprövningens princip och åklagarens bevisbörda. Därefter följer en allmän del om bevisvärdering. Där tas den fria bevisvärderingens princip upp och vilka svårigheter som förekommer vid domstolens bevisvärdering.

I kapitel 4 berörs återigen bevisvärdering men nu mer specifikt för sexualmål. Kapitlet inleds med en genomgång av praxisutvecklingen på området. Även två nyare prejudikat diskuteras. Vidare undersöks brister som kan förekomma i domar och problematik kring bevisvärdering av utsagor. I anslutning till det redogörs för utsageanalys och tillämpningen av denna. Vilka olika bevismedel som förekommer i våldtäktsmål redovisas i ett speciellt avsnitt. Det innefattar information om bland annat rättsintyg, analysbesked och DNA-analyser. Även olika infallsvinklar på objektivitet och värderingar i rättstillämpningen redogörs för. Kapitlet avslutas med en genomgång av undersökningar av underrättspraxis i förhållande till bevisvärdering.

Därefter följer ett kapitel som innehåller information om faktorer som påverkar en persons påverkansgrad vid alkoholintag och vilka symptom som uppkommer vid olika berusningsgrader. Vidare presenteras en kortfattad del om droger och vilka droger som kan förekomma i sexualmål. Vikten av att på ett tillfredställande sätt säkra bevis i våldtäktsutredningar redogörs för i ett speciellt avsnitt. Slutligen redovisas vilka problem som kan uppkomma vid analyser av bestämning av alkoholhalter hos offer som anmält sexuella övergrepp.

I kapitel 6 med rubriken ”Statistik” redogörs för statistik från BRÅ angående förekomst av hjälplöst tillstånd i polisanmälda våldtäkter och

---

<sup>6</sup> BRÅ rapport: Sammanfattning misstänka personer år 2009 s.19-20.

utvecklingen av antalet alkohol- och drogpåverkade offer i våldtäktsfall. I anslutning till detta tas även upp viss problematik kring lagföringen av våldtäkter och utvecklingen av friandefrekvensen när det kommer till hjälplöst tillstånd. Här presenteras också vad Åklagarmyndigheten i dess kartläggning av domstolarnas bevisvärdering i sexualmål kommit fram till.

Kapitel 7 innehåller uppsatsens empiriska del, rättsfallsstudien. Här presenteras en sammanställning av de analyserade rättsfallen utifrån olika variabler såsom hur utgången blev för respektive hjälplöst tillstånd och vilken stödbevisning som förekom. Sammanställningen redovisas genom tabeller, text och diagram, allt för att göra presentationen så tydlig som möjligt. Det tas även här upp hur domstolarna värderat bevisningen för respektive hjälplöst tillstånd och i de fall där det förekommit skiljaktiga meningar, vad dessa uttryckt för åsikt.

Uppsatsen avslutas med en analys och en diskussion där författaren redovisar egna tankar och slutsatser.

## 2 Gällande rätt

### 2.1 Våldtäktslagstiftningens syfte och historiska utveckling

En grundläggande uppgift för samhället är att skydda barn och vuxna mot alla former av sexuella övergrepp och kränkningar. Ett sexuellt övergrepp är ett tydligt uttryck för bristande respekt för en annan människas rätt till sexuell och personlig integritet och sexuell självbestämmanderätt. För att effektivt bekämpa och förebygga sexualbrott krävs ett väl utvecklat straffrättsligt skydd och ett väl fungerande rättsväsende som har en bred kunskap och förståelse för den här sortens brott. Syftet med att kriminalisera sexuella övergrepp är att motverka förekomsten av dem och att påverka människors värderingar om att sexuella övergrepp är kränkande handlingar som måste beivras. Detta får dock inte blandas ihop med att samhället vill påverka människor sexualliv. Utgångspunkten för den nu gällande lagstiftningen är att varje människa har rätt att bestämma över sin egen kropp och sexualitet i alla situationer och att detta ovillkorligen ska accepteras och respekteras. Kriminaliseringen syftar till att skydda individer från sexuella kränkningar och lagstiftningen ska inte bygga på förlegade föreställningar om vuxna människors frivilliga sexualliv.<sup>7</sup>

Motiven bakom kriminaliseringen och omfattningen av sexualbrott har varierat över tid. Historiskt sett ansågs sexualbrott riktade mot äran och mannens ära. Äktenskapets helgd, den kollektiva friden och ordningen i samhället utgjorde dåtidens skyddsintressen. Med tiden förändrades synen på sexualbrott och i slutet av 1800-talet ansågs en våldtäkt kränka kvinnans frihet. Sedan 1864 (för kvinnor) och 1937 (för män) ligger åldersgränsen för den sexuella självbestämmanderätten på 15 år. I 1965 års brottsbalk placerades sexualbrotten i samma kapitel som sedlighetsbrotten. Skyddsobjektet överfördes från den personliga friheten till den sexuella integriteten. Syftet med att kriminalisera sedlighetsbrotten var att bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdomar mot sexuella kränkningar och att värna om individens sexuella integritet. Våldtäkt inom äktenskapet kriminaliserades men dåtidens kvinnosyn genomsyrade fortfarande lagstiftningen. Exempelvis fick en man som förgrep sig på sin hustru en mildare bedömning än om övergreppet skett mot en annan kvinna.<sup>8</sup>

Kapitlet om sexualbrott i brottsbalken genomgick en stor reform 1984 och fick då bland annat sin nuvarande rubrik efter att tidigare ha benämnts Om sedlighetsbrott. Uttrycket sedlighetsbrott slopades helt. Före 1984 krävdes det för ansvar för våldtäkt att det hade rört sig om ett samlag och att sexualhandlingen varit av heterosexuell natur. I och med lagstiftningen 1984 utvidgades tillämpningsområdet till att även gälla sexualhandlingar som var

---

<sup>7</sup> Prop. 2004/05:45 s.19-22.

<sup>8</sup> A.a.

jämförbara med samlag (homosexuell natur) och våldtäktsbestämmelsen blev könsneutral. En annan viktig nyhet var att offrets förhållande till gärningsmannen liksom offrets handlande före övergreppet skulle sakna betydelse. Tidigare kunde man rubricera en våldtäkt som *våldförande* om gärningen med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen var att anse som mindre grov eller om kvinnan före övergreppet tillåtit närmanden från mannen. Enligt praxis var ett övergrepp att anse som ett våldförande om offret och gärningsmannen tidigare hade haft en sexuell relation med varandra. Brottsbeteckningen våldförande togs i och med lagändringen 1984 bort men en annan bestämmelse om mindre allvarliga våldtäkter infördes. Sedan 1984 faller alla sexualbrott under allmänt åtal.<sup>9</sup>

1998 var det åter dags för en ny reform. Ändringarna ingick som en del av kvinnofridspropositionen och regeringens arbete för att bekämpa kvinnovåld och för att sträva mot ett jämställt samhälle där kvinnor och män har lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter. Våldtäktsbestämmelsen utvidgades ytterligare då även andra sexualhandlingar än samlagsliknande kunde omfattas, under förutsättning att gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt var jämförlig med påtvingat samlag. Som exempel på en sådan allvarlig kränkning angavs att föra in ett föremål eller en knytnäve i en kvinnas underliv. Lagstiftaren betonade kränkningens art och inte vilken typ av sexualhandling det hade varit frågan om. Fokus skulle ligga på vad gärningsmannen gjort och inte på offret.<sup>10</sup>

Sexualbrottskapitlet fick den 1 april 2005 ett delvis nytt innehåll. Bland annat ändrades gränsdragningen mellan vissa av brotten och en del brottsrubriceringar. Det var inte endast det materiella innehållet som ändrades utan även systematik, språk och lagteknik reviderades. Språket skulle moderniseras och man ville mönstra ut begrepp som framstod som olämpliga och föråldrade. Syftet med den nya lagstiftningen var att öka skyddet mot sexuella kränkningar och att förstärka den sexuella integriteten och den sexuella självbestämmanderätten. Sexuella övergrepp innebär alltid en kränkning av den sexuella och den personliga integriteten. Ambitionen var att skapa klara och väl avgränsade bestämmelser. Det var även angeläget att skapa ett så heltäckande straffskydd som möjligt. Den nya lagstiftningen innebar bland annat att begreppet våldtäkt utvidgades genom att kravet på tvång sattes lägre och att uttrycket sexuell handling ersatte det gamla uttrycket sexuellt umgänge. Gärningar som tidigare fallit under sexuellt tvång eller sexuellt utnyttjande ansågs numera som våldtäkt. Utgångspunkten var att man skulle fästa ännu större vikt vid kränkningen snarare än själva handlingen. Den gemensamma nämnaren för alla sexualbrott är kränkningen. Genom att inte respektera någon annans självbestämmande har gärningsmannen kränkt offret.<sup>11</sup>

---

<sup>9</sup> SOU 2001:14 s.50-52.

<sup>10</sup> A.a., Prop. 2004/05:45 s.20.

<sup>11</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s.6:1-6:3, SOU 2001:14 s.13, Prop. 2004/05:45 s.20.



## 2.2 Direktiv 2008:94

I förarbetena till 2005 års sexualbrottsreform uttalades att det fanns ett behov av att fortlöpande följa utvecklingen på sexualbrottsområdet och utvärdera om tillämpningen fortfarande stämde överens med dess syfte. Det ansågs självklart att tillämpningen av lagändringarna 2005 skulle komma att följas upp. I Riksdagen har det vid flera tillfällen väckts motioner angående en utvärdering av sexualbrottsreformen och speciellt rekvisitetet hjälplöst tillstånd. Man har i motionerna ansett att begreppet är för snävt och att det bör ersättas med uttrycket en särskild utsatt situation. Även i media och i den allmänna debatten har krav på utvärdering framställts.<sup>12</sup>

Regeringen har genom direktiv 2008:94 gett en särskild utredare i uppgift att utvärdera 2005 års sexualbrottsreform. Uppdraget ska redovisas senast 29 oktober 2010. Syftet med utredningen är att bland annat undersöka hur bestämmelserna fungerat i praktiken och om syftet med reformen uppnåtts. Utredningen ska särskilt uppmärksamma våldtäktsbrottet och utvärdera huruvida det nuvarande kravet på tvång i våldtäktsparagrafen bör ersättas med ett krav på bristande samtycke. Uppdraget innefattar också att undersöka hur begreppen sexuell handling och hjälplöst tillstånd har tolkats och tillämpats i praktiken. När det gäller hjälplöst tillstånd ska man speciellt se över om begreppet bör finnas kvar eller om något annat uttryck kan vara lämpligare. Man ska även analysera om det vid tolkningen och tillämpningen av begreppet uppstått några särskilda problem eller brister. Till sist ska man överväga och ta ställning till om begreppets tillämpningsområde framstår som rimligt och väl avgränsat eller om det skulle finnas skäl att utvidga eller förändra våldtäktsbestämmelsen när det kommer till hjälplöst tillstånd.<sup>13</sup>

## 2.3 Våldtäkt

*1 § Den som genom misshandel eller annars med våld eller genom hot om brottslig gärning tvingar en person till samlag eller till att företa eller tåla en annan sexuell handling som med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med samlag, döms för **våldtäkt** till fängelse i lägst två och högst sex år.*

*Detsamma gäller den som med en person genomför ett samlag eller en sexuell handling som enligt första stycket är jämförlig med samlag genom att otillbörligt utnyttja att personen på grund av medvetlöshet, sömn, berusning eller annan drogpåverkan, sjukdom, kroppsskada eller psykisk störning eller annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd.*

*Är ett brott som avses i första eller andra stycket med hänsyn till omständigheterna vid brottet att anse som mindre grovt, döms för våldtäkt*

---

<sup>12</sup> Dir 2008:94 s.5.

<sup>13</sup> A.a. s.1-2,8-9, Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s.6:5.

till fängelse i högst fyra år.

*Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse i lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet eller hotet varit av särskilt allvarlig art eller om fler än en förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen med hänsyn till tillvägagångssättet eller annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.<sup>14</sup>*

Våldtäkt är ett sammansatt brott. Med det menas att brottet består av två typer av handlingar, en vålds- eller hothandling och en sexuell handling. Utan förekomst av våld, hot eller ett hjälplöst tillstånd föreligger inget brott. Tillämpningsområdet för våldtäkt utvidgades 2005 till att avse gärningar som tidigare hade rubricerats som sexuellt utnyttjande eller sexuellt tvång. Gärningsmannens eller offrets kön är utan betydelse och övergreppet kan vara av såväl homo- som heterosexuell natur. Det råder inga begränsningar vad gäller relationen mellan gärningsman och offer utan våldtäkt kan begås i äktenskap, registrerat partnerskap och samboförhållanden.

Det finns ingen legaldefinition för begreppet samlag. Det krävs inte att samlaget är fullbordat eller att ett inträngande skett för att det ska anses vara ett samlag. Det är tillräckligt att en mans och en kvinnas könsdelar kommit i beröring av varandra. Däremot kan ett samlag endast ske mellan en man och en kvinna.

Begreppet sexuell handling definieras inte heller i lagtexten. Utgångspunkten är att det förekommit en någorlunda varaktig fysisk beröring antingen av den andres könsorgan eller av den andres kropp mot gärningsmannens könsorgan. Det avgörande är om handlingen haft en påtaglig sexuell prägel samt varit ägnad att tydligt kränka offrets sexuella integritet. En objektiv bedömning får göras av de faktiska omständigheterna. Handlingen ska typiskt sett syfta till att väcka eller tillfredsställa bådars eller enderas sexuella drift. Det krävs inte någon direkt tillfredställelse av könsdriften. Utöver samlag omfattas våldtäktsbestämmelsen av handlingar som är att anse som jämförliga med samlag med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt. Det är t.ex. anal och orala samlag, handlingar då en man berör kvinnans analöppning med sin penis, tvingar kvinnan att suga på den, att föra in föremål eller kroppsdelar i en kvinnas underliv eller anus. Vid bedömningen om handlingen är att jämföra med ett samlag är omständigheter som smärta och varaktighet av betydelse. Att en man tvingar en kvinna att onanera åt honom har inte ansetts som en handling jämförbar med samlag.<sup>15</sup>

I tredje stycket upptas en bestämmelse om mindre grova fall av våldtäkt. Omständigheter som påverkar bedömningen i mildrande riktning är bland annat om händelseförloppet varit kortvarigt, att varken hot eller våld förekommit, att inga förödmjukande eller förnedrande inslag förekommit

---

<sup>14</sup> BrB 6:1.

<sup>15</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s.6:6-6:16.

eller att gärningsmannen så fort offret visat sitt missnöje avbrutit sin handling (se NJA 2008 s.482 I). Den lindrigare straffskalan i tredje stycket är endast till för undantagsfall. Sen 2005 ska inte våldets eller hotets art vara avgörande för om gärningen ska anses vara mindre grov. Utgångspunkten ska vara gärningsmannens handling. Att ett övergrepp föregåtts av samvaro mellan offret och gärningsmannen ska inte leda till en mildare bedömning.

Enligt fjärde stycket kan en våldtäkt anses som grov. Försvårande omständigheter är t.ex. att misshandelsbrottet är allvarligt, att hotet innefattat kniv eller vapen, att gärningsmannen tillfogat offret skada eller sjukdom, att övergreppet varit förenat med långvarigt frihetsberövande eller att det förekommit sadistiska inslag eller grovt förnedrande handlingar. Gruppvåldtäkter där flera gärningsmän utnyttjat ett offer bedöms i regel som grova.<sup>16</sup>

### **2.3.1 Hjälpöst tillstånd**

Den som otillbörligt utnyttjar att någon befinner sig i ett hjälpöst tillstånd kan dömas för våldtäkt enligt andra stycket i 1 §. Det uppställs i bestämmelsen inget krav på att offret ska ha tvingats. Detta på grund av att en person som är medvetslös, sover, är berusad, är påverkad av andra droger, är sjuk eller skakad eller psykiskt störd, kan vara i ett så hjälpöst tillstånd att ett krav på tvång inte skulle kunna uppfyllas. En person som inte förstår eller kan ta ställning till något kan inte sägas vara tvingad. Detta medför att ett eventuellt samtycke är utan betydelse. Det krävs dock för ansvar att det föreligger ett samband mellan det hjälplösa tillståndet och offrets deltagande (kausalitet). Gärningsmannen ska ha uppnått sitt syfte genom att utnyttja den andres tillstånd. Enbart det faktum att ett hjälpöst tillstånd föreligger är inte tillräckligt för ansvar. Det har ingen betydelse hur det hjälplösa tillståndet uppkommer eller vem som tar initiativet till den sexuella handlingen.<sup>17</sup>

#### **2.3.1.1 Historik**

Innan lagändringen 2005 dömdes en person inte för våldtäkt om offret själv hade försatt sig i det hjälplösa tillståndet t.ex. genom att frivilligt berusa sig. Detta ledde till att offrets berusning fick en avgörande betydelse för rubriceringen. Som skäl till lagändringen uttalade man att den kränkning som offret utsätts för i en sådan situation är jämförbar med den som ett offer för en våldtäkt utsätts för. Tidigare bedömdes ett övergrepp mot en person i ett hjälpöst tillstånd som sexuellt utnyttjande enligt dåvarande 3 §. I förarbetena till lagändringen 2005 ansåg kommittén att vissa hjälplösa tillstånd såsom sömn, medvetslöshet och psykisk störning inte skulle falla under våldtäktsparagrafen utan under bestämmelsen om sexuellt utnyttjande. Detta var dock de flesta remissinstanser kritiska till. De menade att det kunde uppkomma tillämpningssvårigheter och gränsdragningsproblem.

---

<sup>16</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s.6:6-6:16.

<sup>17</sup> A.a. s. 6:11-6:13, SOU 2001:14 s.16, 136-138.

Regeringen delade remissinstansernas kritik och ansåg att det inte fanns några beaktansvärda skillnader mellan ett hjälplöst tillstånd som framkallats av alkohol och ett hjälplöst tillstånd som beror på sömn. Lagrådet uttalade att avgränsningen av begreppet hjälplöst tillstånd delvis var oklart och att det kunde övervägas om inte begreppet kunde mjukas upp och omfatta även det fallet att en person befinner sig i en särskilt utsatt situation. Regeringen ansåg att bestämmelsen inte borde omfatta personer som befinner sig i en särskilt utsatt situation, då det kunde leda till svårigheter att avgränsa tillämpningsområdet. Man sa vidare att vissa utsatta situationer redan kunde falla under begreppet hjälplöst tillstånd. Regeringen menade att inte enbart fysisk oförmåga eller förlust av kroppskontroll kunde konstituera ett hjälplöst tillstånd utan även om offret psykiskt upplevde en oförmåga att värja sig.<sup>18</sup>

### **2.3.1.2 Begreppet hjälplöst tillstånd**

En person som befinner sig i ett hjälplöst tillstånd är en person som inte kan värja sig eller inte har någon förmåga att kontrollera sitt handlande. Det är även en person som inte har förmågan att uppfatta att han eller hon utsätts för sexuella närmanden på grund av kraftig berusning eller narkotikapåverkan eller inte uppfattar gärningens innebörd på grund av sjukdom eller kroppsskada. Det är utan betydelse om hindret att värja sig är psykiskt eller fysiskt. Vad som tidigare kallades för vanmaktsfall omfattas idag av begreppet hjälplöst tillstånd. Uppräkningen i andra stycket är inte uttömmande och andra situationer kan även falla under bestämmelsen, t.ex. att en person är förklarad eller är belagd med handfängsel. Vid bedömningen av om en person befinner sig i ett hjälplöst tillstånd ska man ta hänsyn till situationen som helhet. Flera olika omständigheter kan sammantaget innebära att en person är i ett hjälplöst tillstånd även om varje omständighet för sig inte hade varit tillräckligt.<sup>19</sup>

### **2.3.1.3 Psykisk störning**

För att en person ska anses befinna sig i ett hjälplöst tillstånd, när det gäller psykisk störning, krävs det att den psykiska störningen är av mera långvarig natur. En person som lider av en tillfällig depression kan inte utan vidare anses ha en sådan psykisk störning som skulle konstituera ett hjälplöst tillstånd även om ett tillfälligt tillstånd kan vara av den arten av det anses vara en psykisk störning. Med kravet på att utnyttjandet ska ha varit otillbörligt menas inte att den som är psykiskt störd inte ska ha rätt till ett sexualliv. En person med en psykisk störning ska kunna ha samlag utan att partnern gör sig skyldig till våldtäkt. Bestämmelsen finns till för att skydda de som inte själva kan värna om sin sexuella integritet. Handlingar som inte angriper den sexuella integriteten är inte otillbörliga. Det förutsätts inte för ansvar att gärningsmannen har förmått den psykiskt störda till en sexuell handling. Det är en straffbar handling även om offret själv tagit initiativ till

<sup>18</sup> Prop 2004/05:45 s.41-43, 49-51, 206-209, SOU 2001:14 s.194-195.

<sup>19</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s. 6:11-6:13, SOU 2001:14 s.16, 136-138, NJA 1997 s.538.

det sexuella umgänget. Vad som krävs är dock ett orsakssamband mellan det hjälplösa tillståndet och offrets deltagande.<sup>20</sup>

#### **2.3.1.4 NJA 2008 s. 482 I och II**

NJA 2008 s. 482 I och II är två fall som rör hjälplöst tillstånd och frågan i målen var om de sexuella handlingarna som var aktuella var jämförbara med samlag. I det första fallet hade en man stuckit in sina fingrar i en kvinnas slida medan hon sov. När kvinnan vaknade och markerade att hon inte var intresserad avbröt mannen sitt handlande. I och med att kvinnan sov befann hon sig i ett hjälplöst tillstånd och mannen utnyttjande detta otillbörligt. HD sa att våldtäktsbestämmelsen är till för de mest allvarliga sexuella kränkningarna och att övergrepp genom påtvingat samlag eller annat inträngande i kroppen typiskt sett utgör de mest kränkande sexuella övergreppen. Penetreringen av underlivet som kvinnan blivit utsatt för var inte helt obetydlig och ledde till viss smärta. Även om övergreppet var kortvarigt var kränkningen snarlik den kränkning en person får utstå vid ett påtvingat samlag. Den sexuella handlingen var jämförlig med samlag. Våldtäkten bedömdes dock som mindre allvarlig enligt tredje stycket med tanke på det korta förloppet, att varken våld eller hot använts och att det ej förekommit några förnedrande eller förödmjukande inslag. Mannen hade även avbrutit sitt handlande så fort kvinnan uppgav sitt missnöje.

Det andra fallet rörde en 17 årig man som medan han sov hade blivit utsatt för att en annan man hade onanerat åt honom. Gärningen bedömdes som sexuellt tvång då den sexuella handlingen inte med hänsyn till kränkningens art och övriga omständigheter var jämförlig med samlag. Pojken var anställd hos den äldre mannen och de delade hotellrum under en resa som företaget arrangerat. Pojken befann sig i ett hjälplöst tillstånd då han sov. HD anförde att onanera åt en annan person oftast inte anses innefatta en sådan kränkning som krävs för våldtäkt. Även med beaktande av målsägandens låga ålder och att han var arbetstagare till gärningsmannen fanns inte tillräckliga skäl för att anse att mannen hade visat sådan hänsynslöshet som krävs för att det sexuella tvånget ska anses som grovt.

#### **2.3.1.5 Tumba- och Södertäljedomen**

##### **2.3.1.5.1 Tumbafallet (NJA 2004 s.231)**

Frågan var om en kvinna befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd enligt den dåvarande paragrafen om sexuellt utnyttjande i 6:3 BrB. Åklagaren väckte åtal mot fyra yngre män bland annat för att tillsammans och i samförstånd förmått offret till sexuellt umgänge som bestått i vaginalt och/eller oralt samlag. Målsäganden hade under kvällen före den aktuella händelsen besökt en restaurang med en väninna och där träffat, pratat och druckit några öl med gärningsmännen. Dessa lovade henne skjuts hem och alla fyra männen följde även med upp i målsägandens lägenhet. Målsäganden uppgav i

---

<sup>20</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s. 6:12.

domstolen att hon drabbades av minnesförlust när hon lämnade restaurangen och att hon därefter endast hade fragmentariska minnesbilder. Blod- och urinprov visade att målsäganden, på eftermiddagen dagen efter, hade en promillehalt på 0,26 och SKL estimerade att alkoholhalten under natten borde legat på cirka 2 promille.

Tingsrätten ansåg inte att det var styrkt att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd och anförde att den estimerade alkoholhalten stämde illa med övriga uppgifter om målsägandens nykterhetstillstånd. Tingsrätten ansåg att målsäganden hade gjort ett gott intryck och försökt så gott hon kunnat redogöra för sina minnesbilder och känslor men att steget till att anse att det var ställt bortom rimligt tvivel att hon befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd var långt.

Hovrätten ansåg att det inte fanns någon anledning att betvivla målsägandens uppgifter. Däremot var hennes minnesbilder endast fragmentariska och vad gällde det närmare händelseförloppet och målsägandens beteende blev hovrätten till stor del hänvisad till de uppgifter som de tilltalade och vittnena lämnat. Hovrätten anförde att målsäganden var berusad under natten och att samtliga tilltalade och vittnen bekräftat den uppgiften. Även blodprovet visade att målsäganden i hög grad var påverkad av alkohol. Hovrätten ansåg att detta gav stöd för att hon måste varit mentalt avtrubbad under natten, troligen på grund av alkohol eller narkotika. Hovrätten ansåg att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Det som blev den stora frågan var om gärningsmännen insett att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd och utnyttjat detta? Samtliga gärningsmän var medvetna om att målsäganden var berusad, de hade sett henne dricka och att hon betett sig berusat. Målsäganden hade frivilligt bjudit upp männen till sin lägenhet och målsäganden hade där rört sig fritt under natten och svarat adekvat på tilltal. Målsäganden hade tidigare visat sexuellt intresse för andra män i deras ålder och hon hade haft gruppsex med två av deras vänner vid ett tidigare tillfälle. Samtliga anförda omständigheter talade enligt hovrätten mot att gärningsmännen förstått att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Åtalet för grovt sexuellt utnyttjande ogillades.

HD uttalade angående hjälplöst tillstånd att begreppet innefattar situationer när en person har en nära nog fullständig oförmåga att handla t.ex. på grund av medvetlöshet. Begreppet kan även innefatta situationer när offret på grund av berusning eller drogpåverkan saknar hämningar. HD sa vidare att det ligger i sakens natur att det kan vara svårt att visa på om någon saknat hämningar och att man inte kan dra slutsatsen att en person befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd endast på den omständigheten att en person till följd av påverkan av alkohol eller andra droger haft nedsatt omdöme. HD slog fast att för att en person ska anses ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd krävs det att det varit frågan om en så atypisk påverkan att personen inte kan sägas ha varit ansvarig för sina handlingar. HD ansåg att utifrån uppgifterna från de tilltalade och vittnena så var offret inte så berusat att hon inte kunde kontrollera sitt handlande när de kom till lägenheten. HD ansåg att även om

situationen framstått som anmärkningsvärd och bar spår av hänsynslöshet kunde det i sig inte leda till slutsatsen att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. HD fastställde hovrättens domslut och ogillade åtalet för grovt sexuellt utnyttjande.

### **2.3.1.5.2 Södertäljefallet (NJA 1997 s.538)**

Frågan var även här om en kvinna befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd enligt den dåvarande paragrafen om sexuellt utnyttjande i 6:3 BrB. Åklagaren väckte åtal mot fyra män för våldtäkt i åtta fall, försök till våldtäkt i ett fall och olaga hot i ett fall. Åklagaren yrkade alternativt ansvar för sexuellt utnyttjande. Målsäganden uppgav sammanfattat att hon och några vänner hade varit på en restaurang och roat sig. Hon kände sig berusad och borta i huvudet men hade inte svårt att varken tala eller gå. Hon träffade då en av gärningsmännen och följde med honom in i en bil för att få skjuts hem. I bilen fanns redan tre andra män. Därefter blev målsäganden utsatt för ett tiotal vaginala och orala samlag av männen. Övergreppen skedde på olika parkeringsplatser och i en lägenhet.

Tingsrätten anförde vad gällde målsägandens berusningsgrad att det fick anses visat att målsäganden varit mycket kraftigt berusad under kvällen och natten. Tingsrätten sa vidare att offret i sitt berusade tillstånd fick anses ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd från mötet utanför restaurangen till händelserna i lägenheten. Efter det har målsäganden enligt egna uppgifter börjat nyktra till men var fortfarande så rädd för de tilltalade att hon inte vågade trotsa dem. De tilltalade måste ha insett detta och utnyttjat målsägandens situation. Gärningarna var att anse som sexuellt utnyttjande.

Hovrätten sa att det kunde hållas för visst att målsägandens förmåga att värja sig varit nedsatt på grund av alkoholförtäringen men att det faktum att hon kunnat lämna en så detaljrik berättelse av händelseförloppet talade mot att hon skulle ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd på grund av alkoholförtäringen. Hovrätten gick sedan vidare till att utreda huruvida målsäganden, på grund av andra omständigheter i förening med hennes alkoholpåverkan, skulle kunna anses ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Faktorer som var av betydelse för denna fråga var att målsäganden befunnit sig i en för henne okänd omgivning tillsammans med flera för henne okända män. Hovrätten ansåg dock att målsäganden måste ha haft åtskilliga tillfällen då hon hade kunnat försöka att lämna männen. Hovrätten ansåg att hon på grund av ovan anförda omständigheter inte hade befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Hovrätten lämnade åtalet utan bifall.

HD uttalade att uttrycket ”annat hjälplöst tillstånd” språkligt sett är mindre preciserat och skulle kunna ge utrymme för skilda tolkningar. HD menade dock att enligt förarbeten och doktrin så ska begreppet tolkas ganska snävt men att det överlämnats åt domstolarna att avgöra vilka uppkomna situationer som skulle kunna omfattas av uttrycket. HD fann att målsäganden varit påtagligt alkoholpåverkad men att hon inte varit så berusad att detta enbart gjort att hon varit oförmögen att motsätta sig samlag. Inte heller var hon så berusad att hon inte uppfattade att hon hade

samlag. Däremot måste hennes onyktra tillstånd negativt påverkat hennes förmåga att värdera den situation hon befann sig i och rationellt överväga vilka möjligheter hon hade att ta sig därifrån och undkomma vidare sexuella övergrepp. Vid sidan av berusningen förelåg andra omständigheter som påverkade målsägandens möjligheter att värja sig bland annat att hon nattetid förts i bil tillsammans med fyra för henne okända män till relativt isolerade platser där männen insisterat på att mot hennes vilja ha samlag. Målsäganden kände att hon saknade praktiska möjligheter att undkomma eller kalla på hjälp och hon avstod från att göra större fysiskt motstånd för att undkomma svårare övergrepp. HD ansåg därmed att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. HD fällde de tilltalade för sexuellt utnyttjande.

Justitierådet Gregow var skiljaktig och anförde att det enligt hans mening var tydligt att endast en mera långtgående handlingsoförmåga skulle uppfylla kravet på hjälplöst tillstånd och det förhållandet att en person gjort visst fysiskt motstånd snarare tyder på att hon eller han inte befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Enligt honom framstod det som tveksamt att lägga samman en viss berusning och en viss hotfull situation i syfte att dessa två omständigheter skulle konstituera ett hjälplöst tillstånd. Han ansåg inte att åtalet gällande sexuellt utnyttjande skulle bifallas. Däremot ansåg han att de synnerligen klandervärda förfarandena som ägt rum borde ha karaktäriserats som våldtäkt eller sexuellt tvång. Men då åklagaren hade lagt ner sin talan angående våldtäkt kunde inte HD pröva frågan.

### **2.3.1.5.3 Efterföljande debatt och kommentarer till domarna**

Genom Södertäljedomen fastslogs att som exempel på uttrycket ”annars med hänsyn till omständigheterna befinner sig i ett hjälplöst tillstånd” är bland annat situationer där det finns flera omständigheter som sammantaget kan skapa ett hjälplöst tillstånd. T.ex. berusning i kombination med att offret befinner sig i en hotfull situation.<sup>21</sup> Tumbafallet slog fast att den situation då någon saknar hämningar på grund av berusning eller annan drogpåverkan kan omfattas av tillämpningsområdet för hjälplöst tillstånd. Det krävs dock att det varit en så atypisk påverkan att personen kan sägas inte ha varit ansvarig för sina handlingar.<sup>22</sup>

Innan lagrevideringen 2005 pågick en omfattande debatt om gränsdragningen mellan våldtäkt och sexuellt utnyttjande. Debatten initierades och spädades på av uppmärksammade domar såsom Tumba och Södertälje. Kritikerna ansåg att gärningarna i dessa fall borde ha rubricerats som våldtäkt och inte som sexuellt utnyttjande och att den rättsliga regleringen resulterade i att berusade flickor och kvinnor fick skylla sig själva. Efter Tumbadomen uttalade den dåvarande justitieministern Thomas

---

<sup>21</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s.6:12-6:13, prop. 2004/05:45 s.137-138, SOU 2001:14 s.167.

<sup>22</sup> A.a.



Bodström<sup>23</sup> att det var nödvändigt att se över och förtydliga begreppet hjälplöst tillstånd. Han betonade även att alla problem inte går att lösa med hjälp av lagstiftning utan att man även måste se på andra faktorer t.ex. hur man arbetar med utbildning av domare och jämställdheten inom rättsväsendet. Kritikerna fick till slut rätt och lagändringar infördes 2005.<sup>24</sup>

Betydelsen av Södertäljedomen var omdiskuterad. Den första tolkningen var att HD utvecklade innebörden av uttrycket hjälplöst tillstånd och gav det ett vidare och annorlunda innehåll. Den andra tolkningen var att domstolen skapade en ny brottskonstruktion. Detta då HD menade att ett skapande av en våldtäktssituation kunde bedömas som ett hjälplöst tillstånd och på den grunden föranleda ansvar för ett otillbörligt utnyttjande. Den tredje tolkningen var att målet egentligen handlade om våldtäkt.<sup>25</sup> Madeleine Leijonhufvud menar att HD, efter mediestormar mot underrätternas domar, utsträckte begreppet hjälplöst tillstånd till att gälla även situationer där offret endast var kraftigt berusat men sammantaget med att det förekommit en särskilt utsatt situation ändå befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd.<sup>26</sup> Sutorius och Kaldal anser att domen illustrerar hur bevisvärdering kan ske på så olika sätt i olika instanser och hur frågor om offrets motstånd även används vid prövning av hjälplöst tillstånd.<sup>27</sup>

Leijonhufvud anser att domen i Tumbafallet är prejudicerande när det kommer till bevisvärdering i fall där offret inte minns och teknisk bevisning saknas men där gärningsmannen lämnar en detaljerad berättelse. I de fallen ska, enligt HD, gärningsmannens berättelse ligga till grund för bedömningen. Leijonhufvud menar att med tillämpning av HD:s praxis blir lagstiftningen som ska skydda de svaga endast ett slag i luften.<sup>28</sup>

## 2.4 Sexuellt tvång

*2 § Den som, i annat fall än som avses i 1 § första stycket, genom olaga tvång förmår en person att företa eller tåla en sexuell handling, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst två år.*

*Detsamma gäller den som genomför en annan sexuell handling än som avses i 1 § andra stycket med en person under de förutsättningar i övrigt som anges där.*

*Är brott som avses i första eller andra stycket att anse som grovt, döms för grovt sexuellt tvång till fängelse i lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas om fler än en*

---

<sup>23</sup> Lisinski, Stefan: "Bodström vill klargöra hjälplöst tillstånd", DN 2004-05-06.

<sup>24</sup> Prop. 2004/05:45 s.47, SOU 2001:14 s.171.

<sup>25</sup> A.a.

<sup>26</sup> Leijonhufvud: "Ny svenska sexualbrottsreglering - en lag i otakt med tiden" s.305, Leijonhufvud: "Lagen, objektiviteten och verkligheten", SvJT 2004 s.731.

<sup>27</sup> Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.85-86.

<sup>28</sup> Leijonhufvud: "Ny svenska sexualbrottsreglering - en lag i otakt med tiden" s.305.

*förgripit sig på offret eller på annat sätt deltagit i övergreppet eller om gärningsmannen annars visat särskild hänsynslöshet eller råhet.*<sup>29</sup>

Våldtäkt reserveras för de allvarliga sexuella kränkningarna. Om tvånget eller den sexuella handlingen inte varit av visst slag kan gärningen under vissa förutsättningar anses som sexuellt tvång. Bestämmelsen om sexuellt tvång behölls efter 2005 års sexualbrottsreform men tillämpningsområdet inskränks i samma utsträckning som våldtäktsparagrafen utvidgades. I och med införandet av uttrycket sexuell handling blev dock fler handlingar kriminaliserade som sexuellt tvång än tidigare. Även det faktum att de hjälplösa tillstånd som inte faller under våldtäktsparagrafen utgör sexuellt tvång innebär en viss utvidgning av tillämpningsområdet.

Bestämmelsen om sexuellt tvång är subsidiär i förhållande till våldtäktsparagrafen. Den är tillämplig på såväl homosexuella som heterosexuella handlingar och offrets och gärningsmannens kön är utan betydelse. Andra stycket, som var en nyhet då det tillkom 2005, korresponderar med våldtäktsparagrafens andra stycke. Med uttrycket annan sexuell handling avser bestämmelsen att träffa sexuella handlingar som är okvalificerade och som inte omfattas av tillämpningsområdet för våldtäkt. Det behöver med andra ord inte röra sig om samlag eller där jämförlig sexuell handling. Sexuellt tvång enligt andra stycket kan bli aktuellt t.ex. då en person onanerar åt någon annan som vid tillfället sover, se NJA 2008 s. 482 II. Något krav på tvång krävs inte.

Är brottet att anse som grovt döms gärningsmannen för grovt sexuellt tvång. Syftet bakom uppdelningen i två svårighetsgrader är att det finns skäl att markera allvaret för vissa av gärningarna som omfattas av 2 §. Vid bedömningen av om man ska döma för grovt sexuellt tvång ska hänsyn tas till samtliga omständigheter i fallet, t.ex. om flera personer förgripit sig på offret eller om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet.<sup>30</sup>

---

<sup>29</sup> BrB 6:2.

<sup>30</sup> Holmqvist, Leijonhufvud, Träskman, Wennberg: Brottsbalken En kommentar Del I s.6:17-6:22, Prop. 2004/05:45 s.57-60, 140-141.

# 3 Bevisning i brottmål

## 3.1 Viktiga rättsliga principer

### 3.1.1 Oskyldighetspresumtionen

Europakonventionen (EKMR) blev direkt tillämplig i Sverige från och med den 1 januari 1995. I art 6 uppställs ett antal bestämmelser om rätten till domstolsprövning och rätten till en rättvis och rättssäker rättegång. I art 6.1. uppställs krav på att domstolen ska vara oberoende och opartisk och att förfarandet ska vara korrekt och rättvist. Rätten till en rättvis rättegång innefattar att en part på ett uttömmande sätt ska få lägga fram sin sak inför domstol och att förfarandet måste uppfylla höga krav på rättssäkerhet och rättvisa. Det faller även inom principen om rätten till en rättvis rättegång att den tilltalade inte ska behöva belasta sig själv. Det innebär att den tilltalade har rätt att inte uttala sig. Rätten till tystnad innebär att den misstänkte får förbli tyst under hela processen och att tystnaden inte får användas som bevis på hans skuld. Principen om *in dubio pro reo* omfattas också under 6.1. och innebär att tvivel som domstolen har inte får gå ut över den tilltalade. I art 6.3 uppställs vissa minimikrav i brottmål för att säkra en rättvis rättegång såsom att man ska underrättas om innebörden och grunden av anklagelsen, att man ska ha rätt till ett försvar, att man får tillräckligt med tid och möjlighet att förbereda sitt försvar och att man innehar rätten att förhöra vittnen, både egna och andra parter.<sup>31</sup>

Enligt art 6.2 EKMR skall var och en som blivit anklagad för brott betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts. Presumtionen är en mänsklig rättighet som sedan länge varit fastslagen i Sverige men som i och med inkorporeringen av EKMR har lyfts fram och fått större genomslag. Oskyldighetspresumtionen gäller genom hela det straffprocessuella förfarandet och innebär att den tilltalade ska anses oskyldig till dess att motsatsen är bevisad. Presumtionen är en av de viktigaste straffrättsliga principerna och är en del av det processuella rättsskyddet. Presumtionen skyddar mot illa underbyggda anklagelser och felaktiga domar, och måste tillämpas för att rättegången ska bli rättvis. Man kan se presumtionen som en slags utgångspunkt för domstolen och ett initialt ställningstagande till förmån för den tilltalade. Vid tillämpningen av oskyldighetspresumtionen stöter man på två motstående intressen, dels säkerställandet av en effektiv rättegång men även skyddet för individen. Det krävs en avvägning så att den misstänktes rättigheter kan tillvaratas samtidigt som effektivitet bibehålls.<sup>32</sup>

Oskyldighetspresumtionens två främsta funktioner är att rättssystemet ska uppfattas som rättvist av de flesta rättssubjekt och att ingen oskyldig döms

---

<sup>31</sup> Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.31-34, Nowak: Oskyldighetspresumtionen s.76.

<sup>32</sup> Nowak: Oskyldighetspresumtionen s.19-21, 29-32.

för ett brott denne ej begått. Detta för att inte skapa obehag hos den drabbade och för att rättsordningen inte ska förlora sin legitimitet. Presumtionen jämnar även ut obalansen som finns mellan åklagare och tilltalade på grund av statens stora utredningsmöjligheter.<sup>33</sup>

För att oskyldighetspresumtionen ska upphöra att gälla måste bevisningen uppnått en viss styrka. Det svenska beviskravet torde i de flesta fall vara tillräckligt högt ställt. Europadomstolen har slagit fast att oskyldighetspresumtionen medför att bevisbördan vilar på åklagaren och att den fria bevisvärderingen inte är helt fri. Detta främst när den tilltalades tystnad använts som bevis. Var gränserna går för den fria bevisvärderingen är dock inte helt klarlagt men Europadomstolen har uttalat att den tilltalades tystnad inte får utgöra det enda eller huvudsakliga beviset för en fällande dom. Domstolen har dock tillåtit tystnaden som bevis om det funnits någon annan bevisning.<sup>34</sup>

### 3.1.2 Beviskravet i brottmål

Ett beviskrav är ett mått på hur mycket bevisning som krävs och hur övertygande bevisningen måste vara. Det finns endast ett beviskrav i brottmål och det är ”bortom rimligt tvivel”. Kravet är satt mycket högt, detta för att minimera risken för felaktiga domslut. Man kan inte helt eliminera risken att en oskyldig person blir fälld för ett brott denne inte begått, men endast en liten risk för misstag tolereras. Christian Diesen beskriver beviskravet som ”*den styrka bevisningen måste ha för att ett påstått rättsfaktum till förmån för den part, som har bevisbördan, ska få läggas till grund för dom*”.<sup>35</sup>

Beviskravet finns inte definierat någonstans i lagen utan har utvecklats genom praxis. NJA 1980 s. 725 är ett viktigt rättsfall för den svenska bevisrätten. Det var dels första gången HD använde sig av uttrycket ”bortom rimligt tvivel” som beviskrav och dels anvisade HD för första gången hur denna norm skulle prövas, nämligen genom att falsifiera alternativa hypoteser. I NJA 1982 s.164 bekräftade HD beviskravet och allt sedan dess har detta beviskrav använts vid rättstillämpningen. Metoden att falsifiera alternativa hypoteser går ut på att med hjälp av omständigheterna i fallet ex officio söka uppställa andra tänkbara förklaringar än den åklagaren lägger fram genom gärningsbeskrivningen. Om domstolen inte anser sig kunna utesluta förklaringen ska den tilltalade frias, brottet är då inte styrkt bortom rimligt tvivel. Det påstådda brottet bevisas genom att friande hypoteser elimineras. En hypotes är rimlig om den är förenlig med den tilltalades egen version eller om man hittar en förklaring till varför den tilltalade själv inte lanserade hypotesen. Den svåra avvägningen blir hur långt det är rimligt för domstolen att söka och pröva alternativa hypoteser.

---

<sup>33</sup> Nowak: Oskyldighetspresumtionen s.49-50.

<sup>34</sup> A.a. s.192-193, 419-423.

<sup>35</sup> Diesen: Bevisprövning i brottmål s.74-76, 82-83, 98, Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.399, 420-421, Elwing, Wallén, Aspelin: Brott och brottmål s.96.

Att tvivlet ska vara rimligt innebär att inte varje tvivel omkullkastar åklagarens påstående, en viss felmarginal tillåts. Diesen menar dock att beviskravet inte är lika högt för alla omständigheter. För de objektiva rekvisiten gäller beviskravet men för de subjektiva och för ansvarsfrihetsgrunder är det nödvändigt, på grund av praktiska bevisvårigheter, att tillämpa och acceptera ett lägre beviskrav. Han menar att det bästa är att använda sig av ett differentierat beviskrav där man skiljer på objektiva och subjektiva rekvisit. Detta för att förhindra inkonsekvens och subjektivism. Om ”utom rimligt tvivel” gäller för de objektiva rekvisiten gäller ”sannolika skäl” för de subjektiva.<sup>36</sup>

### 3.1.3 Åklagarens bevisbörda

Bevisbörda kan förklaras som vem av parterna som har att bevisa att en omständighet föreligger. Om domstolen vid bevisvärderingen kommer fram till att bevisningen inte är tillräcklig är det bevisbördan som avgör vem av parterna som ska förlora målet. I brottmål är det åklagaren som har den fulla bevisbördan för samtliga moment i gärningsbeskrivningen och för frånvaron av straffrihetsgrunder. Att det är åklagaren som har den fulla bevisbördan i brottmål är en viktig rättsprincip inom alla rättsstater och följer av oskyldighetspresumtionen. Åklagaren måste enligt 30:1 RB i sin gärningsbeskrivning exakt ange vad som läggs den tilltalade till last så att denne kan försvara sig. Detta leder till att det blir lättare att avgöra vad som bevisats och att uppnå en säkrare bevisvärdering. Det förekommer dock fall då åklagaren har en viss indirekt lindring av bevisbördan och det gäller t.ex. vid vaga gärningsbeskrivningar och underlåtenhet att anföra förmildrande omständigheter. Åklagaren innehar även en utredningsbörda. Den innebär att det är åklagaren som ska svara för bevisningen och dess eventuella brister. Utredningsbördans placering kan förklaras genom den tilltalades rätt till tystnad.<sup>37</sup>

### 3.1.4 Den fria bevisprövningens princip

Domstolens rätt till fri bevisprövning, som innefattar både bevisföring och bevisvärdering är fastslagen i 35:1 RB. Enligt paragrafen ska rätten efter samvetsgrann prövning av allt som förekommit, avgöra vad som i målet är bevisat. Principen innebär att domstolen ska ta hänsyn till varje omständighet som kan påverka bedömningen och någon begränsning av det material som får användas finns inte. Med andra ord får allt som kan tjäna som bevis läggas fram. Principen infördes i Sverige 1948, med syftet att skapa förutsättningar för materiellt riktiga domar och ska ses som en motsats till den legala bevisteorin.<sup>38</sup>

---

<sup>36</sup> Diesen: Bevisprövning i brottmål s.82-83, 98, 120-121, 148.

<sup>37</sup> A.a. s.64-65, Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.397, 399, 420, Elwing, Wallén, Aspelin: Brott och brottmål s.95-96, Axberger, Mentés, Palmgren Goohde, Västberg: Felaktigt dömda s.39, 51.

<sup>38</sup> A.a.

## 3.2 Bevisvärdering

### 3.2.1 Den fria bevisvärderingens princip

Att värdera bevisning, är ett av de mest centrala momenten inom rättsskipningen. Idag har vi vad man kallar en fri bevisvärdering. Rätten ska med andra ord pröva om det bortom rimligt tvivel visats att den tilltalade begått den åtalade gärningen. Fri bevisvärdering innebär att domaren inte är bunden av några givna måttsatser eller metoder när denne prövar styrkan hos de framlagda bevisen. Med andra ord står det domaren relativt fritt att söka referenser för sin värdering. Dock måste bevisprövningen präglas av en viss likformighet då de krav som ställs på bevisningen är gemensamma för alla domare. Resultatet måste kunna motiveras gentemot andra domare och de som drabbas av resultatet. Resultatet får inte bero på vem som dömer. Trots många försök inom doktrinen finns det ingen gemensam eller lagstadgad bevisvärderingsmetod som alla använder sig av. Därav har lagregleringen i 35:1 RB blivit allmänt hållen. Bestämmelsen innehåller ingen instruktion om metodval och det grundläggande stadgandet kan nästan anses som en generalklausul. Att värderingen ska ske efter domarens övertygelse, grundad på samvetsgrann prövning och vara objektiv är inte lätt att genomföra i praktiken.<sup>39</sup>

Den fria bevisvärderingen är inte helt fri. Bevisvärderingen ska vara objektiv och kunna godtagas av andra förståndiga personer. Avgörandet får inte grundas på totalintrycket av processmaterialet utan grundas på analys av varje enskilt bevis. Domaren behöver, för att kunna värdera bevisningen, en referens, till vilken bevisen relateras. Vid bevisvärdering använder man uttrycket allmänna erfarenhetssatser för att utreda sambandet mellan olika företeelser. Det är objektiva och juridiskt relevanta erfarenheter som ska utgöra referensramen. Det är självklart att referensramen varierar från en domare till en annan. Därför är det viktigt att domarna bör ha en hyfsat gemensam referensram. Vid värderingen får inte fördomar, egna åsikter, intuition, moraluppfattningar och klassintressen inverka. Det är dock ofrånkomligt att ju större friheten är desto större är risken att domare låter sina subjektiva referenser få inverka på bedömningen. Diesen anser att det är av utomordentlig vikt att en metod som främjar objektivitet används vid bevisvärderingen. Rätten är bunden av det material som läggs fram i målet men är skyldig att självständigt beakta omständigheter som talar till den tilltalades förmån.<sup>40</sup>

Rätten måste dock i domen klart och tydligt redovisa hur bevisvärderingen gjorts och klarlägga grunderna för värderingen. Detta för att utomstående och domarna själva i efterhand ska kunna ta del av och bedöma riktigheten

---

<sup>39</sup> Diesen: Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål s.381-384, Elwing, Wallén, Aspelin: Brott och brottmål s.97, Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.397, Axberger, Mentés, Palmgren Goohe, Västberg: Felaktigt dömda s.40, 52-54.

<sup>40</sup> A.a.

av domslutet. Redogörelsen i domskälen är en viktig förutsättning för att den fria bevisvärderingen ska fungera väl, enligt bland annat Axberger.<sup>41</sup>

Bengt Lindell anser att man inte i praktiken kan hålla isär beviskravet från bevisvärderingen. Frågan om bevisningen är tillräcklig sammanfaller med frågan om den bör anses vara tillräcklig. Beviskravet får återverkningar på bedömningen av bevisningens innehåll i det aktuella fallet.<sup>42</sup>

### 3.2.2 Svårigheter vid bevisvärdering

Bevisvärdering är ingen enkel process och svårigheter finns på flera olika plan. Till att börja med är en svårighet att sambandet mellan olika omständigheter i ett fall kan vara mycket komplext och komplicerat. En rad fakta talar för bevisen och flertalet andra talar emot. Problemet blir hur man ska väga samman alla dessa faktorer och om man kan nöja sig med en intuitiv helhetsuppfattning av allt bevismaterial. Lagstiftaren har uttalat att avgörandet inte får grundas på ett helhetsintryck och varje bevis ska värderas för sig. Ett annat stort problemområde är värderingen av muntliga utsagor och trovärdighetsbedömningar. Hur gör man när ord står mot ord eller hur bedömer man en människas trovärdighet? Risken finns då att fördomar, subjektiva intryck och egna erfarenheter spelar in.

En annan felkälla inom bevisvärderingen är att ursprungssannolikheten kan överskattas. Med det menas att en förklaring som verkar mycket osannolik inte får avfärdas utan vidare bara för att den strider mot vad som erfarenhetsmässigt brukar inträffa. T.ex. så kanske inte rätten tror på tonårsflickan som inte ropade på hjälp när hon blev våldtagen i ett rum bredvid sina föräldrars, bara för att erfarenheten säger oss att man skulle ropat på hjälp om man blev angripen. Samma erfarenhetssats kanske inte gäller i den ovan nämnda situationen.

Risken finns även att rätten kan överskatta alternativa förklaringar eller överskatta bristen på motbevis. Om den tilltalade lanserar tillräckligt många förklaringar kan rätten resonera så att åtminstone någon av förklaringarna borde vara rimlig. Men det kan även vara så att om den tilltalade inte presenterar några förklaringar eller om åklagaren kan slå hål på någon förklaring kan domstolen dra slutsatsen att åklagarens gärningsbeskrivning är riktig. En bristande förklaring ska endast skapa en bristande trovärdighet eller en bristande motbevisning.

Domstolen kan bli felaktigt påverkad av mängden bevisning som åklagaren lägger fram. Det kan t.ex. vara omständigheter med svårbedömt, oklart och ringa bevisvärde. Sedda var för sig skulle inte bevisen hålla men bedömda tillsammans blir de inte ifrågasatta på samma sätt. Mängden kan övertyga

---

<sup>41</sup> Diesen: Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål s.383-384, Axberger, Mentés, Palmgren Goohde, Västberg: Felaktigt dömda s.40, 53.

<sup>42</sup> Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.423.

rätten om att bevisningen uppnår beviskravet. Antalet är så stort att man på denna grund även bedömer kvalitén av bevisningen.

En risk vid bevisvärderingen är att ett eller ett par bevis anses så övertygande att de övriga bevisen anpassas för att överensstämma med de tidigare bevisen. Det kan även förvilla domstolen om åklagaren lägger fram irrelevanta bevis såsom att den tilltalade tidigare straffats för samma brottslighet. Dessa bevis bör domstolen sortera bort. Domaren bör inte vara för snabb med att avfärda omständigheter eller vittnen vid första anblicken bara för att dessa inte verkar höra hemma i sammanhanget. T.ex. om ett vittne blir påkommen med att tala osanning i en del, avfärdar man hela utsagan som osann. Faran finns även att domare själva fyller ut luckor i bevisningen. Risker finns då att slutsatserna blir förhastade och dåligt underbyggda, något som inte kan accepteras i en domstol. Istället bör domaren utnyttja luckorna för att ifrågasätta om åklagaren uppfyllt sin bevisbörda.

Diesen menar att kunskap om svårigheterna och en klar metodik är det som krävs för att eliminera felkällorna. Domstolen får även gärna skaffa sig en bredare allmän kompetens än den som det dagliga dömandet ger. Generaliseringar och helhetsbilder bör undvikas och varje fall och varje bevis måste prövas för sig. Subjektiva värderingar och irrelevanta faktorer ska inte styra bevisvärderingen.<sup>43</sup>

---

<sup>43</sup> Diesen: Bevisprövning i brottmål s.33-41, 62, Diesen: Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål s.429-430, Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.417-420, Elwing, Wallén, Aspelin: Brott och brottmål s.99.



## 4 Bevisvärdering i sexualmål

### 4.1 Allmänt om bevisvärdering i sexualmål

Sexualbrott är en brottstyp med särskilda bevissvårigheter. I många fall saknas det direkta vittnesiakttagelser och teknisk bevisning och den enda bevisning som finns är parternas berättelser. Även om det skulle förekomma direkta bevis såsom DNA eller fysiska skador säger detta inget om ett eventuellt samtycke eller uppsåt. Huruvida åklagaren kan bevisa brott beror oftast på utsagans tillförlitlighet, den tilltalades invändningar och eventuell stödbevisning. Särskilt svårt blir det att styrka brott då målsäganden varit kraftigt berusad och haft minnesluckor. Att sänka beviskravet på grund av bevissvårigheter är inte aktuellt, något som HD sagt även ska gälla i sexualmål. Samma höga beviskrav ska tillämpas.<sup>44</sup>

Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg genomförde 2007 en kartläggning av domstolarnas bevisvärdering i sexualmål.<sup>45</sup> Underlaget var 289 lagakraftvunna domar från 2005 och 2006 där åklagaren väckt åtal för sexualbrott enligt 6 kap 1-5 §§ BrB i dess lydelse efter den 1 april 2005. En slutsats som kunde dras var att endast målsägandens uppgifter inte var tillräckligt för en fällande dom då ord stod mot ord. Svårare var att dra några generella slutsatser om vilken bevisning domstolarna krävde för en fällande dom. Däremot kom man fram till att ett stort antal åtal för våldtäkt ogillades, att de flesta ogillade åtalspunkterna berodde på bristande bevisning, att den vanligaste förekommande skriftliga bevisningen var dokumentation av målsägandens skador, att de flesta målsägandena var kvinnor och att de tilltalade nästan bara var män. Åklagaren åberopade i 94,4 % av fallen någon sorts stödbevisning. Och när detta inte skedde så hade den tilltalade antingen erkänt eller så förelåg andra speciella omständigheter som att den tilltalade fälldes för andra brott eller fälldes för sexualbrott fast mot en annan målsägande.

### 4.2 Utveckling genom praxis

Det finns en omfattande praxis från HD gällande bevisvärdering i sexualmål. Skälet till detta torde vara att sexualbrott är svåra i bevishänseende, att synen på dessa brott förändrats med tiden och att det skett en utveckling gällande hur man bör värdera bevis i sexualmål. Här nedan upptas ett urval av vägledande avgöranden.

---

<sup>44</sup> Diesen, Diesen: Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen s.20, Elwing, Wallén, Aspelin: Brotts och brottmål s.97-98, Diesen, Hellner Gumpert, Lindblad, Sutorius: Bevis 6 – sexuella övergrepp mot barn s.62.

<sup>45</sup> RättsPM 2007:13 ”Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål- en kartläggning” s.5-7.

### 4.2.1 NJA 1980 s. 725

Som ovan sagts under avsnittet beviskrav var det i NJA 1980 s. 725 som HD för första gången använde uttrycket ”bortom rimligt tvivel” som beviskrav och dels anvisade HD för första gången hur denna norm skulle prövas, nämligen genom att ex officio falsifiera alternativa hypoteser d.v.s. andra rimliga förklaringar, t.ex. samlag med samtycke. Domstolen ska pröva all bevisning mot beviskravet och om man ej kan utesluta de alternativa hypoteserna som orimliga bör domstolen fria. Genom NJA 1982 s. 164 bekräftade HD beviskravet. HD slog även fast i NJA 1980 s. 725 att det i en ord mot ord situation inte räcker, för en fällande dom, att målsäganden varit mer trovärdig än den tilltalade. Även i mål med särskilda bevissvårigheter såsom sexualbrott får inte kraven på tillräckliga bevis efterges eller att åklagarens bevisbörda försvagas. Det var även i NJA 1980 s. 725 som HD introducerade sin metod med användandet av vissa kriterier för att bedöma utsagans tillförlitlighet och bevisvärde, den s.k. utsageanalysen.<sup>46</sup>

### 4.2.2 NJA 1991 s. 83

HD uttalade i NJA 1991 s. 83 att det i sexualmål oftast saknas teknisk bevisning och vittnesuppgifter, men att detta inte hindrar att bevisningen ändå kan vara tillräcklig för en fällande dom. Det krävs dock någon form av stödbevisning. I fallet rörde det sig om en syster och en mamma som indirekt kunde stödja målsägandens berättelse. Ett problem med sexualmålen är att det ofta blir en ord mot ord situation. HD uttalade i 1991-års fall att beviskravet ”ställt bortom rimligt tvivel” även gäller i dessa fall.<sup>47</sup>

### 4.2.3 NJA 1992 s. 446

I fallet bekräftar HD mestadels vad som sades i NJA 1991 s. 83. Målsägandens uppgifter kan vara tillräckliga för en fällande dom, men det räcker inte att målsägandens uppgifter framstår som mer tillförlitliga än den tilltalades. En av domstolens huvuduppgift är att bedöma trovärdigheten av målsäganden och att samma beviskrav, ställt bortom rimligt tvivel, även gäller för sexualmål. Fallet rörde även anlitaandet av psykologisk expertis som hjälp vid trovärdighetsbedömningen.<sup>48</sup>

### 4.2.4 NJA 1993 s. 616

I fallet hördes inte målsägandena under huvudförhandlingen på grund av deras låga ålder utan man spelade endast upp förhöret med dem på video. Bevisningen värderades försiktigt av domstolen då den tilltalade inte kunde ställa några frågor till målsägandena. Domstolen uttalade dock att ”Vad nu

<sup>46</sup> Diesen: Bevisprövning i brottmål s.82-83, 98, 120-121, 148, Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.89, 93.

<sup>47</sup> Axberger, Mentés, Palmgren Goohde, Västberg: Felaktigt dömda s.58-59, Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.75.

<sup>48</sup> A.a.

*sagts hindrar dock inte att uppgifterna från de videoinspelade förhören kan vara tillräckliga för att det skall anses vara ställt utom rimligt tvivel att J S G begått de åtalade gärningarna. För att så skall vara fallet måste krävas, förutom att förhören har skett under betryggande former, bl.a. att uppgifterna i och för sig framstår som sannolika och inbördes förenliga, att berättelserna inte innehåller moment som ger anledning betvivla uppgifterna samt att dessa inte motsägs av annan utredning. Om det förekommer något i förhören som utgör skäl för tvivelsmål beträffande uppgifternas riktighet, bör för bifall till åtalet krävas att uppgifterna stöds av annan utredning.”<sup>49</sup>*

#### **4.2.5 NJA 2005 s. 712**

NJA 2005 s. 712 har av vissa i doktrinen tolkats som en uppstramning i bevishänseende jämfört med NJA 1991 s. 83, medan andra menar att det inte är så stor skillnad på de bägge fallen. HD uttalade i NJA 2005 s. 712 att det krävs någon form av stödbevisning för en fällande dom. Detta fanns inte i förevarande fall. Målsäganden hade stora vagheter i tidsangivelsen och kunde inte mer precist placera övergreppen i tiden. Detta ledde till att försvaret skulle få det svårt att föra motbevisning. I 1991 års fall kunde målsäganden precisera sig vad gällde tidpunkten och det förekom viss stödbevisning.<sup>50</sup>

### **4.3 Två nya rättsfall**

De senaste åren har det pågått en intensiv debatt om bevisvärderingen i sexualmål. Det har länge önskats fler HD-prejudikat när det gäller dessa frågor, bland annat i JK-rapporten ”Felaktigt dömda” och av HD:s förre ordförande Bo Svensson i en artikel i Juridisk Tidskrift från 2006. Man har framförallt efterlyst svar på vad som krävs för att beviskravet ska uppfyllas och om behovet av stödbevisning. Förra året avgjorde HD gemensamt två våldtäktsfall (NJA 2009 s. 447 I och II) och frågan är nu om dessa två fall är de efterlysta prejudikaten?

#### **4.3.1 NJA 2009 s. 447 I och II**

##### **4.3.1.1 NJA 2009 s. 447 I**

Det första fallet rörde en våldtäkt där den tilltalade genom våld eller hot om våld tvingat målsäganden till samlag. Den tilltalade förnekade gärningen men vitsordade samlag men att detta skett med samtycke. Målsäganden uppgav att den tilltalade hade hållit en hand över hennes mun och en bordskniv mot hennes hals. Den muntliga bevisningen innefattade förhör

---

<sup>49</sup> Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.414-415, Axberger, Mentés, Palmgren Goohde, Västberg: Felaktigt dömda s.60-61.

<sup>50</sup> Föreläsning: Ulrika Andersson 2009-02-16, Åhling: DNA-bevisning och annan stödbevisning i sexualmål s.3-4.

med målsäganden, den tilltalade och vittnen, däribland ett polisvittne. Åklagaren åberopade även ett rättsintyg, uppspelning av inspelat samtal mellan målsäganden och larmoperatören och ett protokoll över brottsplatsundersökning. Både tingsrätten och hovrätten dömde den tilltalade för våldtäkt. HD uttalade rent allmänt att det för en fällande dom i sexualbrott krävs liksom i brottmål i övrigt att det blivit ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade har gjort sig skyldig till vad som lagts honom till last. Det räcker inte att målsägandens berättelse är mer trovärdig än den tilltalade. I sexualbrottsmål saknas ofta direkta vittnesiakttagelser och teknisk bevisning till stöd för åtalet. Det hindrar inte att bevisningen ändå kan vara tillräcklig för en fällande dom. En huvuduppgift i sådana mål är att bedöma trovärdigheten av målsägandens utsaga. En alltigenom trovärdig utsaga från målsäganden kan i förening med vad som i övrigt har framkommit i målet, t.ex. om målsägandens beteende efter händelsen, vara tillräcklig för en fällande dom. HD ansåg att målsägandens berättelse var utförlig, detaljerad och levande, men att hennes uppgifter om hur den tilltalade hotat henne med en kniv, var svärförenlig med vad hon i övrigt hade berättat om händelseförloppet. Samtalet till SOS Alarm i nära anslutning till våldtäkten och vittnesmålet med den polis som tog hand om målsäganden och höll det inledande förhøret, gav stöd åt målsägandens berättelse. Inga DNA-spår av målsäganden eller den tilltalade påträffades på kniven. Inte heller rättsintyget gav stöd för att den tilltalade skulle ha hållit kniven mot målsägandens hals. HD anmärkte att målsäganden inte hade påkallat hjälp från den person som befann sig i samma rum och som låg och sov. HD menade att även om det fanns starka skäl som talade för att målsäganden hade blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp så kunde det inte anses vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade hade tilltvingat sig samlaget genom knivhot. HD ogillade åtalet.

#### **4.3.1.2 NJA 2009 s. 447 II**

Det andra fallet rörde en våldtäkt där målsäganden uppgav att den tilltalade hade puttad ned henne på sängen och betvingat henne med sin kroppstyngd. Den tilltalade förnekade brott. Bevisningen innefattade förhör med målsäganden, den tilltalade, vittnen och ett rättsintyg. Både tingsrätten och hovrätten dömde den tilltalade för våldtäkt. HD ansåg att målsäganden hade lämnat en detaljerad och sammanhängande berättelse. Vissa delar präglades av tvekan men detta kunde vara förståeligt då målsäganden endast var 15 år och skulle yttra sig om mycket känsliga spörsmål. Vissa inslag i hennes berättelse väckte dock tvivel om förekomsten av våld. Läkareundersökningen gav ingen ledning och någon annan teknisk bevisning fanns ej. Målsägandens beteende och reaktion efter händelsen talade för att målsäganden varit med om något som hon uppfattade som obehagligt men att det inte kunde anses vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade tvingat målsäganden till samlag. HD ogillade åtalet.

### 4.3.2 Nya prejudikat?

Anna Kaldal och Katrin Lainpelto skriver i en artikel<sup>51</sup> i Juridisk tidskrift 2009 om de bågge nya rättsfallen från HD. De menar att fallen handlar om ren bevisvärdering men att det är svårt för den som inte hört utsagorna att analysera resultatet av bevisvärderingen. Referaten är kortfattade och HD skriver väldigt lite i domskälen om hur själva bevisvärderingen gått till. Kaldal och Lainpelto anser att domarna signalerar att HD vill ha en strängare bedömning av bevisen men att de knappt ger någon ledning vad gäller hur bevisningen bör prövas.

HD hade att värdera en ord mot ord situation. Författarna menar att det inte förekommer någon metodrekommendation eller metodutveckling i de nya domarna men att HD tillämpar utsageanalysen vid bedömningen av utsagorna. De anser vidare att HD i domarna inte kommer med något nytt angående frågan om stödbevisning. I fallen förekom stödbevisning av olika slag men bevisningen i kombination med målsägandeutsagorna räckte inte. Kaldal och Lainpelto diskuterar huruvida domarna kan visa på att kravet på stödbevisning blivit generellt oavsett målsägandeutsagans tillförlitlighet, d.v.s. om det alltid krävs stödbevisning för en fällande dom. Om det skulle vara så leder det till att domstolen inte kan grunda en fällande dom enbart på målsägandens berättelse och detta skulle enligt författarna strida mot den fria bevisprövningens princip.

Kaldal och Lainpelto anser att HD inte kommer med något nytt i de nya domarna utan man bara upprepar vad man sagt i tidigare prejudikat. Detta kan dock vara av värde om underinstanserna under en tid inte följt HD:s praxis utan börjat successivt sänka beviskravet. Domarna signalerar inte någon höjning av kravet på bevisningen men kan tolkas som en viss precisering. De menar att man möjligen kan tolka domarna så att domstolarna bör fokusera mer på hårda bevis och mindre på utsagor. HD uttalar att man bör göra en utsageanalys men inte hur denna bör gå till vilket enligt Kaldal och Lainpelto är beklagligt. Slutligen anser författarna att HD inte genom de nya domarna bidragit med verktyg för *hur* bevisvärderingen ska gå till och att problemet med bevissvårigheter vid våldtäktsmål fortfarande kvarstår.

### 4.3.3 Efterlängttade domar

Några som dock välkomnade de nya domarna är försvarsadvokaterna. Advokat Per E Samuelsson uttalar sig i Advokaten att domarna redan har fått en prejudicerande verkan. Han har länge kritiserat våldtäktsmålen för bristande rättssäkerhet. Redan 2007 skrev han i en debattartikel<sup>52</sup> att domstolarna i 9 fall av 10 tror på kvinnorna och meddelar fällande domar. Han ansåg att flera av domarna var felaktiga och att ett antal män hade blivit felaktigt dömda. Han menade att det behövdes att HD utarbetade klara

---

<sup>51</sup> Kaldal, Lainpelto: "Nya sexualbrottsprejudikat?", JT 09/10 s.95-103.

<sup>52</sup> "Domstolar tror främst på kvinnor": Per E. Samuelsson, Svenska Dagbladet, 2007-09-19.

riktlinjer för bedömningen i ord mot ord målen och att det var hög tid att uppmärksamma lidandet som de tilltalade fått utstå. Han menar att de nya domarna är HD:s svar på den debatt som pågått de senaste åren, allt sedan JK-rapporten ”Felaktigt dömda” utkom. Han anser att HD nu sänt ut signalen till tingsrätterna och hovrätterna att det varit för lätt att bli fälld för sexualbrott och att det nu ska bli svårare. Även Anne Ramberg, Advokatsamfundets generalsekreterare, har uttalat sig om domarna och anser att den nuvarande lagstiftningen varit svårtillämpad och innehåller flera brister. Hon menar att underinstanserna börjat rucka på beviskravet. HD kom då med svar att det är samma beviskrav som gäller i sexualbrottsmål som i alla andra brottmål.<sup>53</sup>

## 4.4 Brister i domar i våldtäktsmål

Christian Diesen har gått igenom över 500 våldtäktsdomar från tingsrätterna och kommit fram till en del vanligt förekommande brister. Domskälen är ofta torftiga och visar inte på ett tydligt sätt hur tingsrätterna sett på de olika bevisen. När rätten värderat parternas utsagor, vilket oftast är den viktigaste delen vid bevisvärderingen, har de ofta använt sig av schabloner om trovärdighet såsom att målsäganden berättelse ”är lång och detaljrik” eller ”framstår som självupplevd”. Domstolen verkar bygga sin bedömning på stereotypa uppfattningar om hur ett våldtäktsoffer beter sig. Fördomar om mindre relevanta omständigheter som tidigare var omdiskuterade t.ex. målsägandens klädsel eller sexualvanor är inte problemet numera utan fördomar om offrets beteende under och efter våldtäkten. Om ett offer inte ropat på hjälp, inte omedelbart anmält eller inte flytt efter övergreppet använder domstolen ofta detta som en faktor som sänker offrets trovärdighet. Skulle domen däremot bli fällande förklarar man frånvaron av de ”önskvärda” beteendena med att offret känt rädsla eller förvirring. Samma faktorer som sänker bevisvärdet av en utsaga när domen är friande förklaras bort när domen blir fällande. Detta gäller även andra faktorer såsom brist på motstånd, brist på detaljer och om offret inte berättat om övergreppet för någon. Diesen anser att man kan misstänka att det är fördomar och förutfattade meningar som styr trovärdighetsbedömningen, men att man sedan hänvisar till förekomsten av eller bristen på stödbevisning för att motivera sitt beslut. Diesen menar att allmänna erfarenheter och allmänbildning hos domarna inte räcker för att kunna förstå de psykologiska mekanismer som uppkommer hos ett offer i samband med en våldtäkt. För att kunna göra en objektiv bevisvärdering av utsagor måste domaren vara medveten om att olika personer reagerar olika i samma situation. Offer kan bli chockade, paralyserade, ambivalenta och känslolösa i olika stadier i processen. Det finns inget facit att gå efter. Han anser att domare i högre utsträckning skulle behöva en högre beteendevetenskaplig kompetens.<sup>54</sup>

---

<sup>53</sup> ”Ord mot ord inte tillräckligt i sexualbrottsmål enligt HD”: Advokaten Nr 7 2009 s.7.

<sup>54</sup> Diesen, Diesen: Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen s.35-39.

## 4.5 Bevisvärdering av utsagor

Det viktigaste bevismedlet i sexualmål är parternas utsagor och dessa ska värderas i bevisprövningen. Ofta förekommer ord mot ord- situationer och följderna av det höga beviskravet är att det inte räcker att målsäganden är mer trovärdiga än den tilltalade. Något som HD vid flera tillfällen poängterat (NJA 1980 s. 725, NJA 1992 s. 446). Vad som krävs är att målsägandets utsagan anses som fullt tillförlitlig. För att göra tillförlitlighetsbedömningen använder domstolarna vissa kriterier. Om domstolen skulle komma fram till att utsagan är fullt tillförlitlig finns inga formella hinder mot en fällande dom, eftersom bevisvärderingen är fri, men i de allra flesta fall förekommer det någon form av stödbevisning. Skillnaden mellan trovärdighet och tillförlitlighet är att trovärdighet har att göra med personen och om man kan uppfatta det personen säger som sant, överdrivet, påhittat eller tillrättalagt. Trovärdighetsbedömningen bygger mycket på egna erfarenheter, värderingar och kunskaper i allmänhet. Tillförlitlighet handlar om vilket bevisvärde man kan tillmäta utsagan och om dess hållfasthet. Bedömningarna går ofta i varandra men trovärdighetsbedömningen görs oftast vid huvudförhandlingen och tillförlitlighetsbedömningen under överläggningen.<sup>55</sup>

Tidigare har domstolar vid bedömningen av trovärdigheten hos målsäganden och vittnen använt sig av psykologisk expertis. Värdet av expertisens hjälp har dock på senare tid diskuterats. I NJA 1992 s. 446 uttalade HD att domstolarna inte okritiskt ska utgå ifrån vad experten säger. Domstolen ska alltid göra en självständig bedömning. Uttalanden av psykologiska experter är ingen exakt vetenskap men användandet av dessa i sexualmål kan i vissa fall utgöra en värdefull hjälp vid trovärdighetsbedömningen. Experterna kan fästa rättens uppmärksamhet på eventuella felkällor och bidra med nyttig bakgrundsinformation.<sup>56</sup>

### 4.5.1 Utsageanalys

Värderingen av utsagan, den s.k. utsageanalysen, är uppbyggd på ett flertal kriterier. Domstolen använder sällan samtliga kriterier utan begränsar ofta analysen till vissa specifika. Tillämpningen måste ske på ett försiktigt och ett nyanserat sätt. Bevisningen ska bedömas förutsättningslöst och efter de särskilda omständigheterna i det aktuella fallet. Kriterierna är inte ett fast lösningschema som ska följas till punkt och pricka.

---

<sup>55</sup> Diesen, Hellner Gumpert, Lindblad, Sutorius: Bevis 6 – sexuella övergrepp mot barn s.58, 62-63, 65-69, Gregow: SvJT 1996 s.517-521, Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.90-91.

<sup>56</sup> Elwing, Wallén, Aspelin: Brott och brottmål s.98-99.

#### 4.5.1.1 Konsekvenskriteriet

Konsekvenskriteriet innebär att väsentliga ändringar av uppgifter lämnade i utsagor under processens gång talar emot att anklagelserna är riktiga. För att ändringar ska accepteras krävs en godtagbar förklaring. Detta kriterium kan ifrågasättas på så sätt att det ofta är förenligt med minnets karaktär att uppgifter ändras under tiden då minnesbilder påverkas och bearbetas. Detta gäller speciellt traumatiska minnen. Domstolen bör inrikta sig på att se vad det är i berättelsen som har ändrats. Om det är fakta som bytts ut bör domstolen vara skeptisk.<sup>57</sup>

#### 4.5.1.2 Homogenitetskriteriet

Homogenitetskravet innebär att om det visar sig att vissa uppgifter som målsäganden lämnat är oriktiga eller osanna kan detta inverka på trovärdigheten av övriga uppgifter. Diesen och Sutorius menar dock att detta är ett klassiskt fel inom bevisvärderingen. Det kan finnas legitima förklaringar till att målsäganden överdriver eller berättar saker som inte kan styrkas eller som uppfattas som orimliga. Detta i sig behöver inte betyda att utsagan saknar verklighetsgrund.<sup>58</sup>

#### 4.5.1.3 Detaljkriteriet

Detaljriteriet innebär att målsägandens berättelse innehåller detaljer om händelseförloppet vid övergreppet och om dessa uppgifter framstår som sannolika. Om uppgifterna framstår som osannolika utgör detta en anledning till att inte godta utsagan. Sutorius menar att även en detaljfattig utsaga bör kunna ligga till grund för en fällande dom om det förekommer annan stödbevisning i målet.<sup>59</sup>

#### 4.5.1.4 Motiv till beljugande

En annan fråga domstolen måste ställa sig är om målsäganden har anledning att ljuga om händelsen eller annars lämna osanna uppgifter. Anledningar kan vara hämnd, starka personliga motsättningar mellan målsäganden och den tilltalade eller att målsäganden är ute efter ett ekonomiskt skadestånd. Det kan även vara så att målsäganden lider av psykisk ohälsa eller är ur balans på annat sätt. Övergreppet kan ju även ha begåtts av någon annan person än den tilltalade. Man ska ha i åtanke att en brottsutredning och en rättegång innebär stora påfrestningar för målsäganden men detta behöver nödvändigtvis inte innebära att uppgifterna är sanna. Sutorius anser dock att olika motiv såsom hämnd eller skadestånd inte kan ses som alternativa hypoteser av domstolen utan endast som utredningsgrunder. Om motiv

---

<sup>57</sup> Diesen, Hellner Gumpert, Lindblad, Sutorius: Bevis 6 – sexuella övergrepp mot barn s.66-68, Gregow: SvJT 1996 s.517-521, Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.90-91.

<sup>58</sup> A.a.

<sup>59</sup> A.a.



framkommer bör detta utredas vidare snarare än att ses som att brott ej kan styrkas.<sup>60</sup>

#### 4.5.1.5 Trovärdighet och offersymptom

Domstolen bör även se på det sätt på vilket målsägande lämnat sina uppgifter, hur offret uppträtt under och efter den tid som följde efter övergreppet samt undersöka om det förekommer någon stödbevisning. Målsäganden kan ha uppträtt självsäkert eller med en större osäkerhet. En klar och sammanhängande berättelse kan och bör inte förväntas av målsäganden. Hur målsäganden lämnat sina uppgifter påverkar trovärdighetsbedömningen men bedömningen är lömsk, då den lätt blir subjektiv. Domstolen bör vara försiktig med att dra slutsatser av offrets beteende under och efter övergreppet. Avsaknad av offersymptom bör inte användas som ett stöd för att våldtäkt ej förekommit. Till sist är det viktigt för rätten att se om eventuell stödbevisning är förenlig med målsägandens uppgifter.<sup>61</sup>

#### 4.5.2 Tillämpning av utsageanalysen

Ulrika Andersson menar i sin avhandling ”Hans ord eller hennes?”<sup>62</sup> att trovärdighetsbedömningen och tillförlitlighetsbedömningen ofta glider in i varandra och att begreppen inte alltid används konsekvent av HD. Ofta används ett av uttrycken för båda bedömningarna och mest förekommande är begreppet trovärdighet. I samma avhandling konstateras att offrets sätt att berätta ingår som en del av trovärdighetsbedömningen. Med detta menas att målsägandens trovärdighet påverkar utsagans tillförlitlighet. HD använder ofta i sina domskäl uttryck som ”offrets sätt att berätta bär det självupplevdas prägel” eller ”offret har berättat på ett sätt som tyder på en stark och verklig upplevelse”. En annan faktor som talar för målsägandens trovärdighet är om offret berättat på ett återhållsamt sätt. Men berättelsen bör dock inte vara alltför nedtonad då det även gäller för offret att ha en berättelse som är detaljrik och sammanhängande. Andersson anser vidare att det inte finns någon förklaring eller redogörelse för bedömningen från HD att en detaljrik berättelse är en trovärdig berättelse. Offrets beteende både vid domstolsförhandlingen och vid det påstådda övergreppet är av vikt vid trovärdighetsbedömningen, t.ex. att offret faller i gråt eller att denne ropat på hjälp vid övergreppet.

Lindell m.fl. menar att det tydligt framgår att domstolen uppställer kriterier vid bevisvärderingen när det gäller trovärdighetsbedömningar. Detta ser man bland annat i rättsfallet NJA 1991 s. 83. Att målsäganden lämnat en lång och detaljerad berättelse, att berättelsen stämmer i alla väsentliga delar

---

<sup>60</sup> Diesen, Hellner Gumpert, Lindblad, Sutorius: Bevis 6 – sexuella övergrepp mot barn s.66-69, Gregow: SvJT 1996 s.517-521, Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.90-91.

<sup>61</sup> A.a.

<sup>62</sup> Andersson: Hans ord eller hennes s.202-205.

överens med de uppgifter som lämnats i underinstanserna, att eventuella tillägg och förtydliganden i HD går att förklara, att under pressande förhör kunna ge rimliga förklaringar på saker som varit tveksamma, att det inte förekommer några skäl till varför målsäganden skulle vilja sanningslöst tillvita den tilltalade brott och att det inte finns några belägg för att målsäganden lämnat felaktiga uppgifter tidigare i processen är exempel på dessa kriterier. Lindell anser att kriterierna är att se som omständigheter som gör bevisningen tillräckligt stark för en fällande dom och en precisering av beviskravet ”utom rimligt tvivel”. Lindell menar även att värdering av bevisning inte kan vara helt fri och att principen om fri bevisvärdering egentligen bara säger att lagen inte längre föreskriver hur bevis skall värderas. Lindell anser vidare att det inte är negativt att domstolen ställer upp kriterier då baksidan av frihet vid bevisvärdering är godtycke. Ju allvarligare frågor som ska bedömas desto allvarligare konsekvenser kommer godtycket att generera.<sup>63</sup>

Sutorius och Kaldal anser att utsageanalysen med sina tillhörande kriterier inte är ett godtagbart instrument vid tillförlitlighetsbedömningen. De anser att kriterierna är för trubbiga och svårtolkade för att personer utan psykologisk utbildning ska kunna uppnå säkra resultat. Deras lösning är att domarna behöver större psykologisk kunskap och att man i större utsträckning skulle anlita sakkunniga till hjälp för analysen. De anser vidare att domstolarna vid bevisvärderingen bör komma bort från bedömningar av en persons sociala status, allmän trovärdighet, händelser före och efter övergreppet. Fokus ska ligga på vad som hände under själva sexualakten. Mannen och kvinnans berättelser ska jämföras med varandra, noggrant, moment för moment och om möjligt få fram all dialog som skett mellan de bägge två.<sup>64</sup>

## 4.6 Bevismedel i våldtäktsmål

Den centrala bevisningen i våldtäktsmål är offrets och den tilltalades utsagor. Men det förekommer även annan bevisning, så kallad stödbevisning. Det kan vara vittnesutsagor från t.ex. vänner, släkt, poliser, läkare, kuratorer eller psykologer. Dessa vittnesmål visar ofta på offrets handlande och reaktioner innan och efter övergreppet och på offrets fysiska eller psykiska hälsa. Teknisk bevisning förekommer i form av rättsintyg, brottsplatsundersökningar och sakkunnigutlåtanden från SKL och RMV ex. avseende DNA-analyser eller berusningsgrad.<sup>65</sup>

Ulrika Andersson menar i sin avhandling ”Hans ord eller hennes” att det råder en tydlig hierarki mellan de olika bevismedlen som förekommer vid bevisprövningen i våldtäktsmål när det kommer till HD:s praxis. Andersson anser att ett kriminaltekniskt utlåtande ses som ett starkare bevis än

---

<sup>63</sup> Lindell, Eklund, Asp, Andersson: Straffprocessen s.414-417.

<sup>64</sup> Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.181-182.

<sup>65</sup> Andersson: Hans ord eller hennes s.204-205.

målsägandens utsaga. Utsagan blir mer trovärdig om det finns annan bevisning som kan bekräfta den. Men det omvända resonemanget förekommer aldrig vilket enligt Andersson visar på att den övriga bevisningen är överordnad offrets utsaga.<sup>66</sup>

#### 4.6.1 Rättsintyg och analysbesked

Rättsmedicinalverket (RMV) är en statlig myndighet som utför kvalificerade analyser och bedömningar inom rättsmedicin, rättskemi, rättsgenetik och rättspsykiatri. Verket är en professionell kunskaps- och expertorganisation. På RMV arbetar bland annat kemister, läkare, psykologer och biomedicinska analytiker som sakkunniga. Denna expertkunskap är en viktig resurs för rättsväsendet och en hjälp för domstolar, åklagare och poliser. RMV:s enhet för rättskemi genomför analyser av blod och urin för att upptäcka eventuella spår av alkohol, narkotika och läkemedel. Analyserna sammanställs och presenteras i så kallade analysbesked.

Det är även RMV som ansvarar för att utfärda rättsintyg. Detta för att ha en hög kvalitet på intygen och därmed stärka rättssäkerheten. Det är endast särskilt utbildade läkare som får utfärda rättsintyg. Syftet med rättsintyget är att granska och dokumentera faktiska skador på både den misstänkte som brottsoffret.<sup>67</sup>

#### 4.6.2 DNA-analyser

Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL) är en självständig och helt oberoende myndighet under Rikspolisstyrelsen. SKL är ett opartiskt expertorgan som utför olika undersökningar åt polis, åklagare och domstol. Personalen som arbetar på SKL är inte poliser utan sakkunniga experter och specialister på respektive område. SKL genomför bland annat DNA-analyser. En DNA-analys är ett säkert sätt att identifiera en person. Ett utlåtande från SKL innehåller dels sifferdata som tagits fram med hjälp av analyser och undersökningar, dels en värdering där man utifrån erfarenhet och kunskap satt in den tekniska bevisningen i sitt sammanhang. Bedömningen i ett utlåtande är formulerad med den precision och styrka som är möjlig för den specifika frågeställningen och de gällande förutsättningarna.<sup>68</sup>

---

<sup>66</sup> Andersson: Hans ord eller hennes s.204-205.

<sup>67</sup> <http://www.rmv.se/?id=27>, <http://www.rmv.se/?id=109>, <http://www.rmv.se/>, <http://www.rmv.se/index.php?id=30>.

<sup>68</sup> <http://www.skl.polisen.se/>, <http://www.skl.polisen.se/For-rattsvasendet/>, <http://www.skl.polisen.se/For-rattsvasendet/Om-DNA-analyser/>, <http://www.skl.polisen.se/Vad-gor-SKL/>, <http://www.skl.polisen.se/Vad-gor-SKL/Undersokning--analys/>.

#### 4.6.2.1 Säkring av bevis

I en rapport från 2008 publicerad i Läkartidningen<sup>69</sup> framkom att läkarundersökning av målsägande är av största vikt i våldtäktsutredningar. De fynd eller de icke-fynd man gör kan ha direkt betydelse för att avfärda eller stödja målsägandens berättelse. Den tekniska bevisning som förekommer i sexualbrottsutredningar är främst DNA-resultat från blod, sperma, vaginalsekret och saliv. Spåren kan hittas på kroppen eller på klädesplagg, kondomer, sängkläder, på sexleksaker eller på andra föremål. Mest förekommande är underkläder och kroppsnära prov. Det analysen kan sägas göra är att binda person till plats eller binda person till person. Den kriminaltekniska undersökningen genomförs av läkare med färdigställda provtagningsSATser s.k. "rape-kit" och proverna skickas vidare till SKL för analys. Ett "rape-kit" består av provtagningsinstruktioner och allt material som behövs t.ex. pipetter, tops, kam, provrör och ersättningstrosor. Det är av största vikt att spår säkras så snart som möjligt efter ett övergrepp eftersom beständigheten av t.ex. sädesvätska och saliv är relativt kortvarigt. Rapporten kom fram till att sjukvårdens insats vid undersökning av våldtäktsoffer är mycket viktig för brottets upplärning och det första undersökningstillfället är i princip det enda tillfället när man kan hitta användbara spår. Ju mer och bättre användning av s.k. "rape-kit" desto fler och bättre utredda brott.

### 4.7 Objektivitet och värderingar i rättstillämpningen

Robert Pålsson skriver i en artikel<sup>70</sup> från 2006 att det finns en föreställning om att värderingar inte hör hemma i juridiken. Med detta menas att lagtolkning kan ske på ett mekaniskt sätt och utan att använda sig av värdebaserade ställningstaganden. Han menar att det finns en idé om att det alltid finns ett enda rätt svar på en juridisk fråga och att detta svar kan fås fram genom en korrekt användning av rättskällorna. Domarens roll är att bedöma och tolka det som kallas för verkligheten. Lagtolkningen är enligt Pålsson ena halvan av domarens intellektuella arbetsuppgift. Andra halvan innefattar att bedöma verklighetens beskaffenhet. Pålsson använder vidare Tumbadomen som ett exempel på när synen av vad som är normalt kan få avgörande betydelse för rättssystemet. Föreställningen om vad som är normalt är av central betydelse för de nämndemän och domare som dömde i fallet. Men inte någonstans i domskälen förklarar rätten vad de menar är normalt eller på vilka grunder man fastställt vad som är normalt. Han menar att den säkerhet som domen utstrålar bara är en fasad som döljer den förvirring om vilka värderingar som fått avgöra fallet. Han menar till sist att det bör finnas en öppen redovisning av de värderingar som kommer till uttryck i domar och domskäl. Juridiken är inte någon exakt vetenskap och rättsliga bedömningar är oftast subjektiva. Rättstillämpningen bygger på val

<sup>69</sup> Ansell, Stegeryd: "Läkares säkring av bevis efter sexualbrott viktig del i rättsprocessen".

<sup>70</sup> Pålsson: "Om värderingars roll i rättstillämpningen", SvJT 2006 s.257-272.

mellan olika värden även om dessa val ibland är omedvetna resultat av domarens egen erfarenhet.

Madeleine Leijonhufvud har i en artikel<sup>71</sup> från 2004 diskuterat objektivitet i domarrollen. Hon menar att domare förhoppningsvis kan vara empatiska och leva sig in i hur en annan människa upplever något utan att falla ur sin yrkesroll. Hon menar att det idag finns en rädsla hos jurister att uttrycka känslor. Hon anser att jurister bör känna till verkligheten för om man inte vet vad den handlar om hur ska man då kunna bedöma och förstå? Jurister bör vara bevandrade i alla livets skeenden och att blunda för verkligheten är ett stort fel en domare kan göra. Leijonhufvud tycker att dagens jurister har otillräcklig kunskap när det kommer till att se helheter och att förstå människor. Rättssäkerheten måste vägas mot att se och bejaka verkligheten.

## 4.8 Bevisvärdering och underrättspraxis

Sutorius och Kaldal tar i ”Bevisprövning vid sexualbrott” upp resultat från ett examensarbete från 2000 där det gjorts en genomgång av 10 rättsfall rörande gruppvåldtäkter under åren 1985-2000 och där syftet varit att se på domstolens bevisvärdering. Det framkom i arbetet att offren i samtliga fall var påverkade av alkohol och/eller narkotika. I de flesta fall hade de tilltalade tagit kontakt med kvinnorna när dessa blivit lättillgängliga offer på grund av sin berusning eller drogpåverkan. Sutorius och Kaldal drar slutsatsen att offrens möjligheter att värja sig minskat avsevärt på grund av den utsatta situation de befunnit sig i med en känsla av ensamhet, att behöva befinna sig på en okänd plats och med flertalet berusade och drogpåverkade män. De flesta tilltalade invände att det sexuella umgänget varit frivilligt och frågan blev då för domstolen huruvida offret varit i ett hjälplöst tillstånd. Detta ledde enligt Sutorius och Kaldal till svåra bedömningar och fara för att domarnas egna fördomar och moraluppfattningar fått styra. I de flesta målen åberopades omfattande stödbevisning och inte i något fall var det endast målsägandens berättelse som lades till grund för den fällande domen.<sup>72</sup>

I en praxisundersökning från 1998 på uppdrag av sexualbrottskommittén framkom att bevisningen i de flesta fall grundats endast på målsägandens berättelse och att stödbevisning såsom rättsintyg eller DNA endast förekom i enstaka fall. De vittnen som förekom hade till största andel inte sett övergreppet utan endast kunnat redogöra för vad målsäganden berättat eller hur denna handlat efter övergreppet. Det hör till saken att rättsfallen innefattade endast fällande domar (415 stycken från 1995-1998) och att de rörde alla olika sorters sexualbrott.<sup>73</sup>

---

<sup>71</sup> Leijonhufvud: ”Lagen, objektiviteten och verkligheten”, SvJT 2004 s.725-732.

<sup>72</sup> Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.109-112.

<sup>73</sup> A.a. s.115.

# 5 Bevisning vid alkohol- och narkotikaintag

## 5.1 Alkohol och droger

### 5.1.1 Påverkansgrad vid alkoholintag

Flera faktorer påverkar en persons påverkansgrad t.ex. vikt, ålder, alkoholvana, födointag, förtäringshastighet och typ av alkoholdryck. Genetiska förhållanden har ingen inverkan. Ju mindre en person väger desto mindre alkohol behövs för att uppnå en viss berusningsgrad. En starkare alkoholdryck absorberas snabbare än en svagare. Förtäring av alkohol på fastande mage ger en högre berusningsgrad än om alkohol intas samtidigt med föda. Förbränningstakten, d.v.s. takten som alkohol elimineras ur blodet, ligger i snitt på 0,15 promille per timme. Under 0,5 promille har alkohol en avslappnande och euforisk effekt som kan upplevas som positiv eftersom nervositet och spänningar släpper. Etanol har vid ett fortsatt drickande en bedövande effekt på nervcellerna i likhet med narkosmedel. Man får försämrad koordination och omdömet försämras avsevärt. Vid 1 promille är man kraftigt berusad. Talet blir sluddrigt, man får svårt att gå stadigt och svårt att kontrollera känslor. Mellan 1,5-2 promille är en person ”packad”, kräkningar och emotionella utbrott är vanligt förekommande. Mellan 2-3 promille får man svårt att prata, man får dubbelseende samt somnar lätt. Över 3 promille gränsar man till medvetlöshet och uppfattar inte vad som händer. Över 4 promille inträder medvetlöshet, långsam andning och puls och det finns en stor risk för dödlig alkoholförgiftning. Unga människor har inte utvecklat så stor tolerans i förhållande till alkohol och påverkas vid en lägre berusningsgrad än vuxna. Exempelvis har en 16 åring med 2,0 promille alkohol i blodet svårt att prata, gå upprätt och tenderar att somna och se dubbelt.<sup>74</sup>

### 5.1.2 Våldtäktsdroger

GHB och Rohypnol är vanliga våldtäktsdroger. Rohypnol är en benzodiazepin. Benzodiazepiner har en sömn- och rogivande effekt och en viss muskelavslappnande effekt. De är även starkt beroendeframkallande. Biverkningar är bland annat yrsel, sömnhet och medvetlöshet. Hur man påverkas av medlet beror på om man är van eller ovan att ta det och individuella faktorer. En person som inte är van vid att ta benzodiazepiner kan bli helt utslagen av en enda dos. Olika individer påverkas olika mycket.

---

<sup>74</sup> Kugelberg, Jones, Holmgren, Ahlner: ”Höga alkoholhalter vanligt hos kvinnor som anmält sexuellt övergrepp”, Wayne Jones, professor i experimentell alkoholforskning, i B 5763-05 och B 1098-06.

En person kan bygga upp en tolerans mot den sömngivande effekten men inte mot dess rogivande effekt.<sup>75</sup>

## 5.2 Alkoholhalt hos offer som anmält sexuella övergrepp

I en artikel från Läkartidningen från 2009 har man granskat förekomsten av alkohol och droger i de 1806 ärenden som kommit in till Rättsmedicinalverket under perioden 2003-2007 och som rör misstänka sexualbrott. Åklagaren inhämtar ofta ett sakkunnigutlåtande från Rättsmedicinalverket då man misstänker att offret befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd vid tidpunkten för det sexuella övergreppet. Åklagarna vill gärna ha svar på om man kan fastställa promillehalten och påverkansgraden hos offret vid tidpunkten för övergreppet. För att få reda på promillehalten utgår man på Rättsmedicinalverket från den uppmätta blodalkoholkoncentrationen vid provtagningen och gör en tillbakaräkning av promillehalten. Problemet är dock att olika personer har olika förmåga att eliminera alkohol från blodet. För att metoden ska kunna användas i rättsliga sammanhang får offret ej ha druckit någon alkohol efter övergreppet. Bedömningen av påverkansgrad vid en viss promillehalt är betydligt svårare. Graden av påverkan är beroende av en mängd faktorer såsom hur fort man druckit, om man druckit på fastande mage, vilken mängd man druckit eller vad man druckit för alkohol. Starksprit absorberas snabbare än starköl vilket leder till att berusningen blir kraftigare och snabbare. Åklagare vill även få analyserat prov från offer där man har en misstanke om ofrivillig drogning t.ex. att offret blivit bjuden på en spetsad drink.

Av de granskade ärendena var knappt en tredjedel (31 %) negativa, i 43 % förekom alkohol och i cirka 14 % förekom narkotika/läkemedel. Blandningar av alkohol och narkotika förekom i cirka 12 % av ärendena. Begreppet narkotika innefattar t.ex. amfetamin, ecstasy, kokain, morfin, cannabis och metadon. Koffein, paracetamol, antidepressiva eller muskelavslappnande faller under begreppet läkemedel. Amfetamin och cannabis var de mest förekommande narkotikapreparaten och sömnmedel, ångestdämpande, antidepressiva och smärtstillande var vanligt förekommande läkemedel. Det vanligaste fyndet var alkohol utan inblandning av andra droger. Det hade dock i de flesta fall förflutit lång tid mellan övergreppet och provtagningen, vilket försvårar upptäckten av substanser med kort halveringstid.

Sammanfattande slutsatser från rapporten är att rättstoxikologiska analysfynd utgör en viktig del i rättsprocessen i samband med sexualbrott, särskilt vid bedömningen av om offret befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Även sjukvårdens insats vid provtagning är viktig, för ju kortare tid det är mellan provtagning och det aktuella brottet desto större chans är det att

---

<sup>75</sup> Kugelberg, Jones, Holmgren, Ahlner: ”Höga alkoholhalter vanligt hos kvinnor som anmält sexuellt övergrepp”, Arne Eklund, kemist på Rättsmedicinalverket, i B 8067-08.

upptäcka droger och desto bättre bedömning angående påverkansgraden kan göras. Alkohol är den klart dominerande substansen i sexualbrottsärenden som inkommer till Rättsmedicinalverket. Ofrivillig drogning med annat än alkohol är ovanligt men tolkningen kan försvåras av den långa tiden mellan provtagning och analys.<sup>76</sup>

---

<sup>76</sup> Kugelberg, Jones, Holmgren, Ahlner: ”Höga alkoholhalter vanligt hos kvinnor som anmält sexuellt övergrepp”.



# 6 Statistik

## 6.1 Lagföring

Bevisvärigheterna är en anledning till att endast ett fåtal sexualmål lagförs. Under 2000-talet är det bara 1 anmälan av 10 som leder till lagföring. Antalet anmälningar har de senaste åren ökat markant men antalet dömda för våldtäkt har varit oförändrat. År 2006 åtalades 297 och 65 av dessa (22 %) friades. Det är främst i ord mot ord situationer som friandefrekvensen ökat. Den är högre än för andra brottsbalksbrott och är betydligt högre än i tidigare våldtäktsmål. En annan anledning till att så få anmälningar lagförs är att få tilltalade erkänner i sexualmål. 2006 var det endast 2 % som erkände våldtäkt. Hälften angav samtyckesinvändningar, nästan hälften förnekade och ett litet fåtal uppgav att de saknade minne av händelsen på grund av rus. Av alla våldtäktsmål 2006 rörde 18,5 % hjälplöst tillstånd. 62 % rörde berusning, 34 % sömn och 3 % handikapp. Den största friandefrekvensen förelåg i berusningsfallen. Diesen anser att lagändringen 2005 inte har lett till att fler fall av hjälplöst tillstånd blivit lagförda. Han menar vidare att den nuvarande lagstiftningen inte fungerar, varken i förebyggande eller brottsbeivrande syfte. Antalet dömda för våldtäkt har legat konstant på mellan 100 till 200 sedan 1965 medan anmälningarna har mer än tiodubblats under samma tid.<sup>77</sup>

Diesen uttalar sig, efter hans genomgång av 500 tingsrättsdomar angående våldtäkt, att domstolarna numera ställer högre krav på stödbevisning. Vad som menas med stödbevisning är dåligt utrett och fastslaget. I de allra flesta fall finns det någon form av stödbevisning även om HD lagt nivån för stödbevisning väldigt lågt. Det räcker t.ex. med att offret berättat om våldtäkten för någon närstående i nära anslutning till brottet för att klassificeras som stödbevisning. När tingsrätterna däremot hänvisar till stödbevisning är detta oftast vittnen, DNA eller direkta skador. Diesen menar att tingsrätterna ställer högre krav på mer direkt stödbevisning än vad HD gör.<sup>78</sup>

2007 utgjorde sexualbrotten 1 % av det totala antalet polisanmälda brott. Mörkertalet för sexualbrott är antagligen stort. Detta på grund av att det rör sig om ett av de mest integritetskränkande brotten, att sexualitet är ett känsligt område och att skuld- och skamkänslor hämmar offer från att polisanmäla. Uppgifter från BRÅ avseende självrapporterad utsatthet för sexualbrott s.k. offerstudier visar att endast 10-20 % av alla sexualbrott kommer till polisens kännedom. Från liknande offerstudier framkommer att

---

<sup>77</sup> Diesen, Diesen: Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen s.21-25, 110.

<sup>78</sup> A.a.

offren svarat att dessa varit påverkade av alkohol i 30 % av alla befarade sexualbrott.<sup>79</sup>

I Åklagarmyndighetens kartläggning av domstolarnas bevisvärdering i sexualmål framkom att målsäganden varit alkohol- eller drogpåverkad i 165 fall av 372 d.v.s. i 44 % av fallen. Av dessa 165 fall ogillade domstolen åtalet i 28 % av fallen och biföll i 64 %. Resterande fall bifölls delvis. När målsäganden inte varit alkohol- eller drogpåverkad bifölls 71 % och endast 17 % ogillades. Man kom även fram till att målsäganden bedömts som trovärdig i 203 av 369 åtalpunkter och att vid 90 av dessa 203 åtalpunkter hade målsäganden varit alkohol- eller drogpåverkad.<sup>80</sup>

## 6.2 Statistik från BRÅ

I en BRÅ rapport från 2005, som har kartlagt 90 % av alla polisanmälda våldtäkter från 1995 till 2000 (2370 stycken), framkom att i 63 % av anmälningarna där offret och gärningsmannen var ytligt bekanta, t.ex. att de träffats under en kväll, var offret berusat. Vad gäller våldtäkter med fler än en gärningsman, som utgjorde 11 % av alla anmälningarna, hade offren i minst hälften av dessa fall druckit alkohol i anslutning till våldtäkten och nästan en femtedel var kraftigt berusade. För nöjesrelaterade våldtäkter var siffran betydligt högre, minst 78 % varav minst 20 % var kraftigt berusade. Med nöjesrelaterade våldtäkter menas våldtäkter där gärningsmannen träffar offret på en plats som går att sammankoppla med nöjeslivet t.ex. restauranger, barer eller danslokaler och att inslaget av alkoholkonsumtion är betydande. Hade gärningsmannen och offret en nära relation var det endast i 15 % av fallen som offret hade druckit alkohol. I fallen där offret och gärningsmannen var helt obekanta låg siffran på 49 %. För våldtäkterna med fler än en gärningsman var icke en obetydlig andel av offren drogpåverkade (6 %). För de nöjesrelaterade våldtäkterna låg siffran på 5 % och vart fjärde offer hade haft kraftiga minnesluckor på grund av berusningen.<sup>81</sup>

I BRÅ:s rapport från 2008, gällande utvecklingen av våldtäkter under åren 1995 till 2006, kom man fram till att det knappt kunde observeras någon ökning av berusade/drogpåverkade offer från åren innan lagändringen av sexualbrotten 2005 och efter. Detta menar BRÅ strider klart mot lagändringens förväntade effekt. År 2004 hade offret varit berusad i 37 % av fallen och 2006 var siffran 39 %. När det gällde drogpåverkan hade det skett en viss ökning från 3 % till 5 %. När det gällde offer som befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd hade berusningsfallen ökat från 9 % till 11 % och det hade skett en fördubbling av offer som var i ett sovande tillstånd, från 3 % till 6 %. Andelen våldtäkter där offret var medvetslöst eller hade minneluckor

---

<sup>79</sup> BRÅ 2008:23 s.161-167.

<sup>80</sup> RättsPM 2007:13 "Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål- en kartläggning" s.66-67.

<sup>81</sup> BRÅ 2005:7 s.6-9, 27, 41-45.

hade sjunkit något, från 12 % till 9 %. BRÅ kom fram till att den nya lagstiftningen inte lämnat så stora avtryck i praktiken men att mörkertalet vad gäller fall med kraftigt berusade offer är särskilt stort. Man spekulerar i att offer som utsatts för en våldtäkt i ett berusat tillstånd i större utsträckning än andra känner en skam och en större oro inför att inte betraktas som trovärdig och därför avstår från att anmäla. Även det faktum att offret haft minneluckor kan förstärka känslan av en anmälan inte är meningsfull. Inte heller andelen nöjesrelaterade våldtäkter har ökat nämnvärt men även här kan förklaringen vara det stora mörkertal som finns angående våldtäkter med berusade offer. Andelen våldtäkter med fler än en gärningsman har ökat betydligt men andelen berusade offer i denna kategori har legat stadigt på runt hälften.<sup>82</sup>

---

<sup>82</sup> BRÅ 2008:13 s.9, 49-50, 55-60.

# 7 Rättsfallsstudien

## 7.1 Inledning

För att försöka besvara min frågeställning har jag valt att analysera ett 40-tal rättsfall från de olika hovrätterna. Urvalet är gjort så att domarna endast omfattar våldtäkter kopplade till hjälplöst tillstånd. Nedan följer en sammanställning av fallen utifrån vissa variabler såsom vilket hjälplöst tillstånd det var frågan om, hur utgången blev och förekomst av stödbevisning. I *bilagan* görs en uppställning av samtliga 40 fall där det går att utläsa information som är av intresse för detta arbete. Jag gör inte anspråk på att uppställningen är fullkomlig utan har valt att endast ta med den information som kan hjälpa mig att svara på min frågeställning. Resultatet från uppställningen redovisas i följande kapitel med hjälp av tabeller, diagram och text.

När man ska analysera domar uppkommer problemet att en dom endast är en sekundärkälla och man som läsare är beroende av vilka uppgifter som domstolen valt att ta upp i domen och hur dessa beskrivits. Man kan som läsare aldrig utläsa vilka faktorer och omständigheter som domstolen valt att inte beakta om detta inte anges uttryckligen.<sup>83</sup> Med andra ord kan inte jag skapa mig en egen bild av utsagorna eller om allt material och all relevant bevisning blivit refererad till i domskälen. Jag kan endast utgå ifrån det som uttryckligen skrivits i domarna.

## 7.2 Sammanställning

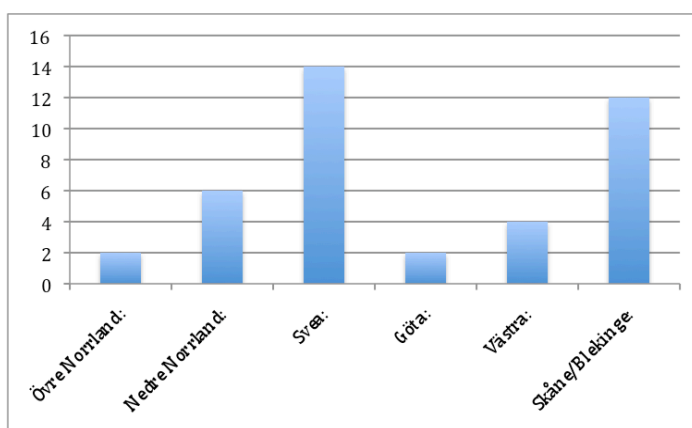
### 7.2.1 Representerade hovrätter

Mitt mål var att alla sex hovrätterna skulle vara representerade i studien. Detta för att underlaget inte endast skulle komma från en eller ett fåtal av hovrätterna. Min avsikt var att försöka göra undersökningen så generell som möjligt och inte lägga fokus på hur en speciell hovrätt dömt.

Utifrån det tidspann jag valt så kom utfallet att se ut på följande sätt.

Övre Norrland	2
Nedre Norrland	6
Svea	14
Göta	2
Västra	4
Skåne/Blekinge	12
<b>TOTALT</b>	<b>40</b>

<sup>83</sup> Sutorius, Kaldal: Bevisprövning vid sexualbrott s.116.

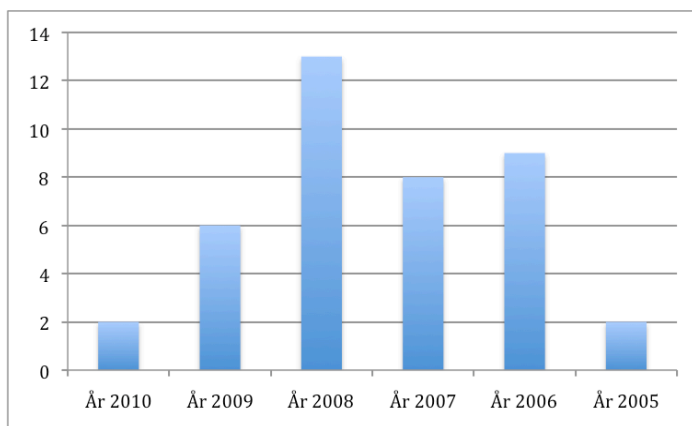


## 7.2.2 Representerade årtal

Jag har valt att analysera rättsfall från åren 2005-2010 och anledningen till det var att jag ville få med rättsfall från och med sexualreformen 2005 och fram till idag. Domar som är meddelade före reformen är inte intressanta att undersöka utifrån min frågeställning då hjälplöst tillstånd före april 2005 inte ansågs som våldtäkt utan som sexuellt utnyttjande. Det senast meddelade rättsfallet i studien är från den 12 mars i år och där har HD i dagarna meddelat att de ej ger prövningstillstånd. Avsikten är att studien ska präglas av aktualitet och inte kännas förlegad eller ålderdomlig.

Utfallet av rättsfallen/år sammanställs nedan.

2010	2
2009	6
2008	13
2007	8
2006	9
2005	2
<b>TOTALT</b>	<b>40</b>

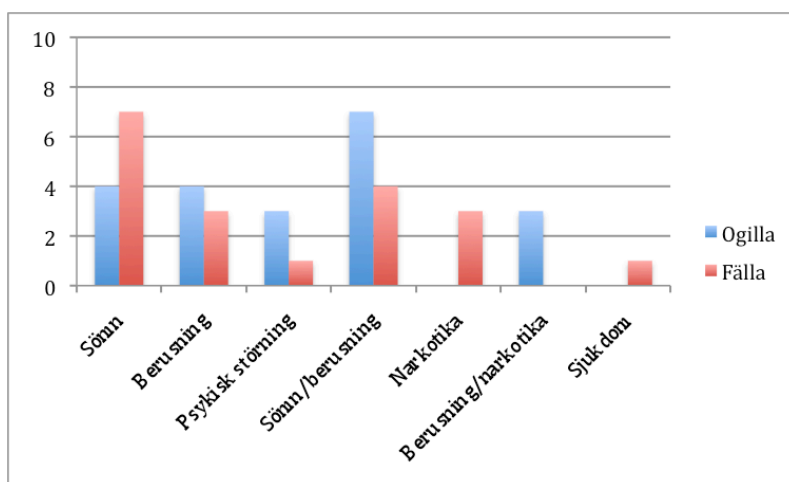


## 7.2.3 Hjärlplöst tillstånd

Kärnan i min frågeställning är hur domstolarna dömer när det kommer till hjälplöst tillstånd. Nedan följer en uppställning av resultatet av studien vad gäller domslutet d.v.s. friande eller fällande dom för respektive hjälplöst tillstånd. Resultaten från hovrätterna och tingsrätterna redogörs för separat. Det bör poängteras att utgången i ett mål i tingsrätten kan ha blivit fällande medan hovrätten friat. Analys av i vilka fall hovrätten ändrat tingsrättens dom har inte gjorts.

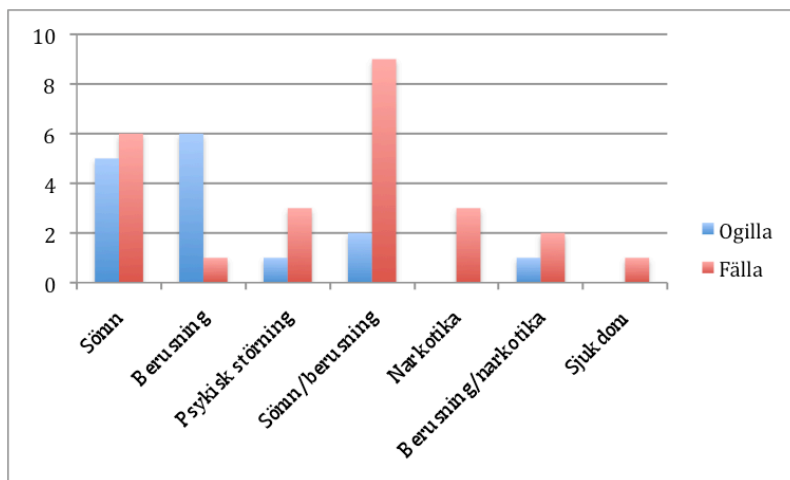
### 7.2.3.1 Hovrätterna

Hjärlplöst tillstånd	Ogilla	Fälla	
Sömn	4	7	11
Berusning	4	3	7
Psykisk störning	3	1	4
Sömn/berusning	7	4	11
Narkotika	0	3	3
Berusning/narkotika	3	0	3
Sjukdom	0	1	1
<b>TOTALT</b>	<b>21</b>	<b>19</b>	<b>40</b>



### 7.2.3.2 Tingsrätterna

Hjärlplöst tillstånd	Ogilla	Fälla	
Sömn	5	6	11
Berusning	6	1	7
Psykisk störning	1	3	4
Sömn/berusning	2	9	11
Narkotika	0	3	3
Berusning/narkotika	1	2	3
Sjukdom	0	1	1
<b>TOTALT</b>	<b>15</b>	<b>25</b>	<b>40</b>



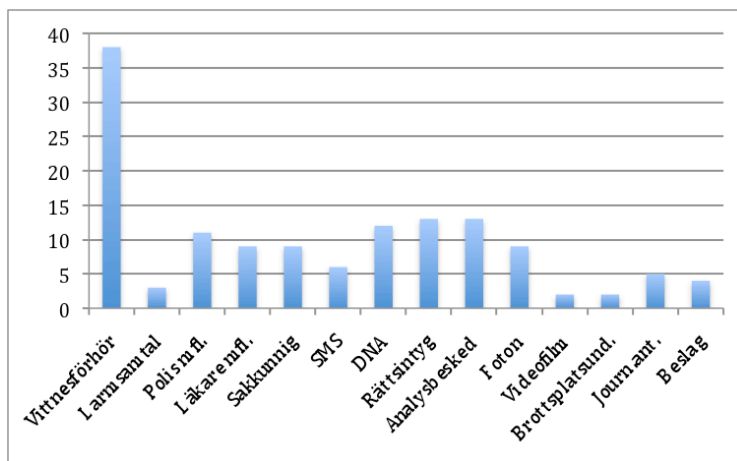
## 7.2.4 Bevismedel

I samtliga undersökta fall förekommer det bevisning i form av utsagor från den tilltalade och målsäganden. Dessa anges inte i sammanställningen. Men som ovan framgått i arbetet så räcker inte målsägandens utsaga. För fällande dom krävs det att åklagaren lägger fram annan bevisning, så kallad stödbevisning. Följaktligen redovisas nedan vilken stödbevisning som förekommer i rättsfallen och i vilken omfattning. Det redogörs även för omfattningen i förhållande till det hjälplösa tillståndet.

### 7.2.4.1 Stödbevisning i samtliga fall

Då det i ett fall kan förekomma flera olika sorters bevismedel utläses tabellen nedan så att vittnesförhör förekom i 38 av 40 fall, larmsamtal i 3 av 40 osv.

Stödbevisning	Antal
Vittnesförhör	38
Larmsamtal (samtal till SOS-alarm)	3
Förhör med polis eller ambulansmän	11
Förhör med läkare, kurator, psykolog	9
Sakkunnig	9
SMS-kontakt	6
DNA/sperma från SKL	12
Rättsintyg från RMV	13
Analysbesked från RMV	13
Foton	9
Videofilm	2
Protokoll från brottsplatsundersökning	2
Journalanteckningar	5
Beslag (ex. kläder)	4



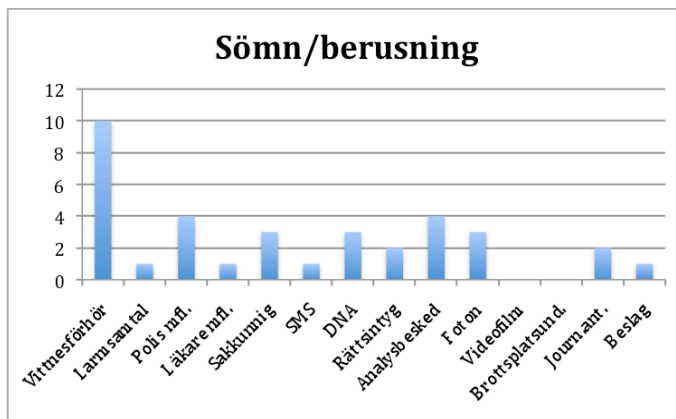
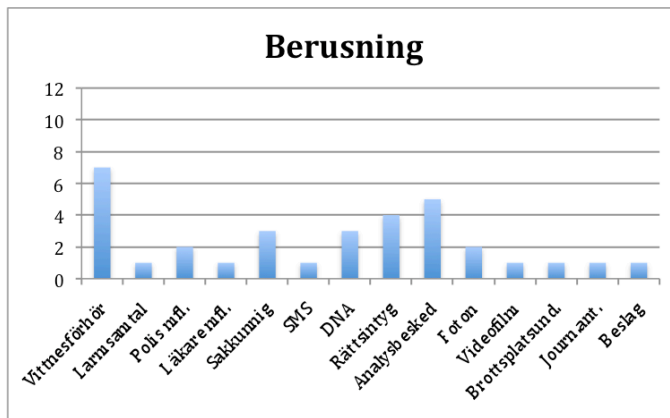
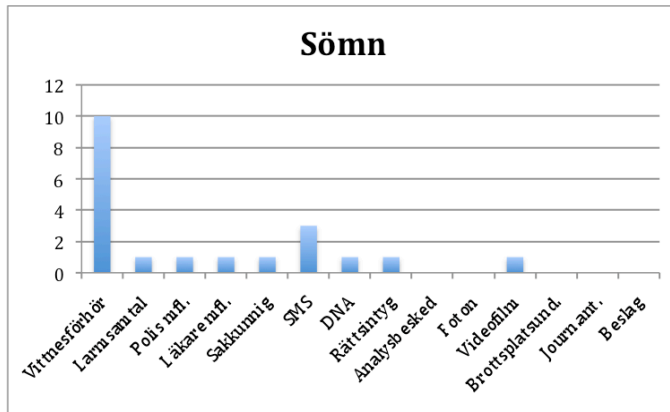
### 7.2.4.2 Stödbevisning uppdelad utifrån det hjälplösa tillståndet

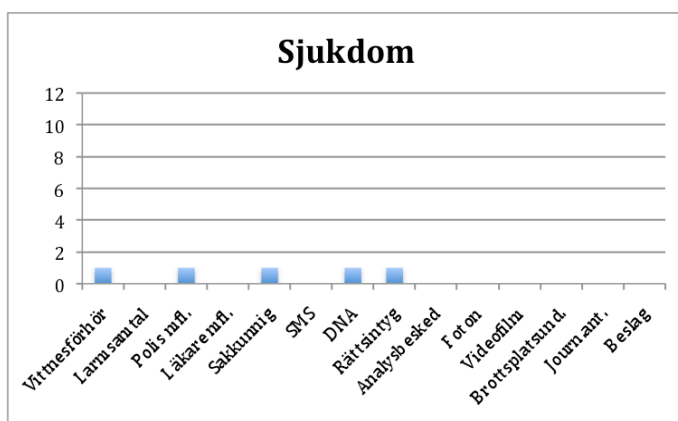
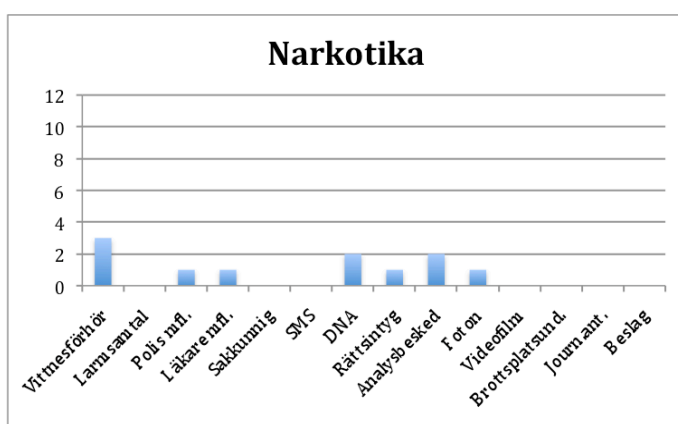
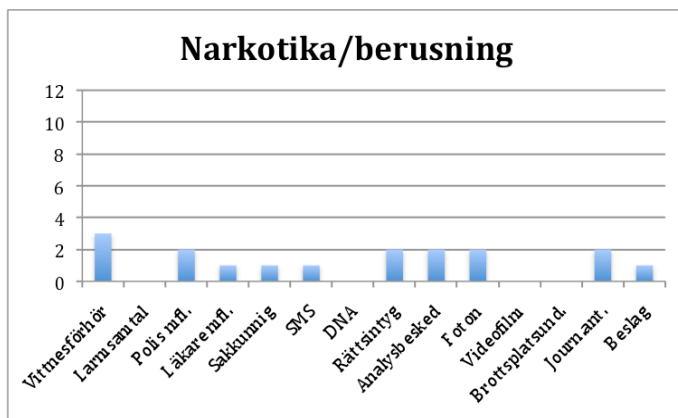
Jag har även valt att sammanställa vilken stödbevisning som förekommer i förhållande till respektive hjälplöst tillstånd. Tabellen nedan utläses så att i de rättsfall som rörde sömn så förekom vittnesförhör i 10 fall. För berusning var siffran 7. Uppställning har till syfte att illustrera vilken sorts stödbevisning som åklagarna lägger fram och om man kan se några samband mellan framlagda bevismedel och utgången för respektive hjälplöst tillstånd.

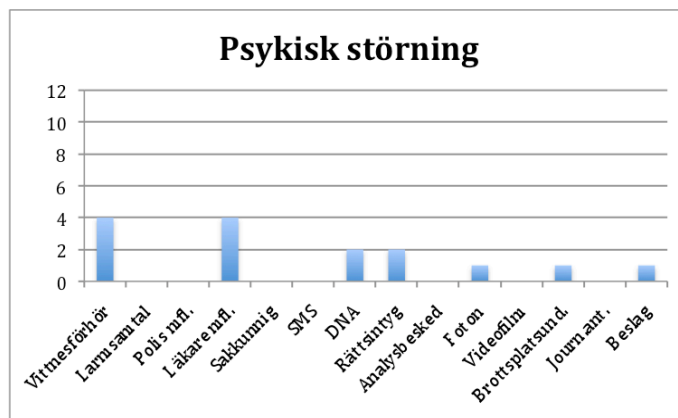
<b>S</b>	Sömn	<b>N</b>	Narkotika
<b>B</b>	Berusning	<b>Sj</b>	Sjukdom
<b>S/B</b>	Sömn/berusning	<b>PS</b>	Psykisk störning
<b>N/B</b>	Narkotika/berusning	<b>Tot.</b>	Totalt

Stödbevisning	S	B	S/B	N/B	N	Sj	PS	Tot.
Vittnesförhör	10	7	10	3	3	1	4	<b>38</b>
Larmsamtal (samtal till SOS-alarm)	1	1	1					<b>3</b>
Förhör med polis eller ambulansmän	1	2	4	2	1	1		<b>11</b>
Förhör med läkare, kurator, psykolog	1	1	1	1	1		4	<b>9</b>
Sakkunnig	1	3	3	1		1		<b>9</b>
SMS-kontakt	3	1	1	1				<b>6</b>
DNA/sperma från SKL	1	3	3		2	1	2	<b>12</b>
Rättsintyg från RMV	1	4	2	2	1	1	2	<b>13</b>
Analysbesked från RMV		5	4	2	2			<b>13</b>
Foton		2	3	2	1		1	<b>9</b>
Videofilm	1	1						<b>2</b>
Brottsplatsprotokoll		1					1	<b>2</b>
Journalanteckningar		1	2	2				<b>5</b>
Beslag (ex. kläder)		1	1	1			1	<b>4</b>









## 7.2.5 Bevisvärdering

Under detta avsnitt redovisas vad domstolarna i respektive fall lagt vikt vid när det kommit till bevisvärderingen och vad som fällt avgörandet. Med andra ord vad domstolarna skrivit i sina domskäl. Med \* efter ett rättsfall menas att ett eller flera råd i hovrätten varit skiljaktiga.

### 7.2.5.1 Sömn

I det första fallet<sup>84</sup> som rörde sömn och där domstolen ogillade åtalet hade målsäganden en detaljfattig utsaga och den tilltalades berättelse fick stöd av vittnen. Målsägandens utsaga ansågs inte vara tillförlitlig och hon hade någon gång under övergreppet varit vaken. I det andra fallet<sup>85</sup> ansåg domstolen att man inte kunde dra några säkra slutsatser av rättsintyget samt analysbesked då det hade gått för lång tid sen samlaget hade ägt rum och då man undersökte målsäganden. Bevisningen räckte inte för beviskravet.\* I det tredje fallet<sup>86</sup> föll åtalet på uppsåtsfrågan. Den tilltalade hade inte varit medveten om att målsäganden sov. I det fjärde och sista fallet<sup>87</sup> där utgången blev friande var målsäganden ej mer trovärdig än den tilltalade och den bevisning som fanns i form av blåmärken gav ej stöd för målsägandens berättelse.\*

För de flertalet fall med fällande dom förekom det i det första fallet<sup>88</sup> videobevis för det hjälplösa tillståndet. Den tilltalade hade filmat under övergreppet och när målsäganden sov. I det andra fallet<sup>89</sup> var samlag och sömn bevisat och den tilltalade var fullt medveten om att målsäganden sov. I det tredje fallet<sup>90</sup> var målsäganden mycket trovärdig och personer hade vittnat om målsägandens starka och omedelbara reaktioner efter övergreppet. Den tilltalades uppgifter ansågs osannolika och hans agerande

<sup>84</sup> Övre Norrland B 871-08.

<sup>85</sup> Nedre Norrland B 198-07.

<sup>86</sup> Övre Norrland B 216-06.

<sup>87</sup> Skåne B 2345-06.

<sup>88</sup> Göta B 117-06.

<sup>89</sup> Skåne B 495-08.

<sup>90</sup> Skåne B 3-08.

efter händelsen tydde på att något hade hänt. Man sa även att den tilltalade måste ha insett att det förelåg en mycket hög sannolikhet för att målsäganden sov. I nästa fall<sup>91</sup> hade målsäganden ringt SOS-alarm direkt efter händelsen och berättat att hon blivit våldtagen. Hon berättade även för en ambulansförare som kom i anslutning till händelsen. Det förekom även en viss SMS-konversation mellan offret och den tilltalade. I följande fall<sup>92</sup> sa domstolen att tvivel som förekom angående målsägandens berättelse inte påverkade bevisvärdet. Målsäganden hade lämnat oriktiga uppgifter men att detta var förståeligt och rimligt. Målsägandens berusning kunde påverka utsagens tillförlitlighet men då målsäganden även hade berättat för vittnen så ansåg domstolen att åtalet var styrkt.\* I det sjätte fallet<sup>93</sup> förekom det sperma från den tilltalade i offrets slidöppning och trosa. Målsägandens kläder var i oordning och berättelsen fick stöd av vittnen. I det sista fallet<sup>94</sup> ansåg domstolen att den tilltalade inte var trovärdig. Målsägandens berättelse att hon sov vann stöd av vittnen och dessa personer hade även omvittnat målsägandens kraftiga reaktioner mot den tilltalades handlande.

### 7.2.5.2 Berusning

Vad gällde de berusningsfall där domstolen ogillade åtalen kan sägas till att börja med att i det första fallet<sup>95</sup> fanns det ej någon utredning om berusningsgrad. Målsäganden ansågs som mer trovärdig än den tilltalade och mycket talade för hjälplöst tillstånd men det räckte inte för att uppnå beviskravet. I det andra fallet<sup>96</sup> var det klarlagt att målsäganden var påtagligt alkoholpåverkad men man kunde ej dra någon säker slutsats om påverkansgraden. Målsäganden hade klara och detaljerade minnesbilder och hon kunde promenera hem själv. Det förelåg ej en hotfull situation och offret led ej av en atypisk påverkan. Åtalet ogillades. I det tredje fallet<sup>97</sup> hade målsäganden 1,12 promille alkohol i blodet men domstolen ansåg att man utifrån det resultatet inte kunde dra en klar slutsats om påverkansgraden. Målsäganden hade kunnat redovisa klara och detaljerade minnesbilder. Trots att offret hade befunnit sig i en utsatt situation saknade hon inte förmåga att värja sig eller att kontrollera sitt handlande. Åtalet ogillades. I sista fallet<sup>98</sup> där utgången blev friande dom hade målsäganden 1,64 promille alkohol i blodet men det var enligt rätten svårt att dra en säker slutsats om påverkansgraden utifrån detta resultat. DNA förekom i vagina, anal och trosa. Målsäganden ansågs ha varit berusad men hade kunnat gå och föra sig och redogjort klara och detaljerade minnesbilder och hade agerat rationellt efter övergreppet. Målsäganden hade dock tagit fel på gärningsman. Trots att domstolen ansåg att målsäganden hade befunnit sig i en utsatt situation ogillades åtalet.

---

<sup>91</sup> Skåne B 2299-07.

<sup>92</sup> Skåne B 272-07.

<sup>93</sup> Skåne B 2144-07.

<sup>94</sup> Nedre Norrland B 61-10.

<sup>95</sup> Svea B 9638-08.

<sup>96</sup> Skåne B 2686-05.

<sup>97</sup> Svea B 5763-05.

<sup>98</sup> Svea B 3798-09.

Vad gällde de berusningsfall där domstolen biföll åtalen så hade målsäganden i det första fallet<sup>99</sup> 2,4 promille alkohol i blodet, skador i underlivet, spår av DNA från den tilltalade och en tampong kvar i underlivet efter övergreppet. Målsägandens berusning fick stöd av vittnen.\* Även i det andra fallet<sup>100</sup> hade man uppmätt 2,4 promille hos målsäganden. Denne hade även blivit omhändertagen av polis på grund av berusning. Vittnen kunde stödja målsägandens berättelse både före och efter övergreppet. I det tredje fallet<sup>101</sup> var offret kraftigt alkoholpåverkad. Vittnen kunde ge stöd åt målsägandens berättelse både före och efter övergreppet. Målsäganden kunde ej kontrollera sin kropp och hade ej förmåga att hindra sexuella närmanden. Den tilltalades hot i kombination med berusning och ett tidigare vaginalt övergrepp uppfyllde kravet på hjälplöst tillstånd. I det sista fallet<sup>102</sup> hade målsäganden 1,9 promille alkohol i blodet och var så kraftigt berusad att hon somnade. Berättelsen stöds av vittnen och den tilltalade var ej trovärdig.

### 7.2.5.3 Sömn och berusning

I det första fallet<sup>103</sup> med friande utgång förekom ingen utredning om hur mycket målsäganden hade druckit och vittnena hade själva druckit vilket enligt domstolen kunde ifrågasätta tillförlitligheten av deras utsagor. Målsäganden saknade ej hämningar och hade haft ett nytt samlag direkt efter övergreppet.\* I det andra fallet<sup>104</sup> hade målsäganden endast fragmentariska minnesbilder. Domstolen uttalade att avsaknaden av minnesbilder från före och efter övergreppet inte per automatik går att överföra till att personen befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Händelseförloppet hade inte blivit tillräckligt utrett för att uppnå beviskravet. I följande fall<sup>105</sup> konstaterade domstolen helt enkelt att berusning inte var bevisat och ogillade åtalet. I det fjärde fallet<sup>106</sup> förekom en måttlig mängd spermier från den tilltalade på målsägandens trosor och binda men detta gav endast en svag indikation. Målsäganden kunde ha förväxlat den tilltalade med någon annan av killarna som befann sig i lägenheten och utrymme för tvivel förelåg. Den tilltalade hade under häktetiden haft restriktioner så han kunde ej ha kommit på en konstruerad version med de andra killarna. I det femte fallet<sup>107</sup> hade målsäganden 1,2 promille alkohol i blodet och ansågs av domstolen varit rejält berusad men det faktum att hon både före och efter övergreppet hade kunnat gå och tala talade mot att hon var så berusad att hon befann sig i ett hjälplöst tillstånd. Nedsatt omdöme räckte ej och sömnen fick ej stöd av vittnen. I följande fall<sup>108</sup> sa domstolen att hög berusningsgrad i kombination med

---

<sup>99</sup> Svea B 8871-08.

<sup>100</sup> Svea B 9766-06.

<sup>101</sup> Svea B 7308-05.

<sup>102</sup> Svea B 1441-06.

<sup>103</sup> Svea B 3925-09.

<sup>104</sup> Nedre Norrland B 968-08.

<sup>105</sup> Svea B 6983-08.

<sup>106</sup> Västra B 4787-06.

<sup>107</sup> Nedre Norrland B 1098-06.

<sup>108</sup> Skåne B 1192-08.

minnesluckor inte är tillräckligt för en fällande dom. Målsägandens berättelse motsades av vittnena. Domstolen uttalade att man fick bedöma bevisning med försiktighet med tanke på målsägandens alkoholpåverkan och minnesluckor.\* I det sista fallet<sup>109</sup> hade målsäganden 1,19 promille alkohol i blodet. Målsäganden hade oklara minnesbilder och en kortfattad och allmänt hållen utsaga. Domstolen ansåg att målsäganden hade vart påtagligt berusad men att man inte kunde dra någon säker slutsats om dennes tillstånd vid gärningstillfället. Målsäganden hade förflyttat sig och handlat rationellt efter övergreppet.\*

I det första fallet av fällande domar hade målsäganden haft en hög alkoholkoncentration i blodet och en tampong kvar långt in i underlivet. Berättelsen fick stöd av vittnen och polis som kom tillkallades till platsen.<sup>110</sup> I det andra fallet<sup>111</sup> ringde målsäganden till SOS-alarm under själva övergreppet. DNA från den tilltalade återfanns på målsägandens hals och gav stöd åt målsägandens berättelse. Den tilltalades uppgifter ansågs vara en efterhandskonstruktion. I det sista fallet<sup>112</sup> fick målsägandens berättelse stöd av vittnen, den tilltalades version verkade vara inlärd och ansågs mekanisk. Vittnen bekräftade målsägandens berusning.

#### **7.2.5.4 Narkotika och berusning**

I de fall i studien som rörde narkotika i kombination med berusning blev det friande domar i samtliga fall. I det första fallet<sup>113</sup> saknades det utredning om drogning. Det faktum att målsäganden inte hade några minnesbilder talade för hjälplöst tillstånd men det ansågs inte tillräckligt för att nå upp till ställt bortom rimligt tvivel. I det andra fallet<sup>114</sup> hade målsäganden enligt analysbesked 1,8 promille alkohol i blodet. Domstolen menade att det visade att målsäganden var berusad men ej i hjälplöst tillstånd. I det tredje fallet<sup>115</sup> hade målsäganden endast vaga och mycket sporadiska och fragmentariska minnesbilder. Den tilltalades berättelse vann stöd av vittnena. Målsäganden hade tagit ecstasy och på morgonen efter uppmättes att målsäganden även hade 1,9 promille alkohol i blodet. Sakkunnig från RMV uttalade i rätten att målsäganden hade varit avsevärt berusad vid gärningstillfället. Domstolen ansåg att det saknades fristående bevisning och att omständigheterna i övrigt inte var tillräckliga för att uppnå beviskravet.

#### **7.2.5.5 Narkotika**

De tre fall där åklagaren väckt åtal för narkotika som hjälplöst tillstånd fick alla en fällande utgång. Domstolen fäste vid det första fallet<sup>116</sup> vikt vid att

---

<sup>109</sup> Skåne B 1603-09.

<sup>110</sup> Nedre Norrland 547-08.

<sup>111</sup> Västra B 4860-05.

<sup>112</sup> Västra B 3435-05.

<sup>113</sup> Göta B 1-08.

<sup>114</sup> Svea B 6816-09.

<sup>115</sup> Skåne B 1617-07.

<sup>116</sup> Västra B 4556-05.

flera målsäganden stärkte varandras berättelser och att respektive berättelse fick stöd av vittnen. I det andra fallet<sup>117</sup> förekom det narkotika i blodet i form av tabletter (Xanor) och spermier från den tilltalade i målsägandens vagina. I det tredje och sista fallet<sup>118</sup> förekom det sperma från den tilltalade i målsägandens vagina och i hennes trosor. Detta bevisade att ett samlag hade skett. Fallet rörde en patient- och läkarsituation och det var ostridigt att läkaren hade drogat patienten med narkosmedel.

### 7.2.5.6 Psykisk störning

I första fallet<sup>119</sup> av psykisk störning som domstolen ogillade var även den tilltalade psykisk störd och uppsåt kunde därför ej styrkas. Man sa även att målsäganden sa nej vilket tydde på att offret inte helt saknade förmåga att värja sig. I det andra fallet<sup>120</sup> genomfördes ett besvärligt förhör med målsäganden som var lätt utvecklingsstörd. Domstolen menade att målsäganden inte var ett viljelöst offer utan varit medveten om vad som hänt och avslutade samlaget när hon inte ville mer. Domstolen uttalade att en lätt psykisk störning inte per automatik är att anse som ett hjälplöst tillstånd. I det tredje fallet<sup>121</sup> med friande utgång var även där den tilltalade psykisk störd och uppsåt kunde ej styrkas.\* I det fall<sup>122</sup> som fick en fällande utgång ansåg domstolen att målsäganden var trovärdig och utsagan tillförlitlig. Målsäganden saknade förmåga att värna sin sexuella integritet och den tilltalade hade kommit med osanna uppgifter.

### 7.2.5.7 Sjukdom

Endast ett fall av 40 gällde sjukdom. Rättsfallet rörde en 91 år gammal dam som var åldersdement och sängliggande. Domstolen fällde vårdbiträdet då det förekom DNA från den tilltalade i offrets vagina. Den äldre damen hade hjälp av hemtjänsten åtta gånger om dagen och var helt beroende av andras hjälp. Därav ansåg domstolen att målsäganden befann sig i ett hjälplöst tillstånd på grund av sjukdom.<sup>123</sup>

## 7.2.6 Skiljaktiga meningar

I 8 av de 40 rättsfallen förekom det skiljaktiga meningar från ett eller flera hovrättsråd. 3 av dessa gällde sömn och 3 gällde sömn i kombination med berusning. Sammanfattat ansåg de skiljaktiga som ville fälla, när det gällde sömnfallen, i det första fallet, att målsägandens utsaga i kombination med andra omständigheter konstituerade ett hjälplöst tillstånd och i det andra fallet att vittnen i kombination med målsägandens beteende i direkt

---

<sup>117</sup> Skåne B 3171-08.

<sup>118</sup> Skåne B 2147-07.

<sup>119</sup> Svea B 1651-08.

<sup>120</sup> Nedre Norrland B 727-05.

<sup>121</sup> Svea B 1840-06.

<sup>122</sup> Svea B 487-08.

<sup>123</sup> Svea B 6540-06.

anslutning till händelsen och uppkomna blåmärken talade för att offret ej hade haft möjlighet att värja sig. När det gällde sömn- och berusningsfallen där minoriteten ville fälla så man i det första fallet att det ej var omöjligt att målsäganden var så omtöcknad av berusning och sömn och i det andra fallet att utredningen ej gav stöd för berusning men för sömn i form av vittnesuppgifter. I det tredje fallet menade minoriteten att analysbeskedet gav stöd åt att målsäganden varit kraftigt berusad och att denne hade sovit bekräftades av vittnen. I ett fall av berusning ville minoriteten ogilla åtalet med hänvisning till att bedömningen av om någon befinner sig i ett hjälplöst tillstånd på grund av berusning inte endast kan göras med utgångspunkt i den beräknade alkoholhalten i blodet. I målet ansåg de skiljaktiga att det inte fanns skäl att ifrågasätta den tilltalades uppgift om att denne och målsäganden fört ett samtal och att detta tydde på att målsäganden inte varit så berusad.



# 8 Analys och avslutande diskussion

## 8.1 Resultat från rättsfallsstudien

Inledningsvis går det att konstatera att alla de sex svenska hovrätterna är representerade i studien och att det föreligger en rimlig fördelning av rättsfallen mellan domstolarna. Studien omfattar rättsfall från samtliga år mellan 2005 och 2010. I 8 av de 40 rättsfallen förekommer det skiljaktiga meningar från ett eller flera hovrättsråd. 3 av dessa gäller sömn och 3 gäller sömn i kombination med berusning.

Studien visar att i de fall som rör sömn så meddelade domstolarna fällande domar i större utsträckning än vad de meddelade friade domar. Vad gäller berusningsfallen så är tvärtom friandefrekvensen övervägande. För fallen som rör sömn kombinerat med berusning har hovrätterna ogillat åtalerna i mycket större utsträckning än vad man meddelat fällande domar. Åklagaren åtalade i kombinationsfallen för både sömn och/eller berusning och det intressanta är om detta var så klokt med tanke på att domstolarna fällde i högre utsträckning i de rena sömnfallen än i kombinationsfallen. Hade det inte varit bättre att i de fall där åklagaren kunde åtala för endast sömn, gjort detta? Kombinationen narkotika/berusning har endast friade domar medan de rena narkotikafallen endast har fällande domar. Varför är kombinationsfallen svårare att styrka? Studien ger tyvärr inte några bra svar på den frågan.

Om man jämför resultaten från hovrätterna med resultaten från tingsrätterna ser man vissa skillnader. Den största skillnaden rör fallen med sömn i kombination med berusning. I hovrätterna ogillade man 7 av 11 fall medan tingsrätterna fällde i 9 av 11 fall. En annan skillnad är att hovrätterna hade nästan lika många fall av friade som fällande domar medan tingsrätterna hade en klar övervägande del av fällande. Däremot i sömnfallen var underinstanserna samstämmiga, både tingsrätterna och hovrätterna fällde i lite större utsträckning än vad de meddelade friade domar. En tredje skillnad är vid psykisk störning där tingsrätterna hade en tendens att fälla medan hovrätterna friade. I narkotikafallen var instanserna överens om att bifalla samtliga åtal, men i berusningsfallen hade tingsrätterna en klar tendens att ogilla medan hovrätterna endast i hälften av fallen ogillade. Det enda rättsfallet som rörde sjukdom fick en fällande dom både i hovrätten och i tingsrätten.

Någon form av stödbevisning förekommer i samtliga fall i rättsfallsstudien. Vittnesförhör är den kategori av stödbevisning som förekommer i störst utsträckning. I 38 av 40 fall finns det någon form av förhör med en person som vittnat om hur målsäganden betett sig efter händelsen eller en person som målsäganden har berättat om övergreppet för. Det bör här anmärkas att

det inte i något av de analyserade fallen förekom personer som direkt bevittnat övergreppet. Det faktum att det inte förekommer några direkta vittnen verkar inte vara något ovanligt. En praxisundersökning initierad i och med sexualbrottsreformen 1998 kom till samma slutsats. De flesta vittnena i studien förekommer som bevisning till styrkande av att målsäganden ska ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Andra vanligt förekommande bevismedel är rättsintyg, analysbesked, DNA och förhör med polis- eller ambulansmän. Minst förekommande är larmsamtal, videofilm och protokoll från brottsplatsundersökning. Den omfattande förekomsten av stödbevisning i sexualmål hör ihop med HD:s uttalanden i frågan. HD sa i NJA 1991 s.83 att det i sexualmål oftast saknas teknisk bevisning och vittnesuppgifter, men att detta inte hindrar att bevisningen ändå kan vara tillräcklig för en fällande dom. Det krävs dock någon form av stödbevisning. Att det är just vittnesförhör som toppar listan över framlagda bevis är kanske inte så konstigt. Det är antagligen lättare att få tag på vittnen till en händelse eller till hur en person agerat efter en händelse än att få fram hårda bevis i form av DNA eller rättsintyg. Anna Kaldal och Katrin Lainpelto menar man kan tolka NJA 2009 s. 447 på så sätt att domstolarna bör fokusera mer på hårda bevis och mindre på utsagor. Uttalandet bör vara ganska reformerande för underinstanserna, då studien visar att vittnesutsagor är den mest förekommande bevisningen och även ibland den avgörande. Även Ulrika Andersson har uttalat sig angående detta och menar att det finns en tydlig hierarki mellan olika bevismedel som förekommer vid bevisprövningen i våldtäktsmål. T.ex. så ses ett kriminaltekniskt utlåtande som ett starkare bevis än målsägandens utsaga.

Studien visar gällande stödbevisning i förhållande till det hjälplösa tillståndet att i sömnfallen är vittnesförhör överrepresenterat som framlagd bevisning följt av SMS-konversation. Det resultatet kan förklaras av att det vid sömn inte hjälper att lägga fram bevisning angående skador eller berusning d.v.s. lägga fram rättsintyg eller analysbesked. Det går ju inte att ”intyga” sömn. I samtliga berusningsfall förekommer vittnesförhör som bevismedel. Vanligt förekommande är även analysbesked, rättsintyg, DNA och sakkunnigförhör. I rättsfallen gällande sömn i kombination med berusning är vittnesförhör även här den mest förekommande stödbevisningen följt av analysbesked och förhör med polis- och ambulansmän. I dessa fall återfinns även kategorierna foton, sakkunnigförhör och DNA i relativt stor utsträckning. I de fall som rör psykisk störning utgjorde vittnesförhör och förhör med läkare, kurator och psykolog de största andelarna av de framlagda bevisen. I de fallen var det vanligt att en läkare eller en kurator kallades till huvudförhandlingen för att vittna om målsägandens psykiska tillstånd. Det är kanske inte så konstigt med tanke på att åklagaren måste göra gällande att målsäganden är psykiskt störd.

I samtliga fall där det hjälplösa tillståndet är berusning, sömn i kombination med berusning, narkotika och narkotika i kombination med berusning har det lagts fram analysbesked som bevisning. Det kan förklaras med att åklagaren måste bevisa att målsäganden har befunnit sig i ett hjälplöst

tillstånd. I och med att domstolen med hjälp av ett analysbesked kan slå fast att målsäganden har haft alkohol eller narkotiska preparat i blodet är framläggande av ett analysbesked av största vikt. Utan att kunna bevisa förekomst av alkohol eller narkotika kan domstolen inte konstatera att målsäganden befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Min tanke är att man kanske bör ställa som krav på åklagare att de inte väljer att åtala i narkotikafallen då det saknas en droganalys. Hur ska de utan en utredning om drogning kunna bevisa det hjälplösa tillståndet? Å andra sidan tar kanske åklagaren ”vad han har” då det krävs stödbevisning och det råder fri bevisprövning i Sverige. Det kanske är enklare och mer tillfredställande att åtala och tänka att går det så går det. Åklagarens ansvar och objektivitet är i och för sig en helt annan diskussion som inte ryms inom det här arbetet, men som skulle vara intressant att undersöka i ett framtida arbete.

I Åklagarmyndighetens kartläggning av domstolarnas bevisvärdering i sexualmål så framkom det att i de fall då målsäganden varit alkoholpåverkad så ogillade domstolen åtalet i 28 % av fallen och biföll i 64 % medan i de fall då målsäganden inte varit alkoholpåverkad ogillades endast 17 % och bifölls i 71 % av fallen. Det verkar som att när målsäganden är påverkad bifaller man i lite mindre grad och ogillar i lite större grad än när målsäganden inte är påverkad. Detta resultat stämmer bra överens med mitt resultat från studien när det gäller berusning och berusning i kombination med narkotika. I berusningsfallen ogillades 4 av 7 åtal och i kombinationsfallet ogillades samtliga fall.

Studien omfattar endast 1 fall av sjukdom. Utifrån detta resultat skulle man kunna dra slutsatsen att det verkar sällsynt att åklagare väcker åtal för den här typen av hjälplöst tillstånd. Men man ska nog akta sig för att dra alltför stora slutsatser utifrån studiens resultat då den endast omfattar ett fall av sjukdom.

Studien visar att i ett fall av berusning saknade målsäganden helt minnesbilder av övergreppet och kände inte igen den tilltalade. Ändå valde hovrätten att meddela en fällande dom. I två andra fall sa domstolen att då målsäganden hade kommit ihåg vissa detaljer angående övergreppet kunde rätten ej anse att hon hade befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Utifrån dessa tre rättsfall kan man undra om det ur ett målsägandeperspektiv är bättre att inte komma ihåg någonting alls och om man skulle komma ihåg vissa delar, med fördel välja att utesluta dessa vid ett förhör?

Studien visar, vad gäller promillenivåer och berusningsgrad, att i de rena berusningsfallen där domstolarna meddelade friande domar låg alkoholhalten i blodet på mellan 1,12 ‰ och 1,64 ‰ och för fällande domar, mellan 1,9 ‰ och 2,4 ‰. För kombinationsfallen med friande utgång, sömn/berusning respektive narkotika/berusning låg nivåerna på 1,20 ‰ respektive 1,8 -1,9 ‰. Slutsatsen man kan dra är att det verkar vara så att man för en fällande dom måste komma upp på promillenivåer över 2,0. Det bör dock tilläggas att domstolarna i respektive fall gjort en bedömning av

samtliga framlagda bevis och att bryta ut målsägandens promillehalt och dra slutsatser från det, bör göras med viss försiktighet.

Bland de fällande domarna i sömnfallen går det att urskilja vissa omständigheter som återkommer i flera av domskälen. T.ex. att målsäganden berättat om övergreppet för andra personer i sin närhet eller att personer bevittnat målsägandes starka och omedelbara reaktioner i nära anslutning till övergreppet. En annan omständighet är att den tilltalade ej ansågs trovärdig eller att uppgifterna ansågs osannolika.

## 8.2 Bevisvärdering

Idag har vi i Sverige vad man kallar fri bevisvärdering. Det innebär att domaren inte är bunden av några givna måttsatser eller metoder när denne prövar bevisningen. Det står domaren relativt fritt att söka referenser för sin värdering. Resultatet måste dock kunna motiveras gentemot andra domare och de som drabbas av resultatet. De finns ingen lagstadgad eller gemensam bevisvärderingsmetod som alla domare använder sig av men det är av vikt att domare har en någorlunda gemensam referensram. Enligt doktrin är det svårt att i praktiken värdera bevisning och genomföra en samvetsgrann prövning helt objektivt. Christian Diesen anser att det är av utomordentlig vikt att en metod som främjar objektivitet används vid rättstillämpningen. Resultatet av rättsfallsstudien åskådliggör en brist hos domstolarna av en enhetlig och gemensam metod vid bevisvärderingen, förutom den s.k. utsageanalysen. Frågan är om det inte i praktiken kan finnas en fara för att domare har svårt att frånga sina egna åsikter och grundläggande värderingar. Bevis kan lätt värderas olika av olika personer och enskilda domare kan tolka innebörden av en handling, omständighet eller utsaga olika beroende på erfarenhet, kunskap och intuition. Hur lätt är det att vara objektiv när det inte finns några klara och tydliga riktlinjer eller metoder att följa?

En faktor som stramar upp bevisvärderingen är att rätten måste redovisa hur värderingen gjorts och klarlägga grunderna för densamma i domskälen. Detta för att utomstående i efterhand ska kunna ta del av och bedöma riktigheten av domen. Enligt Axberger m.fl. är redogörelsen i domskälen en viktig förutsättning för att den fria bevisvärderingen ska kunna fungera väl. Även Robert Pålsson anser att det bör finnas en öppen redovisning av de värderingar som kommer till uttryck i domar. Diesen har genom sin genomgång av över 500 våldtäktsdomar från tingsrätterna sett att en vanligt förekommande brist är att domskälen ofta är torftiga och saknar en tydlig redogörelse av hur rätten sett på de olika bevisen. I rättsfallsstudien förekom domskäl från hovrätterna med endast en hänvisning till att tingsrätten gjort en korrekt värdering av bevisen och att hovrätten instämde i underinstansens bedömning. Man skulle kunna tycka att hovrätterna har en viss skyldighet att alltid motivera sina domslut på ett korrekt och utfyllande sätt. Hur ska annars parter och andra intressenter förstå att hovrätten gjort en ny grundlig bedömning och inte bara sett vad som framkommit i tingsrätten och dömt därefter? Även ur ett rättssäkerhetsperspektiv kan det vara bra att

hovrätterna tydliggör sin argumentation och sin ståndpunkt. Jag tror att det är viktigt att reflektera över vilka signaler ett torftigt och kort domskäl sänder ut. Även om hovrätten gör exakt samma bedömning som tingsrätten skulle det inte skada att domstolen även redogjorde för sina tankar, så att rättsväsendet inte riskerar att förlora sin legitimitet.

Sutorius och Kaldal anser att Södertäljedomen illustrerar hur bevisvärdering kan ske på olika sätt i olika instanser. Enligt min mening visar även NJA 2009 s. 447 I och II på detta problem. Diesen menar att allmänna erfarenheter och allmänbildning hos domare inte räcker för att kunna förstå de psykologiska mekanismer som kan uppkomma hos ett offer för en våldtäkt. Sutorius och Kaldal anser att kriterierna i utsageanalysen är för trubbiga och svårtolkade för att personer utan tillräcklig psykologisk kunskap ska kunna uppnå säkra resultat. Diesen, Sutorius och Kaldal menar att dagens domare behöver en högre beteendevetenskaplig- och psykologisk kompetens och jag är nog benägen att hålla med. För att vi ska få en rättssäker och korrekt bedömning krävs det att de personer som ska genomföra granskningen bör ha dessa kompetenser. Studien visar inga tydliga tendenser på vad domstolarna anser vara speciellt viktigt vid bevisvärderingen. Samtliga fall har sina speciella omständigheter och egenheter. Jag anser härmed att det kan råda en viss subjektivism inom rättstillämpningen när det kommer till bevisvärdering av sexualbrott.

I Södertäljefallet menade hovrätten att det faktum att målsäganden kunnat lämna en så detaljerad berättelse talade mot att hon skulle ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Justitierådet Gregow som var skiljaktig i HD ansåg att det förhållandet att offret gjort visst fysiskt motstånd snarare tydde på att hon inte hade befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Nämnda åsikter får stöd av studien. I 3 av de 4 berusningsfall som ogillades sa domstolarna att målsägandena hade redovisat klara och detaljerade minnesbilder. Slutsatsen verkar vara att om en målsägande har för klara minnesbilder eller en för detaljerad berättelse så ses detta som ett stöd för att denna inte befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Domstolarna i studien sa även att avsaknaden av minnesbilder från övergreppet inte per automatik är detsamma som att ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Domstolarna ansåg att hög berusningsgrad i kombination med minnesluckor inte är tillräckligt för en fällande dom.

En svårighet vid bevisvärderingen är risken för att överskatta ursprungssannolikheten. Med det menas att en förklaring inte får avfärdas bara för att den strider mot vad som erfarenhetsmässigt brukar inträffa. Det kan t.ex. vara så att man tycker att det är märkligt att en person inte ropat på hjälp bara för att erfarenheten säger oss att man själv skulle ropat på hjälp om man var i samma situation. Så var fallet i NJA 2009 s. 447 I. Där anmärkte HD att målsäganden inte hade påkallat hjälp från en person som befunnit sig i samma rum och som låg och sov. Ett ytterligare exempel ses i Södertäljefallet. Där sa hovrätten att *"målsäganden måste haft åtskilliga tillfällen då hon hade kunnat försöka att lämna männen men detta bara hände en gång och då endast halvhjärtat"*. Erfarenheten säger att man själv

hade försökt att smita om man varit i samma situation och man anser det lite konstigt att målsäganden inte gjorde vidare eller allvarligare försök. Diesen menar att kunskap hos domare om svårigheter och felkällor leder till en eliminering av risken att hamna fel vid bevisvärderingen. Han anser att en klar metodik är vad som behövs. Men finns denna? Enligt min studie, tyvärr inte.

Kaldal och Lainpelto som tolkat NJA 2009 s. 447 I och II anser att domarna signalerar att HD vill ha en strängare bedömning av bevisen men att domstolen inte förklarar närmare *hur* detta ska ske. Med andra ord är det fortfarande ett problem att det inte finns några klara riktlinjer för hur domstolar ska värdera bevisen i sexualmål. Kaldal och Lainpelto anser vidare att HD genom domarna ej rekommenderat någon speciell metod förutom utsageanalysen eller att det framkommit något nytt gällande kravet på stödbevisning. Även om HD inte kom med något nytt anser Kaldal och Lainpelto att domarna kan vara av värde som en signal till underrätter som eventuellt inte följt HD:s praxis utan successivt börjat sänka beviskravet. Enligt min studie framkommer dock inte några tendenser att domstolarna ska ha börjat nagga på beviskravet, snarare att ”ställt bortom rimligt tvivel” fortfarande är ett mycket högt beviskrav. Några som var nöjda med de nya prejudikaten var försvarsadvokaterna Anne Ramberg och Per E Samuelsson. De menade att HD nu tydliggjort till underinstanserna att det har varit för lätt att bli fälld för sexualbrott. Vilken egentlig påverkan prejudikaten fått i praktiken är svårt att se genom studien. Det får nog gå ett par år innan man kan se några tydliga tendenser i rättstillämpningen i underinstanserna.

I Tumbadomen slog HD fast att för att en person ska anses ha befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd krävs det att det varit frågan om en så atypisk påverkan att personen inte kan sägas ha varit ansvarig för sina handlingar. I Södertäljedomen uttalade HD att domstolen själv kan tolka in omständigheter som faller under hjälplöst tillstånd. Flera faktorer kan sammantaget leda till att man anser att en person befinner sig i ett hjälplöst tillstånd. I det aktuella fallet räckte inte berusningen som ensam avgörande faktor men i kombination med att målsäganden befunnit sig i en utsatt situation med flera okända män på olika isolerade platser, ansåg HD att flickan hade befunnit sig i ett hjälplöst tillstånd. Bevis på att rättstillämparna anammade HD:s praxis syns i studien på så sätt att det förekommer domskäl där domstolarna refererar till att målsäganden inte ”lidit av en atypisk påverkan” eller att det ”inte förelegat en utsatt situation”. I två av dessa kom rätten fram till att offret hade befunnit sig i en utsatt situation men att man ändå inte kunde bifalla åtalet. Precis som i Södertäljefallet räcker inte endast det faktum att målsäganden befinner sig i en utsatt situation utan det krävs andra faktorer som tillsammans kan konstituera det hjälplösa tillståndet. T.ex. som i ett rättsfall från studien där domstolen konstaterade att den tilltalades hot i kombination med berusning och ett tidigare vaginalt övergrepp uppfyllde kravet på hjälplöst tillstånd.

Rättsfallsstudien visar att i de 11 fall av sömn lades det fram 20 bevismedel och för de 11 fall av sömn och berusning lades det fram 35 bevismedel. Som

ovan sagts så fällde domstolarna i högre grad i sömnfallen och friade i högre grad i sömn- och berusningsfallen. Från detta resultat går det att dra slutsatsen att det inte krävs mycket stödbevisning eller ett högt antal framlagda bevismedel, utan bara att åklagaren lägger fram "bra" bevisning. Detsamma gäller för narkotika och narkotika- och berusningsfallen. I de 3 fall av narkotika lades det fram 11 bevismedel och för de 3 fall av narkotika och berusning lades det fram 17 bevismedel. Visst krävs det stödbevisning för en fällande dom, men studien visar att det inte är mängden som är avgörande utan kvalitén.

## 8.3 Rättssäkerhet

När man diskuterar bevisvärdering och domstolars argumentation är det viktigt att ha i åtanke vissa grundläggande rättsprinciper som inte går att rucka på. En tilltalad ska inte behöva belasta sig själv och har därmed rätt att inte uttala sig. Tvivel som domstolen har får inte gå ut över den tilltalade. Enligt Karol Nowak stöter domstolarna på två motstående intressen vid rättstillämpningen, dels säkerställandet av en effektiv rättegång, dels skyddet för individen. Även om man anser att lagstiftningen bör skydda personer som blivit utsatta för sexuella övergrepp så får domstolen inte sänka beviskravet enbart för att det rör sig om ett sexualbrott. Det har slagits fast av HD vid ett flertal tillfällen bland annat i NJA 1980 s. 725 och NJA 1991 s. 83. I studien framkom att domstolarna ofta angav som skäl för en friande dom att bevisningen inte räckte för att uppnå beviskravet. Slutsatsen blir att domstolarna följer HD:s praxis och bibehåller det höga beviskravet, i de flesta fall. Syftet med det högt satta beviskravet är att minimera risken för felaktiga domar och det är av största vikt att denna risk förblir liten. En av oskyldighetspresumtionens främsta funktioner är att rättssystemet ska uppfattas som rättvist och detta för att rättsordningen i sin tur inte ska förlora sin legitimitet. En annan sak som är viktig att poängtera i detta sammanhang är att den tilltalade inte ska behöva lägga fram bevisning till sin egen fördel då det är åklagaren som i brottmål har den fulla bevisbördan för samtliga moment i gärningsbeskrivningen.

Enligt propositionen till sexualbrottsreformen är det en grundläggande uppgift för samhället att skydda barn och vuxna mot alla former av kränkningar och sexuella övergrepp. För att bekämpa och förebygga sexualbrott krävs ett väl utvecklat straffrättsligt skydd och ett fungerande rättsväsende som har en bred kunskap och förståelse för den här sortens brott. Frågan är nu om detta verkligen blivit uppfyllt? Med stöd av resultaten från studien kan man nog konstatera att så inte är fallet. Den breda kunskapen som ska finnas bland domarna kan diskuteras om den verkligen existerar, med tanke på vad Diesen med flera ansett, vad gäller domarnas kompetens vid bevisvärderingen och speciellt vid utsageanalysen. Förekomsten av ett effektivt straffrättsligt skydd, för offer i våldtäktsfall som rör hjälplöst tillstånd, är även det diskutabelt när över hälften av åtalen ogillas av hovrätterna. Ambitionen vid reformen var även att skapa klara och väl avgränsade bestämmelser. Tanken är god men frågan är väl om

begreppet hjälplöst tillstånd, med tanke på vad domstolarna tolkar in i begreppet, verkligen kan sägas ha blivit en klar bestämmelse? Lagrådet uttalade redan vid sexualbrottsreformen att avgränsningen av begreppet delvis var oklart och det kunde övervägas om inte begreppet även kunde omfatta de fall då en person befinner sig i en särskilt utsatt situation.

En faktor som bidrar till en ökad rättssäkerhet i sexualmål är att det är RMV som får utfärda rättsintyg. På RMV arbetar sakkunniga och det är endast särskilt utbildade läkare som får utfärda rättsintyg. Detta för att säkerställa kvalitén på intygen. Även det faktum att SKL är en självständig myndighet, som har till uppgift att vara ett expertorgan, ökar förtroendet för rättsväsendet och domstolens senare bedömning.

## **8.4 Specifika problem eller brister vid fall av hjälplöst tillstånd**

Ett problem som tydligt framkommer i studien är svårigheten för domstolen att bedöma påverkansgraden hos målsäganden. Man kan oftast fastställa berusningsgraden vid övergreppet om det uppmätts en promille d.v.s. gjorts en provtagning, men problemet är att man ändå inte kan fastställa exakt hur påverkat offret var. Detta leder till att domstolen inte kan fastställa det hjälplösa tillståndet. Alla människor påverkas olika vid olika promillehalter så även om en person har en viss alkoholhalt i blodet så kan man inte dra slutsatsen att den personen påverkas exakt på samma sätt som en annan person. Påverkansgraden beror på vikt, ålder, födointag, förtäringshastighet, alkoholvana och typ av alkoholdryck. Hur löser man då det här problemet? Till att börja med behöver man få offret att lämna blod och/eller urin för analys vid varje polisanmälan eller vid varje påstått övergrepp. Mitt förslag är att detta kanske borde ingå som en del i det s.k. rape-kitet. Lika viktigt som det är att kunna fastställa skador eller spåra DNA, lika viktigt borde det vara att kunna fastställa berusningsgraden, oavsett om målsäganden har uppgett eller inte vid polisanmälan att hon var berusad vid övergreppet. Vanliga människor och speciellt personer som precis blivit utsatta för ett övergrepp kan inte veta eller tänka på att det behövs tas ett blodprov som i ett senare skede kan behöva analyseras för att fastställa ett visst juridiskt rekvisit. Ett annat förslag eller rekommendation till åklagarna är att försöka få fram vittnen som kan stödja inte bara målsägandens berusning utan också målsägandens påverkansgrad.

Enligt en rapport publicerad i Läkartidningen framkom att läkarundersökning av målsäganden med hjälp av ett s.k. rape-kit är av största vikt för våldtäktsutredningar. De fynd eller icke-fynd man finner kan ha direkt betydelse för att avfärda eller stödja målsägandens berättelse. Det är även mycket angeläget att spår säkras så snart som möjligt efter ett övergrepp eftersom beständigheten av t.ex. saliv och sädesvätska är relativt kortvarigt. I ett fall i studien grundade domstolen sin friande dom just på det faktum att man inte kunde dra några säkra slutsatser av rättsintyget och av



analysbeskedet då det hade gått för lång tid mellan samlaget och undersökningen av målsäganden. Ett flitigt användande av rape-kit är bra utifrån ett bevisvärderingsperspektiv då det numera alltid krävs någon form av stödbevisning för en fällande dom. För att förbättra utgångspunkten för åklagaren när det kommer till bevisning angående berusning och påverkansgrad är det även här av vikt att provtagning sker i så nära anslutning till övergreppet som det är möjligt. Det har framkommit i en rapport från RMV. Ju kortare tid det är mellan provtagning och aktuellt brott desto större är chansen att upptäcka förekomst av alkohol och droger.

I hälften av fallen i studien med en psykisk störd målsägande ogillade domstolen åtalen. Detta på grund av att även den tilltalade var psykiskt störd och åklagaren misslyckades att styrka uppsåt. Resultatet att 3 av 4 åtal med en psykiskt störd målsägande ogillas rimmar dåligt med syftet bakom bestämmelsen om att skydda de människor som inte själva kan värna om sin sexuella integritet. Domstolarna i studien ansåg att en målsägande som gör någon aktiv handling t.ex. säger nej eller avslutar ett samlag inte är ett viljelöst offer eller saknar förmåga att värja sig. Frågan är om inte själva den mentala statusen att vara psykisk störd innebär att en person möjligtvis inte kan värja sig mot sexuella angrepp eller anspelningar. Det är ju en straffbar handling även om offret tagit initiativ till det sexuella umgänget. Självklart ska det föreligga ett samband mellan det hjälplösa tillståndet och offrets deltagande men min undran är hur man ska kunna skydda personer som blir utsatta för sexuella övergrepp och som har en psykisk störning om personen inte får säga nej utan att för den delen då ha ansetts ha förmåga att värja sig? Ett annat problem som dyker upp i fall med personer med en psykisk störning är att det kan bli svårt att hålla förhör och få fram relevant information från dessa personer.

Det har till sist framkommit i studien att då vittnen varit påverkade av alkohol har detta minskat tillförlitligheten av deras utsagor. Då vittnesmål är det mest förekommande bevismedlet i fall av hjälplöst tillstånd kan domstolarnas ställningstagande blir ett problem för åklagarna. Det borde inte vara ovanligt att det i fall av hjälplöst tillstånd ofta förekommer vittnen som även de varit påverkade av alkohol, då just påverkan av alkohol konstituerar det hjälplösa tillståndet för målsäganden. Med andra ord så händer många våldtäkter där det förekommer alkohol, fest eller i andra nöjesrelaterade sammanhang.

## 8.5 Slutord

Uppsatsen har möjligtvis lett till fler frågor än svar men sexualbrottsområdet är inget juridiskt område med knivskarpa gränser och vattentäta skott. Sammantaget står rättssäkerheten för den tilltalade mot rättstryggheten för målsäganden. Bevisvärdering i sexualbrott är ingen enkel sak att ta i itu med och det finns inga enkla lösningar. Hade det funnits det är jag säker på att dessa redan hade företagits. Det viktigaste är nog att vi fortsätter diskutera

och stöta och blöta dessa komplicerade frågor för har man väl insett att det finns ett problem så har man kommit en bra bit på vägen.

För att knyta an till vad jag skrev i början av uppsatsen om min hypotes, att domstolar vad gäller det hjälplösa tillståndet sömn, fäller i fler fall än vad de friar och vad gäller det hjälplösa tillståndet berusning, friar i fler fall än vad de meddelar fällande dom, går det att konstatera att hypotesen bekräftas av rättsfallsstudiens resultat.

Utredningen som har till uppgift att utvärdera 2005 års sexualbrottsreform ska vara klar hösten 2010. Utredaren ska se över om begreppet ”hjäplöst tillstånd” bör finnas kvar eller om något annat uttryck skulle vara lämpligare. Uppdraget innefattar också att analysera om det vid tillämpningen och tolkningen av begreppet uppstått några särskilda problem och om tillämpningsområdet framstår som rimligt och väl avgränsat. Det ska bli mycket intressant att se vad utredningen kommer fram till. Utifrån det resultatet kommer vi kanske inom en snar framtid att få se en förändring på området som rör hjäplöst tillstånd.

# Bilaga A

## Redovisning av alla 40 analyserade rättsfall

### Hovrätten för Övre Norrland

Fall	Hjälplöst tillstånd	Bevisning	Utgång - HovR	Utgång - TR	Övrigt
871-08	Sömn	2 vittnen	Ogillade	Fällde	
216-06	Sömn	3 vittnen	Ogillade	Ogillade	

### Hovrätten för Nedre Norrland

Fall	Hjälplöst tillstånd	Bevisning	Utgång - HovR	Utgång - TR	Övrigt
1098-06	Sömn/berusning	6 vittnen, 2 polisvittnen, rättsintyg, analysbesked, sperma/DNA, sakkunnig	Ogillade	Ogillade	1,2 ‰
727-05	Psykisk störning	3 vittnen, kurator, psykolog, rättsintyg, analysbesked	Ogillade	Ogillade	Lagman skiljaktig i TR
61-10	Sömn	8 vittnen, analysbesked	Fällde	Ogillade	
968-08	Sömn/berusning	10 vittnen, sakkunnig, foton, journalanteckningar	Ogillade	Fällde	
547-08	Sömn/berusning	3 vittnen, 1 polisvittne, analysbesked, sakkunnig, journalanteckningar	Fällde	Fällde	
198-07	Sömn	5 vittnen, 3 läkare, rättsintyg	Ogillade	Fällde	1 råd skiljaktig

### Svea Hovrätt

Fall	Hjälplöst tillstånd	Bevisning	Utgång - HovR	Utgång - TR	Övrigt
3798-09	Berusning	2 vittnen, sperma/DNA i vagina, på trosa och i anal, analysbesked	Ogillade	Ogillade	1,64 ‰
487-08	Psykisk störning	2 vittnen, läkarutlåtande, rättsintyg, beslag, prot. från brottsplats	Fällde	Fällde	
3925-09	Sömn/berusning	6 vittnen	Ogillade	Ogillade	2 råd skiljaktiga
1651-08	Psykisk störning	2 vittnen, analysbesked, DNA på trosor, foton, läkarutlåtande	Ogillade	Fällde	TT också psykisk störd
9638-08	Berusning	2 vittnen, 2 polisvittnen, rättsintyg, analysbesked, SMS	Ogillade	Ogillade	

8871-08	Berusning	3 vittnen, rättsintyg, brottsplatsundersökning, beslag, analysbesked, sakkunnig, DNA, klädundersökning	Fälde	Fälde	2,4 %. 1 råd + 1 nm skiljaktiga
6816-09	Berusning/narkotika	2 vittnen, 2 polisvittnen, foto, SMS, rättsintyg, journalanteckningar	Ogillade	Fälde	1,8 %
6983-08	Sömn/berusning	1 polisvittne, SMS	Ogillade	Fälde	
9766-06	Berusning	3 vittnen, 5 polisvittnen, analysbesked	Fälde	Ogillade	2,4 %
6540-06	Sjukdom	1 vittne, 1 polisvittne, 2 vårdbiträden, rättsintyg, sakkunnig, DNA i vagina	Fälde	Fälde	Grov (M var senildement och patient)
1840-06	Psykisk störning	4 vittnen, psykologiskt utlåtande	Ogillade	Fälde	1 råd + 1 nm skiljaktiga Även TT psykiskt störd
7308-05	Berusning	5 vittnen, foton, journalanteckningar	Fälde	Ogillade	
5763-05	Berusning	1 vittne, läkare, sakkunnig, rättsintyg, larmsamtal, analysbesked, videofilm	Ogillade	Ogillade	1,12 %
1441-06	Sömn/berusning	3 vittnen, analysbesked	Fälde	Fälde	1,9 %

## Göta Hovrätt

Fall	Hjälplöst tillstånd	Bevisning	Utgång - HovR	Utgång - TR	Övrigt
1-08	Berusning/narkotika	2 vittnen, rättsintyg, foton, beslag, journalanteckningar	Ogillade	Fälde	
117-06	Sömn	7 vittnen, videofilm	Fälde	Fälde	

## Hovrätten för Västra Sverige

Fall	Hjälplöst tillstånd	Bevisning	Utgång - HovR	Utgång - TR	Övrigt
4787-06	Sömn/berusning	5 vittnen, foto, rättsintyg, klädbeslag, sperma på trosor och en binda	Ogillade	Fälde	
4860-05	Sömn/berusning	1 vittne, DNA på halsen, larmsamtal, foto, kurator, taxikvitto	Fälde	Fälde	Larmsamtal under våldtäkten
3435-05	Sömn/berusning	2 vittnen	Fälde	Fälde	

4556-05	Narkotika	5 vittnen, läkare, foto, rättsintyg, analysbesked	Fälde	Fälde	
---------	-----------	---	-------	-------	--

## Hovrätten över Skåne och Blekinge

Fall	Hjälplöst tillstånd	Bevisning	Utgång - HovR	Utgång - TR	Övrigt
3171-08	Narkotika	1 vittne, 1 polisvittne, sperma/DNA i vaginan, analysbesked	Fälde	Fälde	Droger i blodet
495-08	Sömn	1 vittne	Fälde	Fälde	Mindre grov
1192-08	Sömn/berusning	3 vittnen	Ogillade	Fälde	1,2 % 1 råd skiljaktigt
3-08	Sömn	5 vittnen, SMS	Fälde	Fälde	
2147-07	Narkotika	11 vittnen, sperma/DNA i vagina och på trosa	Fälde	Fälde	Grov
2299-07	Sömn	Ambulansvittne, larmsamtal, SMS	Fälde	Fälde	Ej mindre grovt
272-07	Sömn	10 vittnen	Fälde	Ogillade	2 råd skiljaktiga
1617-07	Narkotika/berusning	7 vittnen, polisvittne, kurator, analysbesked, sakkunnig	Ogillade	Ogillade	Ecstasy, 1,9 %
2345-06	Sömn	1 vittne, blåmärke	Ogillade	Ogillade	2 råd skiljaktiga
2144-07	Sömn	2 vittnen, sakkunnig, analysbesked, SMS, sperma/DNA	Fälde	Ogillade	Fälde för sexuellt tvång
1603-09	Sömn/berusning	1 vittne, 1 polisvittne, analysbesked	Ogillat	Fälde	1,19 % 1 råd + 1 nm skiljaktiga
2686-05	Berusning	3 vittnen, foto, rättsintyg, sakkunnig	Ogillade	Ogillade	

Med *Vittne* menas antingen en person som gjort iakttagelser som är kopplade till övergreppet eller en person som målsäganden berättat om övergreppet för. Det kan även vara en person som vittnat om hur målsäganden betett sig efter händelsen, i ett kort eller i ett långt tidsperspektiv t.ex. en familjemedlem, en vän eller en för målsäganden helt obekant person. Med *polis- och ambulansvittne* menas en polis som förhört målsäganden eller en ambulansman tagit hand om målsäganden efter övergreppet. Med *kurator, läkare, psykolog* menas att någon av dessa professioner vittnat i rättegången antingen om målsägandens eller den tilltalades fysiska eller psykiska tillstånd. Ett *larmsamtal* är ett samtal till SOS-alarm som målsäganden ringt antingen under eller i nära anslutning till övergreppet. Med *SMS* menas skriftlig mobilkommunikation mellan offret och gärningsmannen före eller efter övergreppet. *Rättsintyg* utfärdas av Rättsmedicinalverket för att påvisa eventuella skador på målsäganden eller den tilltalade. *Analysbesked* utfärdas även det av Rättsmedicinalverket för

att påvisa eventuell alkohol- och/eller narkotikapåverkan hos offret. Med *sperma/DNA* menas det resultat som Statens kriminaltekniska laboratorium kommit fram till efter analys av s.k. rape-kit. Om det i ett fall förekommer DNA från den tilltalade har detta angivits i tabellen såsom DNA/sperma och var någonstans spåret påträffats. Förekommer fotografier eller videofilmer i fallet anges detta som *foto* eller *videofilm*. Det kan vara foton av målsäganden, brottsplatsen eller på beslagtagna kläder. *Journalanteckningar* är utdrag från sjukjournaler. *Beslag* och *protokoll från brottsplatsundersökning* är precis vad det låter. Till sist menas med *sakkunnig* en person som uttalat sig i rättegången. Det är inte fråga om vittnespsykologer som varit rätten behjälpliga i trovärdighetsbedömningen utan om experter från t.ex. RMV eller SKL.

# Käll- och litteraturförteckning

## Offentligt tryck

SOU 2001:14 – *Sexualbrotten, ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*

Proposition 2004/05:45 – *En ny sexualbrottslagstiftning*

Direktiv 2008:94 – *Utvärdering av 2005 års sexualbrottsreform mm.*

## Litteratur

### Böcker

Andersson, Ulrika, *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox Förlag, Malmö, 2004

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, Norstedts Juridik, Stockholm 1994

Diesen, Christian, Hellner Gumpert, Clara, Lindblad, Frank, Sutorius, Helena, *Sexuella övergrepp mot barn - Bevis 6*, Norstedts Juridik, Stockholm, 2001

Diesen, Christian, *Utevarohandläggning och bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm 1993

Diesen, Christian, Diesen Eva, *Övergrepp mot kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen*, Norstedts Juridik, Stockholm 2009

Elwing, Carl, Wallén, Per-Edwin, Aspelin, Erland, *Brott och brottmål* Norstedts Juridik, 7 upplagan, Stockholm 1993

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole och Wennberg, Suzanne, *Brottsbalken En kommentar Del 1 (1-12 kap.) Brotten mot person och förmögenhetsbrotten mm*, Supplement 22, Norstedts Blå Bibliotek, Stockholm 2009

Lindell, Bengt, Eklund, Hans, Asp, Petter, Andersson, Torbjörn, *Straffprocessen*, Iustus Förlag, Uppsala 2005

Nowak, Karol, *Oskyldighetspresumtionen*, Norstedts Juridik, Stockholm 2003

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare – Ämne, material,*

*metod och argumentation*, Norstedts Juridik, 2 upplagan, Stockholm 2007

Sutorius, Helena, Kaldal, Anna, *Bevisprövning vid sexualbrott*, Norstedts Juridik, Stockholm 2003

## Artiklar

Gregow, Torkel, *Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn*, Svensk Juristtidning, 1996 nr 7 s. 509-523

Kaldal, Anna, Lainpelto, Katrin, *Nya sexualbrottsprejudikat?* Juridisk tidskrift, 2009/2010:1 s. 93-103

Leijonhufvud, Madeleine, *Lagen, objektiviteten – och verkligheten*, Svensk Juristtidning, 2004 s. 725-732

Leijonhufvud, Madeleine, *Ny svenska sexualbrottsreglering – en lag i otakt med tiden*, ur Väkivalta seuraamukset ja haavoittuvuus. Festrskrift till Terttu Urtlainen. Talentum, Helsingfors, 2006.

Påhlsson, Robert, *Om värderingars roll i rättstillämpningen*, Svensk Juristtidning, 2006 s. 257-272

## Rapporter

BRÅ Rapport 2005:7, *Våldtäkt – En kartläggning av polisanmälda våldtäkter*, Fritze, Stockholm 2005

BRÅ Rapport 2008:13, *Våldtäkt mot personer 15 år och äldre – Utvecklingen under åren 1995-2006*, Fritze, Stockholm 2008

BRÅ Rapport 2008:23, *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*, Fritze, Stockholm 2008

Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt, *Felaktigt dömda*, Stockholm 2006

RättsPM 2007:13, *Domstolarnas bevisvärdering i sexualbrottsmål – En kartläggning*, Åklagarmyndigheten Utvecklingscentrum Göteborg, 2007

## Tidningsartiklar

Ansell, Ricky, Stegeryd, Yvonne, *Läkares säkring av bevis efter sexualbrott viktig del i rättsprocessen*, Läkartidningen Nr 9 2008  
([http://www.lakartidningen.se/store/articlepdf/8/8840/LKT0809s634\\_637.pdf](http://www.lakartidningen.se/store/articlepdf/8/8840/LKT0809s634_637.pdf) 2010-03-04)

Kugelberg, Fredrik, Jones, Wayne, Holmgren, Anita, Ahlner, Johan, *Höga*



*alkoholhalter vanligt hos kvinnor som anmält sexuellt övergrepp*,  
Läkartidningen Nr 28 2009  
([http://www.lakartidningen.se/pdf/LKT0928s1820\\_1825.pdf](http://www.lakartidningen.se/pdf/LKT0928s1820_1825.pdf) 2010-03-04)

Lisinski, Stefan, *Bodström vill klargöra "hjälplost tillstånd"*, Dagens Nyheter 2004-05-06 (<http://www.dn.se/sthlm/bodstrom-vill-klargora-begreppet-hjalplost-tillstand-1.267366> 2010-02-22)

Samuelsson, E. Per, *Domstolar tror främst på kvinnor*, Svenska Dagbladet 2007-09-19 ([http://www.svd.se/dynamiskt/brannpunkt/did\\_17111049.asp](http://www.svd.se/dynamiskt/brannpunkt/did_17111049.asp) 2010-04-26)

*"Ord mot ord inte tillräckligt i sexualbrottsmål enligt HD"* Advokaten Nr 7, årgång 75, 2009.

## Otryckta källor

Föreläsning

Ulrika Andersson, *Allmänt om bevisning*, fördjupningskurs: Sexualitet, samhällelig kontroll och straffrätt, Juridiska fakulteten vid Lunds Universitet, 2009-02-16

## Övriga källor

Information om rättsintyg och analysbesked  
<http://www.rmv.se/>, senast besökt 2010-04-18

Information om DNA-analyser  
<http://www.skl.polisen.se/>, senast besökt 2010-04-18

Statistik från BRÅ

Brottsförebyggande rådet, *Sammanfattning misstänka personer år 2009*  
[http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module\\_instance=4&name=Sammanfattning%20misst%20personer%20E5r%202009&url=/dynamaster/file\\_archive/100331/a08d16d09266e2b6482aa2b92f9e36e4/Personer%20misst%20E5r%202009.V1.pdf](http://www.bra.se/extra/measurepoint/?module_instance=4&name=Sammanfattning%20misst%20personer%20E5r%202009&url=/dynamaster/file_archive/100331/a08d16d09266e2b6482aa2b92f9e36e4/Personer%20misst%20E5r%202009.V1.pdf)  
senast besökt 2010-04-19

Uppsats - straffrättslig fördjupningskurs.

Jenny Åhling, *DNA-bevisning och annan stödbevisning i sexualmål*, Juridiska fakulteten vid Lunds Universitet, 2009

# Rättsfallsförteckning

## Rättsfall från Högsta Domstolen

NJA 1980 s. 725  
NJÄ 1982 s. 164  
NJÄ 1991 s. 83  
NJÄ 1992 s. 446  
NJÄ 1993 s. 616  
NJÄ 1997 s. 538  
NJÄ 2004 s. 231  
NJÄ 2008 s. 482 I, II  
NJÄ 2009 s. 447 I, II

## Rättsfall från Hovrätterna

### Svea Hovrätt

B 5763-05  
B 7308-05  
B 1441-06 (RH 2006:87)  
B 1840-06  
B 6540-06 (RH 2006:94)  
B 9766-06  
B 487-08 (RH 2008:84)  
B 1651-08  
B 8871-08  
B 9638-08  
B 3798-09  
B 3925-09  
B 6816-09  
B 6983-09

### Hovrätten för Västra Sverige

B 3435-05  
B 4556-05  
B 4860-05 (RH 2006:81)  
B 4787-06

### Hovrätten över Skåne och Blekinge

B 2686-05  
B 2345-06  
B 272-07  
B 1617-07  
B 2144-07  
B2147-07  
B 2299-07 (RH 2008:6)

B 3-08  
B 495-08  
B 1192-08  
B 3171-08  
B 1603-09

**Göta Hovrätt**

B 117-06 (RH 2006:85)  
B 1-08

**Hovrätten för Nedre Norrland**

B 727-05 (RH 2006:53)  
B 1098-06  
B 198-07  
B 547-08  
B 968-08  
B 61-10

**Hovrätten för Övre Norrland**

B 216-06  
B 871-08